

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BENCZE JÓZSEF
BUDAI LAJOS
CSER FRIGYES
CSORBA GYÓZŐ
ERDŐSI ANDRÁS
FEKETE JÁNOS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HALLAMA ERZSEBET
HERNÁDY FERENC
KELLE SÁNDOR
LANTOS FERENC
LANTOS MIKLÓS
LEMLE GÉZA
MARSALL LÁSZLÓ
NAGY ISTVÁN
NEMES ISTVÁN
PAP GÁBOR
PAKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PÉCZELY LÁSZLÓ
REMFECZ BÉLA
R. M. RILKE
SELYMES FERENC
SIMON BÉLA
SZÉKELY JULIA
L. SZ. SZOBOLJEV
THIERY ÁRPÁD
TILLAI ERNŐ
TÓKA VENDEL
TÖRÖK JÁNOS
TÜSKÉS TIBOR
VÁRADY GÉZA
VÁRKONYI NÁNDOR
ZSIKÓ GYULA

Felénkör

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata. II. évf. 2. sz. 1959. április hó.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Simon Béla, Takács Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Tel.: 25-06. Postafiók: 24.

Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—20 óráig.

Évi előfizetési díj 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszám: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszám: 61.068

Közületi előfizetési csekkszám: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM:

Marsall László: Emlékünnep (vers)	1
Lemle Géza: Ország őrizője (elbeszélés)	8
Pál József: Parasztok, katonák (vers)	25
Hallama Erzsébet: Károly (novella)	29
Pákolitz István: Csertető (vers)	33
Leonyid Szoboljev: A menyasszony (elbeszélés), Selymes Ferenc fordítása	39
Arató Károly: Zsidó menet, 1944. Barnára sült ifjak (versek)	45
Thiery Árpád: Tűz és harag (regényrészlet)	47
Bencze József: Bóbiskol anyám a diófa alatt (vers)	55
Rainer Maria Rilke: Versek, Csorba Győző fordítása	56
Székely Júlia: A Halhatatlan Kedves (regényrészlet)	60
Cser Frigyes: Tavaszi dal (vers)	67
Galambsi László: Jó, puha fészke lesz az örömnék (vers)	68
Remecz Béla: Kilencven fillér (elbeszélés)	69
Pap Gábor: Öregek (vers)	71
Várady Géza: Vallomás a kohók előtt (vers)	72
Vén cigány szép lánya (cigány népballada) Bosnyák Sándor és Bükkösi László gyűjtése és fordítása	74

GÖRBE TÜKÖR

Örségváltás (szatíra)	76
Inkább így (paródia)	77

Egyes szám ára: 8,— Ft

MAI MAGYAR ÍRÓK
ÚJ ELBESZÉLÉS KÖTETEI

a

MAGYAR ÍRÓK
KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS ÚT 5.)

ERDŐS LÁSZLÓ:	<i>Sziszfusz</i>
FÉJA GÉZA:	<i>Bresztováczy és az ördög</i>
FÖLDEÁK JÁNOS:	<i>Férfikor</i>
HERNÁDI GYULA:	<i>Deszkaolostor</i>
MÉSZÖLY MIKLÓS:	<i>Sötét jelek</i>
SÁSDI SÁNDOR:	<i>Fecskefészek</i>
SZABÓ PÁL:	<i>Így egész a világ</i>
SZIRÁKY JUDITH:	<i>Orkán</i>
TAMÁSI ÁRON:	<i>Elvadult paradicsom</i>
TERSÁNSZKY J. JENŐ:	<i>A tirolai korcsmáros</i>
THURZÓ GÁBOR:	<i>Amen, amen</i>
TÖRÖK SÁNDOR:	<i>Vidéken volt primadonna</i>

VITA

A pécsi irodalom helyzete. (A szerkesztőbizottság hozzászólása az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének téziseihez)	— —	80
Nemes István: Az irodalomtudomány néhány feladata (hozzászólás)	— — —	87
Tillai Ernő: A képszerűség (hozzászólás)	— — — — — — — — —	90

DOKUMENTUMOK:

Várkonyi Nándor: Szabó Lőrinc levelei	— — — — — — — — —	96
Hernády Ferenc: Balogh Károly, az elfeledett baranyai irodalombarát	— — —	102

SZEMLE:

Pákolitz István: Szüret (<i>Péczezy László</i>)	— — — — — — — — —	106
Takáts Gyula: Rózsává lett róka (<i>Tüskés Tibor</i>)	— — — — — — — — —	112
Berze Nagy János: Égigérő fa (<i>Zsikó Gyula</i>)	— — — — — — — — —	116

HÍREK	— — — — — — — — — — — — — — —	119
-------	-------------------------------	-----

RAJZOK, KÉPEK:

A címlapon: <i>Tóka Vendel</i> , Aratósztrájk (terrakotta).		
Török János: Zászlótartó (gipsz)	— — — — — — — — —	24
Nagy István: Gondolkodó (tollrajz)	— — — — — — — — —	32
Lantos Miklós: Pécs (fénykép)	— — — — — — — — —	38
Fekete János: Rossz emlék — 1944 (terrakotta)	— — — — — — — — —	44
Lantos Ferenc: A pécsi televíziós torony (tus)	— — — — — — — — —	73
Simon Béla: Kútnál (szénrajz)	— — — — — — — — —	86

A műmellékleten:

19-es veteránok (<i>Kelle Sándor</i> szénrajzai)	
<i>Erdősi András</i> : Kiragasztják Pór Bertalan plakátját (olaj)	
<i>Budai Lajos</i> : Pécsi katonalázadás (olaj)	

Marsall László:

Emlékünnap

I.

Szövegmondó:
(Prológ)

*Te, ki utat nyitsz az izzó vaspataknak,
hogy a rombolást általa váltsd visszájára,
Te, ki éles szerszámod a földbe meríted,
hogy ágyat adj éltető gyökereknek,
Te, ki az ösztönök bozótja fölé törvényt szerkesztesz,
hogy megismerd a világ szívdobogását,
gondolj Rájuk, kik a meztelen por
és a forró értelem között
az emlékezet testtelen rostáján hevernek
a tisztelgő fáklyákat lángba borítva.*

*Fekete lepel, éjszín zászlók, gyászba vont dobok!
a lélek fenekén kongjatok, suhogjatok,
soha nem apadva, téphetetlenül,
hogy a gondolatnak egyféle üteme legyen,
hogy a szó e zászlók szárnyán emelkedjen
a teljesebb sugarak felé.*

*Íme itt áll e porladó sereg,
tufába fagyott titán énekkara,
fegyverét örökre letette,
életét örökre átadta.*

*Íme itt áll,
mint önön sírjának koszorúja,
mint önön lángjának serpenyője,
mint füst a lehajtott fejek felett,
mint az eszme leggazdagabb virága,
mely önön porából termett.*

Agyúk dördüljetek, jelt adva a kórusnak a dísztelen oszlopok alatt.

II.

Kórus:

(halkan, mintegy a színpalak mögül)

*Hol nyári dél van és korom sötétség,
ott kígyóznak a nyomortelep-utak,
kátrányos ábráin a kétség
tapogatózik és az öntudat,
összefonódva homályos szerelemmel,
mint emléktelen korban állat, ember.*

*A félelem s a zöldelő harag
— ösztönökbe hulló szárnyas mag —
gyökeret ver, még egy töről fakad,
de virágot nyit, virágja izzó hab,
mely illatát az értelembe ontja,
s az eszmélet ez egységet megbontja.*

*Most jó a fény, ha villan és mutatja
az éjben a csont- és bőr-arcokat,
most jó a szem, ha reggelig kutatja
a mált falat, a kopott ráncokat;
a szavak délig közös medret vágnak,
s e mederben megindulnak a lábak.*

*A talp alatt az éhség lángja lobog,
az új égen új csillagkohó forr,
köztük a riadt utcák, templomok,
az új vizözön majd mindent elsodor,
s úgy emelkednek a tisztultabb álmok,
mint odakint a súlyos barrikádok.*

III.

*Halljátok meg bokázó bárók
barokk asztalnál telt pezsgős pohárral,
s ti tömött bajszerű generálisok
a párbaj és a kaszinó között,
ma minden fronton minden lövészárkot
a holttestünkkel tapétáztok,
mert szátokban*

*így hosszabb szivar füstölög!
Te cilinderes kamásni-torony,
ki vérünket ebeddel itatod,
papírtalpú bakancsod visszavágjuk,
megfordítunk minden vonatot,
nem zuhan többé testünk
alaktalan halomba,
— az idő áll, a hajnal nő —
és rohanunk a forradalomba!*

Kórus:

Jövünk fegyverrel, kalapált-vas mérleggel a kézben,
 tányérjában a jajt anya-könnyre tetézve,
 jövünk fekete keretű vitrinbe dobni a rangot,
 múmia-gyolccsá tenni sok balzsamos úri rongyot,
 jövünk más nevet adni kenyérnek, munkának, a nőnek,
 ez mást szolgált, az másnak adta erőnket,
 jövünk erőnk kővé, dobogó géppé merevült
 hasznát kiragadni a kézből, mely csak pénzhalomba merült,
 jövünk új falainknak új alapokat vájni,
 hogy ne kelljen a régi penészcserékbe mocsarat belelátni,
 jövünk felemelni őt, ki szemét örökké földre szegezte,
 hogy ne lapát s talicskakerék legyen fakeresztje,
 jövünk smaragdszín fenyvesen, éhség rágt a mezőkön,
 át a folyón, a hídon, hadiszekerezőkön,
 kormos lámpa alól, köd-szagú forró kazántól,
 kényes gépek elől, laza-földű karámból,
 ki a nap elé, ki az útra,
 kiáltva: Éljen a Proletárdiktatúra!
 Itt hadseregnyi kéz, ott öt századnyi láb
 lendül, dübörög: Éljen a Tanácsköztársaság!

Női kórus:
(folytatva)

A rongyok alól száz székfűszirom-arc bomlik, kiterül,
 egy anya, szemével a Vénusz-bolygóba merül,
 most többet tud a családnál, a kenyérnél, hallgat:
 pár percig érzi; a csillag ő és ő meg a csillag
 és roskad a hó, mélyebben csúsznak a földbe a magvak,
 acélosabb az izom, nem érti mitől kap ma hatalmat,
 fürgébbek egyre az ujjak, szaporodnak egyre a fények,
 új tavaszi holdnál ülnek, vacsoráznak a vének
 és kint a szélben száll egy vörös lobogó
 és bent a szívben kiárad egy óriási folyó.

Egy ujjongó hang az éjben:

Mindég élt ez a harsogás,
 a mélyben mindég élt!
 Mindég élt ez a mosolygás,
 a mély mindég remélt!
 Talpig fényben az új kikötő,
 vágyainknak madáretető,
 hol tavasszá omlik a tél!

Újra zengnek a kürtök,
hangjuk méze kicsordul,
ünnepi fánkot sütők
mintát vesznek a holdról,
majd száz pohár pereme koccan,
amott a munkásotthonokban,
majd száz fej a fal fele fordul.

Ó lángoló rév, tüzes oszlop!
ráírva ma minden álom,
minden nyugalmat szétszalasztok,
ujjongok, helyem nem találom,
kószálok a parton, a fényes éjben,
elképzelt folyók árterében,
míg eljön a hajnal aranytálon...

IV.

Férfikar:

Még alig kerekedik, de meghajlítják.
Még alig gömbölyödik, de belapítják.
Még alig virágzik, telet fúnak rája:
az ünnepi sürgést bontja
bérenc bakancsok dobogása.

Északon, Délen a pokol kapui nyílnak,
dágványos urak agyarán
hamis kürtök kukurikolnak.
Hangjuk ötvözve kötélzuhogással,
bojtjuk diszezve akasztófával,
dallamuk íve száznak igazság:
„eljövendő a hóhér-szabadság“,
„leszünk a fegyver, lesztek a munka,
s aki élénk áll vetjük hamuba,
verejtékétől kifényesedve
ragyog majd pajzsunk kettős keresztje.“

Terjednek, mint résben a szurok,
árulók, grófok, baljós pandurok,
külcsapatokkal a szív fele vájva,
hogy elapad az ér és lehull
a hegyek lombkoronája.

Felelgető kórusok:

Riadó! Riadó!
 rohanó
 hang-tölcsér
 tűzzel az égre hasított árok
 a földből a napból elő
 FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

A hang hatalma, szirénák hatalma:
 szírtet repesztő, dagadó gyökér,
 futórózsa-eső a kopár falra,
 lángba boruló éjjeli fenyér,
 ködös partokon ezüst villanása,
 menetelőknék a szívdobogása...

Riadó! Riadó!
 lebegő
 színfolt
 falra kanyarva plakátok
 a földből a napból elő
 FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

A szín hatalma, az izzás hatalma:
 salakdombra hajított papír,
 indulatok vérrel hajtott malma,
 kiáltás, mely megszűnni nem bír,
 bukó nap üszke égi sörényen,
 vörös csapatok az erdőszélen...

Riadó! Riadó!
 ropogó
 tűzvész
 szétzilálva határok
 a földből a napból elő
 FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

Egy hősihalott hangja:

Ó anyai pillák könny-csipkéje,
 észre nem vehettünk akkor.
 Ó asszonyi kar szelíd lengése,
 a kéz már göröngyöt markol.

A szív útját kiáltom,
 mely egyenes volt, mint a kémény,
 gránit-igazság állt az egyik
 és a halál a másik végén,
 közben a fény és néhány emlék,
 magunk vállalta állomások:
 fegyverre karok sora forrva,
 izzó mezőkön futóárok,

lakáj-osonás, bérenc-roham,
 ágyú fonaltalan horga,
 vérveszteséges látomások;
 tavak fenekén úri tivornya...

Ó anyai pillák könny-csipkéje
 áthághatatlan határon túl,
 hol fáklya lángol s az emlékezet
 gyászba vont dobja kondul.
 Ó asszonyi kar szelíd lengése,
 dermedve az örök múltba,
 őrtüzeink kigyúlnak
 itt, meg ott, újra meg újra:

Kórus:
 (folytatva)

Riadó! Riadó!
 rohanó
 hang-tölcsér
 tűzzel az égre hasított árok
 a földből a napból elő
FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

Poros, fekete udvarokról,
 hol füst úsztatja a fulladt napot,
 ércből kalapált jelvényekkel,
 feszes sorokban, félelmesen
 tódulnak majd az új csapatok
 ki a terekre, ki az útra,
 kiáltva:
 Éljen a Tanácsköztársaság!
 Éljen a Proletárdiktatúra!

V.

Asszonyok kórusa:
 (sirató)

Csalit csigái, lehajló ágak,
 sósízú forrás partjainál
 holdfényt szemelget a bánat.

Hol a fekete kendős asszony
 nedves kötényét kiteríti,
 lankásabb a halom, s a borostyán
 zöld szövevénye bekeríti.

Itt csak a gyermek mer nevetni,
de útját az apa a földből
nem tudja követni,
élete, jaj, a mélyben maradt,
(a szív éke e dal,
az ész kincse a harag.)

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Jaj, földbe fúlt fiú!
mit ér nekünk, ha életed ára
sokezer remény, mely kibújt
igazabb napvilágra.
Jaj, üres az ágyad, üres a csésze,
fakóarcú hadak vitéze . . .

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Jaj, hogy hívjunk vissza? Haragunkkal
gyilkosaid szívét kitépve?
Csúszva kavicsos úton,
térdünket nem kímélve?
Jaj, hova fussunk? Rövid a nappal,
s véget nem érő éjben
zokogunk omló hajjal.

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Hol a fekete kendős asszony
nedves kötényt kiteríti,
lankásabb a halom, s a borostyán
zöld szövevénye bekeríti.

Testvér, ki köztünk élsz,
de láttál dúskálni hóhérokat,
s hallottad anyák parttalan zokogását,
most halld meg magadban
e halottak hangtalan énekét,
mely szakadatlanul árad,
hogy a kétség tüskéit learassa
és elöntse fénnel homályos zugaidat.

Lemle Géza

Ország őrizője

(Egy vöröskatona emlékezéseiből)

Emlékszem, szegény édesanyám tyúkot vágott. A zsírkarikák úgy kergettek egymást a kanál nyomán, mint apró aranykoronások, s a vékony tészta úgy úszkált a levesben, mint ezernyi hasított szalmaszál. Olyan levest csak édesanyám tudott főzni, amikor szívét-lelkét beleadta. Pedig nem volt akkor nagy ünnep. Csak édesanyám szívében sarjadt sok remény, meg én láttam nagyon biztatónak a jövőt. Kisebb testvéreim csak szűrcsölték a párolgó levest, jobban örültek a ritka ízeknek, mint az én segédlevelemnek. Bátyám mintha kicsit irigykedett volna. Édesapám közömbösen nézett maga elé. Igaz, máskor sem láttam örülni. Vagy fáradt volt, vagy gondok emésztették. Békés egykedvősége is nagy nyugalmat árasztott.

Nagyon szép este volt.

— A segédlevélnek ott lesz a helye a két Mária kép között. Csináljatok neki keretet!

Nem lehet azt elfelejteni, ahogy forgatta, nézegette édesanyám a pecsétes írást. Ki tudná ma már megmondani, annak örült-e jobban, hogy a végtelennek tűnő három esztendő után végre hazatérhettem, vagy annak, hogy kovácsa lesz a kis baranyai falunak, az ő fia.

— A ház végéhez műhelyt építünk — tervezgette. — Vályogból. Féltetésre. A fújtatót is megcsináljuk. Tőkét majd ad az erdő. Jól megabroncsoljuk, hogy meg ne repedjen. Üllőt meg... üllőt... — itt szakadt meg legelőször a csodálatos fonál, s nem is tudtuk összebütykölni többé. Mi sem akkor este, és az élet sem hosszú esztendőkön át.

— Meg a fúrógép, a szerszámok... tűnődött édesapám.

— Majd csak valahogy összekuporgatjuk az árát. Megéri — próbálgatta édesanyám tovább színezní a jövőt. Annyira előre nézett azután, hogy nem látta a lába előtt a buktatókat.

— Ha majd a Pistánk jól keres, vaskerítést csináltatunk. Olyan még nincs a faluban senkinek. Nem is úgy csináltatjuk, hanem majd a Pistánk megcsinálja. Veszünk egy kis földet meg jószágot. Ádámnak sem kell majd a mészkemencéhez járni, a Jeszenszky uraság napszámjára sem leszünk rászorulva...

Másnap már alig esett szó a műhelyről meg a vaskerítésről, harmadnap még kevesebb. Műhely nélkül pedig mit sem ér a segédlevél. Ott függött a két

Mária-kép között. Hiába, elapadt a reménység, mint a gyengén takarmányozott tehén teje. Édesanyám duplán töltötte meg hát a tarisznját, s bátyámmal a mészkemencéhez jártam követ fejteni.

*

Ha műhely nem is lett a tervezetéből, azért az életünk valamicskét javult. Sorsunk jobbrafordulását az mutatta, hogy nem kellett 20—30 fillérért szomszédolni mint régen, hanem most már hozzánk jöttek kisebb kölcsönökért, mert néhány pengő nélkül sohasem voltunk. Édesanyám fogához vert minden garast, az üllőre meg a szerszámokra gyűjtögetett.

Ki gondolta volna akkor, hogy néhány hét múlva elhagy bennünket minden remény. A mészkemencénél említette az egyik munkás:

— Hallottátok, Szerbiában megölték a trónörökösünket.

— Az urak dolga az. Nekünk nem fog hiányozni.

— A kisbíró mondta tegnap este, hogy a jegyző dúlt-fúlt. Méghogy azok a hitvány rákok így csúffátettek bennünket. Ez nem maradhat büntetés nélkül. Ebből háború lesz. Megesszük Szerbiát!

— Ezt mondta?

— Ezt. Meg hogy a németek majd megmutatják.

Heteken keresztül folytak a beszélgetések. Majd mindig az lett a vége:

— Ennek is mi isszuk meg a levét.

Hát mi meg is ittuk. Édesapámat augusztusban behívták katonának. Sohasem láttuk többet. Néha egy-egy tábori lap érkezett, egyszer meg egy kép is. Megvan még most is. Címerek és uralkodók között egy ágyú, mellette pirosnadrágos, kékmentés, csákós tűzér. Úgy nyomtatták az egészet, csak a mente gallérja meg a csákó közül nézett édesapám odaragasztott fényképe a messzeségbe. Még arra is gondoltam: jó volna katonának lenni, mert akkor rólam is csinálnának ilyen képet.

1915. elején bevonult katonának bátyám is. Szegény édesanyámra szakadt a család minden gondja. Egyetlen támasza én maradtam. Mégsem panaszkodott sohasem. Sírni azután sem láttam, hogy édesapám tábori lapjai elmaradtak. De a szeme mindig kisírt volt.

Engem is elvittek egyszer a Bácskába hadimunkára. A jegyzőnek köszönhettem. Amikor bevagóníroztak bennünket, csupa hasonszörű szegény legény töltötte meg a kocsikat. A gazdagok otthon maradtak, ki gazdasági érdekből, ki meg azért, mert családfenntartó. Szóvá is tettem:

— Családfenntartó vagyok én is. Apám és bátyám a fronton van.

— Örülj, hogy téged csak munkára visznek, nem a frontra, — mordult rám a jegyző.

— Vannak, akik könnyebben mehetnének.

— Aztán a földjeiket ki munkálja meg? Ki gondozza jószágait? A frontnak kenyér kell, hús kell. Azoknak földjük meg jószáguk van.

— Nekem meg mesterségem — gondoltam magamban, de nem szoltam hirtelen kialakult tervemről egy szót sem. Elhatároztam, hogy hadimunkára jelentkezem a szakmámban. Ha a felmentésnek ez az ára, megadom érte. Édesanyám sem ellenezte.

— Inkább akárhova, fiam, csak a frontot kerüld el.

Így kerültem Pestszentlőríncre, az Orenstein és Koppel gyárba.

*

Szép esztendők voltak azok. Húsz éves sem voltam, s a magam gazdája lettem. Még ennél is több. Családfenntartó. Amikor néha hazamentem néhány napra, a zsirkarikák ugyanúgy keringtek a húslevesen a kanál nyomán, mint régen, csak a terítésnél borult el a tekintetünk. Nem kellett minden tányért leemelni a polcra, kettő ottmaradt a helyén. Sohasem beszéltünk róla, de mindketten éreztük, nem lesz azokra szükség soha többé.

Nyútt hátizsákomból előkerült minden, amit pár hónap alatt szereztem. Kovácsszerszámok, gondosan beolajozva. Az első szobában gyűjtögette őket jó anyám, a sublót alsó fiókjában. Apró fehérpöttyös kartont is hoztam, egy ruháralót. A kékfestőnél vettem. Sohasem jutott eszembe, hogy fényesebb üzletből is vásárolhatnék. A kékfestő kis üzlete maradt a mi boltunk. Ott vettem a fekete fejkendőt is. Nagyon örült neki édesanyám, mégis azt mondta:

— Minek szóród el a pénzed ilyenre? Nem kell nekem már semmi, elfoltogatom amim van, kiszolgál az már. Inkább több szerszámot vettél volna. De azért odaállt a félig vak tükör elé, fejére kötötte a kendőt, és fájdalmasan elmosolyodott.

Két öcsém türelmesen várta sorát, de izgalmukat alig tudták leplezni. Álltak jobbról, balról a hátizsákom mellett. Amikor előkerült a két olcsó ruhácska, sapka, karácsonyi hangulat áradt szét a konyhában. Mert mi csak karácsonykor kaptunk új ruhát. Halnyelű bicskák kerültek még elő a hátizsákomból, cukor, meg ezüstpapírba öltöztetett csokoládé. Teljes volt az öröm.

Édesanyám gondosan kibontogatta a csokoládét, tört egy-egy szeletet két kis öcsémnek, azután kérdően rámnézett.

— Én nem kérek, nem élek az ilyen nyalánkságokkal.

Tudtam: ezt kell válaszolnom.

Két öcsém a halnyelű bicskával ebédelt. Nem tudom, ettek-e még életükben olyan jóízűen, mint akkor.

— Pista, lehet a bicskával sípot faragni?

— De még milyent! Csak jól ütögezzétek meg a nyelével a vesszőt, hogy elváljon a héja!

Este beleolvastam édesanyám agyondolgozott kezébe néhány tízkoronást, elbúcsúztam a kicsinyektől, és másnap hajnalban elindultam vissza Budapestre. A hátizsákom hajnalra megtelt. Amikor ledőltem pihenni, sokáig hallottam még édesanyám szöszmötölését. Csörgött a dió, kotyogott a pintesüveg; magaszótte szalvétába göngyölgette a jó házi kenyeret, mert „ilyent úgysem sütnék Pesten“.

*

Évekig ment ez így, csak a hátizsák lett mindig laposabb, jövet is, menet is. A hátizsákkal vékonyodott a reménység is. Az évek múltak, és nem állhattam feltúrt nadrágszárral a vályogvető gödörbe, hogy megvesszem azt a pár ezer vályogot a műhelyhez.

Pestszentlőrincen a keskenyvágyányú vasútgyárban is egyre rosszabb körülmények között folyt a munka. Mind többet és többet követeltek tőlünk, a béreink alig emelkedett, annál jobban az árak. Élelmezésünk egyre rosszabb lett. A krumpli meg a bab úgy elterpeszkedett étlapunkon, hogy a hús csak nagyritkán tudott helyet szorítani magának. De mit bántam én ezt akkor? Hűséges szolgálója voltam a gyárnak, csakhogy el ne vigyenek katonának, vagy el ne bocsássanak. Akkor még azt hittem: a magam emberségéből megmenekülhetek a háborútól.

Társaim egymás után vonultak be, és rövid kiképzés után vitték őket a frontra. Engem sorozatosan felmentettek. Az üzemvezető még vigasztalt is:

— Ne búsuljon! Nemcsak azok vitézek, akik a fronton harcolnak. Az is hős, aki a munkában helytáll.

Hát én vitézkedtem is a kalapáccsal.

— Bolond vagy te Pista, hogy így töröd magad — mondta egyszer egy öreg munkás. Derék ember volt az öreg, az üzemben mindenki szerette, csak a vezetők nem. De mi annál jobban becsültük.

— Magamért teszem — mondtam.

— Magadért? — kérdezte, és keserűen nevetett. — Magadért? Persze, a krumpliért meg a kukoricakenyérért; mit kapsz még?

— Anyámért, testvéreimért, a békességemért.

— Mit kapnak ők? Mit viszel nekik? Beleököd fiatalságodat itt a vasba, tönkremégy, és azt sem tudod, milyen is lehet a boldog élet. Vagy édesanyád talán tudja? Volt egy nyugodt esztendeje? Apádat kik emésztették el?

Erre csak nagyritkán gondoltam, akkor is avval vigasztaltam magam: úgy jó a világ rendje, ahogy van. Most egyszerre felfordult bennem minden. Valóban. Volt egy nyugodt esztendőnk? Soha. Éltünk gondtalanul? Egy napig sem. Édesapám sem értünk halt meg. Mit védett volna? A nyomorúságunkat?

— Minden kalapácsütéssel őket szolgálod, az ellenségeidet. Érted-e, fiam? Az a legény, aki ritkábban csap az üllőre.

— De nem visznek el a háborúba. Értse meg! Nem akarok a háborúba menni! A felmentésemnek meg ez az ára. Nekünk elég volt belőle! Apám... bátyám...

— Akkor tégy róla, hogy ne legyen háború! Amíg sok ilyen jó bolond van, mint te is, addig húzhatják, halaszthatják a háború végét. De ha mi egyszer kimondanánk, hogy: nem! Mi lenne akkor?! Ma jó vagy még a gyárba, mert hűséges szolga vagy. Holnap meg jó lesz a frontra. Hova menekülsz? Ki véd meg? Ki törődik majd anyáddal, testvéreiddel?

— Mit tegyek hát?

— Állj közénk! A mi erőnk az egyetlen védelem. Anyádé, testvéreidé is. Egyedül mi vagy? Senki, semmi...

Odaveszett a nyugalmam. Édesanyám és testvéreim sorsa tovább is betöltötte az életemet, de most már másképp láttam a világot. Nagy, közös gondok között tornyosodtak a magaméi. Éreztem, hogy jövőm nemcsak tőlem függ, hanem nagyobb erőktől is. Tanítgatott erre a lapos hátizsák is, de csak most értettem meg világosan, miért nem tudok szerszámot venni, miért nem jut édesanyámnak kartonruha, miért jövök hazulról is üres tarisznyával.

*

Egyszer azt hallottam, hogy a Lipták-gyárban valami szónok csillapítani igyekezett az elégedetlenkedő munkásokat. 1917. derekán jártunk.

— Háború van, testvéreink kint szenvednek a frontokon. Hazafias kötelessége mindenkinek, hogy kivegye részét az áldozatokból. — Ilyenforma gondolatokkal kezdte beszédét a szónok. Nem sokra ment vele.

— Ki küldte a frontra őket? — kérdezte egy érces hang.

— Kik küldték? — zúgta rá a tömeg.

— Ne minket biztasson áldozatvállalásra!

— Mondja el a beszédét a kávéházban!

— Le vele! Ki vele! Fogják meg a gazembert!

A szónoknak alig jutott ideje, hogy meglépjen az emelvényről, kisurranjon, és a gyár kerítésén át elinaljon.

Egy másik munkás emelkedett utána szólásra. Nem tudták honnan került oda, nem a Lipták-gyár munkása volt.

— A háború a végéhez közeledik! Uraink mindent megpróbálnak, hogy a végsőig fokozzák nyomorúságunkat. De ebből elég volt! Most már azt mondjuk: nem! Nem és nem!

— Úgy van! Éljen! Nem! Nem!

— Minden munkás készüljön arra, hogy a közeli napokban együttes erővel lépünk fel a háború ellen! A nyomorúság ellen! A békéért! A kenyérért!

— Ott leszünk! Felkészülünk!

A készülő tüntetés híre a mi üzemünkbe is eljutott. Holnap felvonulás lesz. Kispesten találkozunk a többiekkel.

— Aztán ne üres kézzel jöjjetek, ha ütni kell, legyen mivel. — Ezt mondták az agitátorok.

Az általános hangulatnak nem lehetett ellenállni. Csak néhány embert kellett figyelmeztetni: nehogy sztrájktrórák legyenek, mert szétverjük a fejedet.

Minden úgy történt rendre, ahogy megbeszéltük. Kispesten találkoztunk. Ott volt minden kispesti és pestszentlőrinci munkás. A tömeg megindult, és hömpölygött végig az Üllői úton. Kalapácsokkal, kőművesszerszámokkal, franciakuksokkal, félembernyi csavarhúzókkal fenyegetőzve vonultunk, végeláthatatlan áradatban. A Ferenc József laktanyából katonák integettek felénk.

— Le a háborúval!

— Munkát! Kenyeret!

— Éljen a béke! — zúgta ezer meg ezer torok.

A vámsorompónál lovasrendőrség állt útunkba. A menet éle egy pillanatra megtorpant. De csak egy pillanatra.

— Nyomás! Nyomás!

Reccsent a sorompó. Akik hátrább vonultak, észre sem vették, hogy az élen történt valami. Csak a hírek érkeztek hátra szájról szájra.

— Megfutamodtak a rendőrök!

— Elsöpörtük őket, mint a szél a szemetet!

Utcaszélességekben özönlött a tüntető tömeg. Mint a folyam, állandóan dagadt a mellékutcákból érkezőkkel. A végeláthatatlan sor eleje beért a Rákóczi útra. Vezetőink haladtak a menet élen. Az öreg munkás is köztük volt.

— Itt van Tisza Pista. Itt van Tisza Pista — morajlott végig a tömegen az újabb hír.

Valóban, a miniszterelnök a tüntetők elé került gépkocsijával. A Rákóczi utat jól megerősített rendőrkordon zárta el. A vezetők megállásra szólítottak fel bennünket. Tisza felállt a gépkocsi tetejére. Akik közel álltak hozzá, azt mondták: remegett.

— Emberek! Mi a bajotok? Mi a kívánságotok?

— Munkát! Kenyeret! Munkát! Kenyeret! — harsogta a tömeg kérdezetlenül is.

— Tudjuk, hogy nem több munka kell nektek, hanem nagyobb darab kenyér.

- Békét! Kenyeret! Békét! Kenyeret!
 — Vezetőitekkel megkezdjük a tárgyalásokat. Vonuljatok csendesén haza! Feljesítjük kívánságaitokat.

*

Összetűzésre nem került sor. A tárgyalások valóban megkezdődtek, és csekély béremelés követte azokat. Mit számított nekem akkor már az a pár korona! Többet jelentett az sokkal, hogy eleven miniszterelnököt láttam tehetetlenül vergődni a gépkocsi tetején. Ha megint elhangzik: Nyomás! Nyomás! — a megerősített rendőrkordont úgy szórjuk szét, ahogy akarjuk. Belénk lőnek? Mit érnek vele? Elhullnak az élen néhányan, s a többiek zúdulnak tovább, ki tudja, hol áll meg a felbőszült tömeg. Éreztem: nincs hatalom, amely legyőzhetne minket, mert mi vagyunk a munkások, a katonák, minden mi vagyunk. Csak azon csodálkoztam: ha már így van, hogy lehet azt megcsinálni, hogy háborúba menjünk, amikor nem akarunk háborút; s úgy élünk, ahogy az urak akarják, amikor se testünk, se lelkünk nem kívánja ezt a rendet. Ha most megkérdezném:

- Emberek, akarjátok, hogy a háborúba menjek?
 — Le a háborúval! Hozzák haza a frontokról a katonákat! Elég az özvegyekből, árvákból, rokkantakból! — ezt felelnék. Ezt harsogtuk végig az Üllői úton. Hát akkor miért nem szóltak, amikor édesapámat, bátyámat elvitték a halálba? S szól-e valaki, ha engem akarnak vinni?

Nem szólt senki. Igaza lett az öreg munkásnak. Amíg az urak érdeke úgy kívánta: rendre felmentettek. Amikor azt kívánta, hogy harcoljak: bevonultam 1918. tavaszán.

Amitől annyira féltem: bekövetkezett. Katona lettem. Kíméletlenül elsodort a Rend, nem menekülhettem a magam módján sem, az öreg munkás módján sem. Az egyikhez szegény és becsületes voltam; a másikhoz meg még nem volt elég erőnk.

A hadnagy úr szép beszédet mondott, és mi nem zavartuk el, mint a liptárgyáriak a szónokot. Pedig egyet gondoltunk valamennyien.

Gyáva nem voltam soha, de inkább a levegőbe lőttem, mint az olaszokra. Hisz akik velem szemben álltak, ugyanolyan elesett emberek voltak, mint jó magam. Őket is a gyűlölt rend sodorta a front másik oldalára. Nem sokra mentek hát velem. A társaimmal sem. Azt mondták: a kommunista mótely esett belénk. Az Oroszországból hozzánk vezényelt egységek katonái tényleg nagyszerű dolgokat meséltek. A sutfogás betöltötte a lövészárkokat.

- Elkergették a cárt, az urakat.
 — Munkások vezetik a gyárat.
 — A nagybirtokokat felosztották a parasztok között.
 — A népe a hatalom.
 — Nem háborúznak tovább. Békét kötöttek.
 — Más ott a világ. Jól megcsinálták!
 — Kik csinálták?
 — A vöröskatonák. A Vörös Hadsereg.

*

Hónapok múltak el s mi még mindig a fronton voltunk. A szénánk egyre rosszabbul állt. Ősz elején kinyomtak az állásainkból az olaszok, s azután vonultunk vissza... vissza végtelen menetben. Egyszer olyan hír járt, hogy nálunk is kitört a forradalom. Ettől megbátorodtunk, és kijelentettük: nem harcolunk tovább. Végre — gondoltam magamban — megszületik nálunk is az új Rend.

De bizony nem született meg. Amikor hazaértünk Budapestre, leszereltek és szélnek eresztettek bennünket. Megyek ki a gyárba: nincs munka. A kerítésen frissen meszelve virított a régi jelszó: Munkát! Kenyeret! Ez nem tetszett nekem sehogysem. Ott is hagytam Budapestet, és elindultam haza.

Szülőfalum akkor már szerb megszállás alatt volt, közel a demarkációs vonalhoz. Otthon sem találtam a helyemet. Pár hétig tengtem-lengtem a ház körül. Restelltem nagyon, hogy munka nélkül élek édesanyám nyakán. Nem nagyon lehetett a munkában válogatni, beszélgettem hát a szomszéd uradalomba kovácsnak.

Az uraságot akkoriban nem láttuk, az intéző dirigálta az egész gazdaságot. Nem volt könnyű dolga. Kinyílt már az emberek szeme, meg a szája is.

— Nem dolgozunk éhen, amíg gabona van a raktárban. Emeljék fel a kommenciót!

— Mi együk a kukoricapolentát, az egerek meg a búzát?!

Ha az intéző szólni mert, hamar megkapta a magáét:

— A maga kosztján mi is meglennénk!

— Ha nem lesz mérés, vakarhatja a lovakat maga.

— Mehet panaszkodni a szerbekhez, meg az atyaúristenhez!

Aki megúnta a cselédéletet, otthagya az uradalmat. Helyükbe mások jöttek, ismeretlen, lerongyolódott, csonttá soványodott emberek, akik utolsó mentsvárunknak tekintették az uradalmat. Az éhhalál elől menekültek ide.

Néha megjelentek a szerb katonák az uradalomban. Nem sokat, törődtek a mi dolgunkkal. Megfenyegették a rendbontókat, és odábbálltak.

Márciusban már a kocsik jórészét újraszálltam, kijavítottam az ekéket, boronákat, megpatkoltam a lovakat. A határban is megkezdődött a munka. A hónap vége felé jó hírek érkeztek. A demarkációs vonalon túl kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Megszületett a proletárdiktatúra. Ezután már csak erről beszélgettünk. Esténként, munka után a kovácsműhelyben gyűltek össze az emberek.

— Pütkösdi királyság lesz az — vélekedett az öreg Simon — ki hallott országot urak nélkül.

— Kendnek talán hiányzik az uraság? Nem tudna létezni az intéző nélkül?

— Nem erről van szó. Ki a fene kérdezett meg bennünket, hogy meg tudnánk-e urak nélkül lenni? Persze hogy tudnánk. Éppen úgy, mint szunyogok nélkül, akik a vérünket szíjják. Mégis van úr is, szunyog is. Lesz is, amíg csak egy csepp vérünk lesz.

— Beszélhet kend, amit akar. Hát Oroszországban megvannak urak nélkül?

— Még ott sincs vége...

— Ez igaz... — hümmögött egyik is, másik is.

Észre sem vettük, hogy az intéző is belépett a műhelybe. Széles vállát az ajtófélfának vetette.

— Beszélgetnek, emberek, beszélgetnek?

Senki sem szólt egy szót sem.

— Igazuk van. Oroszországban sincs még vége. Meglakolnak ott is a vörösök, meg itt is.

— Nagy ügyel-bajjal intéző úr — mordult rá a kis Dugasz gúnyosan. Nevét sem nagyon tudtuk, apró termetéről mindenki csak úgy ismerte: a kis Dugasz. 16-ban esett fogságba, a múlt év őszén jött haza. Tőle tudtuk jórészt, amit Oroszországról tudtunk. Azt is beszélték róla, hogy kint vörös katona volt, de ezt én tőle sohase hallottam.

— Aztán miből gondolja?

— Láttam. Annyian vannak a vörösök, hogy a szent se irtja ki őket többet, és mindig többen lesznek.

— De csak nem gondolja, hogy a külföldi hatalmak belenyugosznak ebbe?

— Hát amíg én ott voltam, nem nagyon kérdezték meg őket. Azt hiszem, azóta sem.

Az emberek elmosolyodtak. Az intéző belevörösödött a kuncogásba. De azért nem hagyta magát.

— Hát az országvezetés? Avval mi lesz? Talán majd hatelemis miniszterek intézik az ország dolgát, akik a nevüket sem tudják tisztességesen aláírni?

A kis Dugaszban megmozdult az ördög. Nem tudott nyugodni.

— Majd úgy teszünk, mint az urak. Íródeákat fogadunk. Merthogy nemcsak az a fontos, hogy hogyan írnak, hanem az is, hogy mit. Diktálni meg hat elemivel is lehet. Még én is tudnék. De ha nagyon megszorítanának, le is írnám.

A cselédek megintcsak kuncogtak, de hangosabban, és bökdösték egymást, a kis Dugasra kacsingatva. A homályban úgy látszott, mintha az apró emberke jóval magasabb lett volna, mint az intéző.

— Aztán mit írna le? — kérdezte az intéző maró gúnnyal.

— Hogy mit? Nem gondolkodtam még ezen. De az benne lenne, hogy az uraságok, meg az intézők legfeljebb félkommenciót ha kapnának, mert a munkájuk nem igen ér többet.

— A saját birtokukon? — fortyant fel az intéző.

— A fészkes fenét. A birtok a mienk lenne. Oroszországban is úgy van.

Néhányan бүдösnek érezték a levegőt.

— Eltesszük magunkat holnapra — ásítottak nagyokat, s úgy ballagtak ki az intéző mellett, hogy az észrevegye, nem szívesen hallgatják az ilyen elvetemült beszédet.

Gondoltam, nem ártom magam a beszédbe. Okosabbat úgysem tudnék mondani, mint a kis ember. De az intéző nekem szegezte a kérdést, és úgy nézett rám, mint az alamizsnáért könyörgő koldus.

— Magának, Pista, mi erről a véleménye? Maga értelmes ember, iparos. Pesten is járt.

— Hogy én mit szólok? Mit szólhatnék? Igaza van a kis Dugasznak. Láttam én már Tisza Pistát is dadogni az autó tetején. Az volt valami, intéző úr! A sorompó úgy tört össze, mint a gyufaszál. A rendőrök széjjelfutottak, talán két százados sem szedte őket össze estig.

— Még maga is kommunista?

— Én? Dehogyan vagyok az. Csak munkás vagyok, intéző úr. Munkás igazság meg csak egy van. Akár a kis Dugasz mondja, akár én. Aminthogy a maguk igazsága is csak egyféle, akárki mondja. Hogy melyik az erősebb, az majd elvállik.

*

Hanem a kis Dugasz másnap elbúcsúzott tőlünk. Jó hajnalban, mégcsak a tüzet szítottam, amikor beállított a műhelybe. Hátán keshedt hátizsákja, oldalán a katonaságtól örökölt seszínű kenyérzsák. Könnyen költözött. A két zsákba minden holmija belefért, meg pár napra való élelem is. Kezét nyújtotta:

— Isten veled Pista! Mondd meg a többieknek, hogy én elmentem. Ha azt kérdeznék, hová — hát a Vörös Hadseregbe. Tudod, hogy ott legyenek, ahol elvállik, hogy ki az erősebb. Hát isten áldjon!

Megölelt, hátbaveregetett és tétova léptekkel elindult. Mintha még mondani akart volna valamit. Az ajtóból visszafordult. Nevetett.

— Aztán ha majd az intéző kerestet a szerbekkel, mondd meg neki, hogy hat elemével is volt annyi eszem, hogy megleptem. Oda, ahova nem jönnek utánam. Azt üzenem neki: a vizontlátásra.

Átment az udvaron, félretolt egy kerítéslécet és kilépett az útra, de nyomban le is tért róla. Megindult toronyiránt északnak. A füstös műhelyablakból néztem utána, míg el nem nyelte a köd.

Soha nem jött vissza. De jöttek túlról a hírek. Meg Pécsről is. A pécsi bányászok Kaposvárra mentek jelentkezni a Vörös Hadseregbe. Minden nap újabb és újabb ismerősökről érkezett hír: ez is elment, az is elment.

— De a keserves istenit — mondta szombaton egyik kőműves barátom. — Ha két és félelvét le tudtam húzni a fronton az urakért, akkor már csak kibírok pár hónapot magunkért. Hogy megdöglök? Hát aztán? Talán olyan nagyon érdemes így élni?

Négyen ültük körül a kis kocsmai asztalt. Négyünk közül kettőnek volt munkája, Jakabnak, meg nekem. Jóska meg Ambrus munka nélkül voltak.

— Hanem urasági cseléd mégsem leszek — tüzelt tovább Jóska — szakmám van, vagy mi a fene. Inkább megdöglök. Ott túl már a munkásoké a hatalom. Csak ne volnának itt a szerbek! Tőlük is ki szabadít meg? Ha jöttek, ha nem, én hétfőn indulok Kaposvárra. A szentlőrinciek is odamentek.

— Én is veled tartok — jelentette ki határozottan Ambrus.

— Nem kell ezt elhamarkodni — vélte Jakab. — Várjunk még legalább egy hetet.

— Egy percet se!

— Hát majd hétfőn lenézek az állomásra én is — mondtam. Tudtam, hogy elmegyek velük, csak édesanyámat nem akartam megbántani. Vajon ő mit szól elhatározásomhoz?

Szegény édesanyám még hétfőn hajnalban a kis kapuban is kezeit tördelte.

— Nem volt elég fiam a szenvedésből?

— Nincs még vége, édesanyám.

— Most jöttél meg a pokolból, amelyik elemésztette apádat, bátyádat. Most vesztetre belemész megint, amikor nem muszáj.

— Nem bele megyek édesanyám. Ellene.

— És ha odaveszel?

— Megnőtt már János, tizenkét éves. Még három esztendő, és a helyemre állhat. A szerszámok fele már megvan. Majd csak meglesznek valahogy. De ha minden sikerül, édesanyám... akkor... akkor más világ lesz. Nekünk való világ.

— Mit tudhattok ti néhányan csinálni?

— Nemcsak mi négyen megyünk. Sokan elmentek már a környékünkről is. Mennek mások is. Nagyon sokan leszünk. A pesti munkások... a pécsi bányászok... a diákok... minden szegény ember az országból...

— A jó isten vezéreljen benneteket édes fiam.

Az útról visszanéztem. Édesanyám nem integetett. Csak kivette zsebkezdőjét köténye zsebéből...

*

A bükkösi állomáson hárman találkoztunk. Jakab hiányzott még. Jóska, mint mindig, most is türelmetlenkedett.

— Ügylátszik mégsem akarja Jakab elhamarkodni a dolgot.

— Ő is jönni fog.

Ezt nagyon hittem. Nem volna nyugta otthon, ha mi elmennénk.

— Beszállni! Indulás!

— Gyerünk! nem vagyunk mi Jakabhoz nőve. Majd utánunk jön, ha akar.

— Én nem megyek.

— Én sem.

Jóska is visszalépett a lépcsőről. A vonat fújtatva-erőlködve elindult és csakhamar beleveszett a ködbe.

— Hát most? — nézett ránk kérdőn Jóska.

— Megnézzük Jakabot, mi van vele.

— És azután?

— Én megyek mindenképpen — mondtam. — Nekem számadásom van. Megfizetek apámért, bátyámért.

Ahogy kifordultunk az állomásról, láttuk, hogy a ködben imbolyogva siet az állomás felé valaki. Csomagját sűrűn cserélgeti kezében. Aztán leteszi és ráül. Közelebb érve megismertük Jakabot. Katonaládáján ült és alig szuszogott.

— Hát te?

— Látjátok. Hogy a ménkü csapott volna abba a hidasba. Egész éjjel avval vesződtem egy rossz viharlámpa mellett. Malacot akarnak venni az öregek, meg kellett csinálni.

— Már azt hittük, meggondoltad.

— Meg én, meggondoltam. Azt mondta apám: fizess a rokkant lábamért! Itt törtem el Megyefán, a kőbányában. Ebbe a koszos kőfejtőbe úgys vissza-jöhetsz. Ne félj, a főispán nem áll a helyedre. Ha nem tudjátok kiverelkedni a nyolc órát, többet azután is dolgozhattok. Ha több bér nem lesz, kevesebbet úgysen tudnak fizetni. Aztán meg — azt mondta — ne feledkezzetek meg róluink sem. Meg tudnánk mi a szerbek nélkül is élni. Érted ugye? Hát hogyan értettem volna.

— Nem mondtad: nem kell ezt elhamarkodni — kötekedett Jóska.

— Édesanyám mondta, az öregtől meg is kapta a magáét. Nem szégyellnéd, hogy a te fiad itthon ül, míg barátai becsületesen harcolnak. Esztendőkön keresztül csúsztam-másztam a rokkantsági díjamért. Megadták? Nem. Hát majd

most megkapom. Igaz, hogy nem tőlük, de megkapom. Ha eddig nem volt rend, majd most lesz! De azt meg kell csinálni.

— Jól beszélt az öreged. Ha mi nem csinálunk rendet, akkor senki.

Így lettünk katonák mind a négyen. Átszöktünk a demarkációs vonalon és irány Kaposvár. A vonat lassan dőcögött velünk. Jakabot elnyomta az álom. En is behúnytam a szememet és félálomban gondolkodtam.

A vonat nagyot döccent. Az ütközők egymásnak csapódtak, megállt a szerelvény.

— Kaposvár! Végállomás!

Felrezzentem. Társaim már cihelődtek. Hamar összekapkodtam én is holmit, és leszálltunk. Kicsit tanácstalanul néztünk körül. Egyikünk sem volt még ebben a városban. Ahogy ott tanakodtunk, odalépett hozzánk egy vörös katona.

— Honnan, elvtársak?

— Bükkösről.

— Katonának?

— Annak.

— Egy kicsit várjunk még, azután mehetünk a parancsnokságra.

Elidőztünk ott még tíz percet, közben huszonöt-harmincan is összejöttünk, katonaladás önkéntesek. Több mint a fele pécsi bányász volt. Vasutasok is akadtak szép számmal különböző állomásokról. Egyik szabolcsi bányász tréfálkozott:

— Én meg azért jöttem, mert nem tudok muzsika nélkül meglenni.

— Nem bálba megyünk ám!

— Tudom. De zeneszóval. Tegnapelőtt átjött az egész szabolcsi bányászzenekar hangszerestől.

— Több már itt a pécsi bányász, mint Pécsen.

— Ha nem ilyen semmirevaló homokos vidék lenne itt, akár bányát is nyithatnánk.

— Megmondom Hajdu elvtársnak, abba a zászlóalja osszanak, amelyik Pécsre indul.

— Olyan is van?

— Hát hogyne volna — tódította a bányász — miért jöttek a pécsi bányászok. Vissza akarnak azok menni mind egy szálig. A szerbek meg menekülnek ész nélkül. Velük a bánya urai is. Mire jól körülnézünk, majd azt látjuk, hogy megmaradt nekünk a bánya, a város, a hatalom. Na, elvtársak, mit szóltok hozzá?

— Bár már ott tartanánk — szólt egyik is, másik is.

Azután sem múlt el nap, hogy Baranya felszabadítása szóba ne került volna. A demarkációs vonal mögül érkező hírek csak paprikázták a hangulatot.

— Hallottátok? Az otthonmaradt bányászok azt írták, menjünk segítségükre, mert ők elzavarják a szerbeket, vagy otthagyják a bányát mind, és eljönnek ide katonának.

— Falun is mozgolódik a nép. Minket vár az egész Baranya.

Hallgattam ezeket a híreket. Nem szóltam én senkinek, de mindig arra vártam, hogy egyszer elindulunk. Már annak is örültem, amikor Észak-Baranyába helyeztek bennünket. Századparancsnokságunk Abaligeten volt, az én szakaszom Orfűn szállásolt be. Hányszor kiszámítottam; ha egyszer megindulunk, fél nap alatt elérünk Bükkösdre.

— Misángyi elvtárs — kérdeztem a szakaszparancsnokomat, aki a pécsi vasúti műhelyből szökött hozzánk — indulunk-e már? A szentkúti szerbeket úgy megugratjuk, hogy a lovasságuk csak arra lesz jó, hogy gyorsabban meneküljenek.

— Türelem Pista, türelem, — intett a szakaszparancsnok. — Eljön mindennek az ideje. Addig éljünk békességben a szerbekkel.

*

Éltünk is békességben. Hanem egyszer mégis keményen összetűztünk. Tizenkéttagú erős járőrünk Orfű mellett a Remeteréten haladt keresztül. A rét közepén szoktak tanyázni a szerbek. Tüzet raktak, még ülőhelyeket is ástak a tűz körül. Akkor is nagy rakás parázs maradt utánuk. Az eleven tűz azt mutatta, nemrég mehettek el. Leültünk a tűz köré és rágyújtottunk. A jó meleg átjárta tagjainkat, jólesett a pihenés. Hűvösek voltak a tavaszi éjszakák.

— Misángyi elvtárs, odanézzen a bokrokra, ott vannak a szerbek — szolt az egyik járőr.

Mindnyájan odanéztünk. Szép holdvilágos este volt. Könnyen felismertük a mozgolódó, fehér hátzszakos szerbeket. A fehér foltok csak úgy virítottak a bokrok között. Misángyi elvtárs jól beszélt szerbül is. Azt mondta:

— Elbeszélgetünk egy kicsit velük .

Felkelt a tűztől, kivette fehér zsebkendőjét, meglobogtatta és elindult a szerbek felé. Odakiáltotta:

— Ne pucaj brate! (Ne lőjj, testvér!)

A mozgolódás megszűnt a bokrok között. Nyugodtan figyeltünk, de azért minden eshetőségre számítottunk. Misángyi elvtárs már a rét közepére ért.

— Ne pucaj brate! — kiáltotta ismét.

Alig verte vissza hangját a domboldal, lövés villant a bokrok között, s a dörrenésre szakaszparancsnokunk a földre vetette magát. Nekünk sem kellett több. Fegyvereinkhez kaptunk és a földre lapultunk. Pár szökelléssel elértük a deréknyi vastagságú fákat, és azok mögül elkezdtünk löni. Pillanatok alatt heves tűzharc reszketettette meg a levegőt a Remeterét fölött. A szerbeknek nem kínált fedezéket a cserjés rész. Megzavarodva futkostak a bokrok között. A fehér hátzszakok jó célpontok voltak. A túlsó oldalon kiáltások keveredtek a lövések zajába. Egyre gyérebben válaszoltak lövéseinkre, majd végképp elhallgattak. Közben Misángyi elvtárs visszaért hozzánk.

— Elvtársak! Baj lesz ebből. Több sebesültjük van a szerbeknek, meg halottjuk is. Azért kiáltoztak annyira.

— De a keserves istenit — fakadt ki az egyik járőr — hát ez a becsület?!

Másnap megtudtuk, hogy a szerbeknek hat halottjuk volt. Köztünk még csak sebesülés sem történt.

A szerbek századparancsnoksága Szentkúton állomásozott. Ez az eset megremítette őket. Előbb is tudták, hogy a pécsi zászlóalj csak a parancsra várnak és megindulnak a megszállt területek felszabadítására. Hallottuk, hogy megerősítették Árpádtetőt, a főbb közlekedési vonalakat, és friss csapatokat küldtek a demarkációs vonalra. A mi tájékozottságunk jó volt, a szerbek minden lépéséről hírt kaptunk a túloldalról. A szerbek sokkal nehezebben szereztek híreket a mi helyzetünkről.

*

A remeteréti lövöldözést követő vasárnap érdekes eset történt. Egy tizen-négy-tizenöt éves gyerek ólálkodott az őrszoba körül. Nem volt ebben semmi feltűnő, mert a gyerekek sokszor megfordultak az őrszobánál. Nézegették a fegyvereket, az volt az igazi boldogság, amikor egynek-egynek vállára akasztottuk a puskát.

— Öcsi, szeretnél-e katona lenni?

— Szeretnék.

— Aztán milyen katona leszel?

— Vöröskatona.

— Jól van. Szaladj, töltsd meg vízzel ezt a kulacsot!

Ilyenkor öcsémre gondoltam. Hogy örülnének, ha katonaruhában láthatnának. Odaszóltam az ólálkodó gyerekeknek:

— Gyerek, mit keresel?

— Semmit.

De még egy óra múlva is ott topogott. Láttam, hogy nadrágja zsebéből egy arasznyi bot áll ki. Gondoltam: csúzlinak a nyele, vagy valami hasonló. Kikaptam a zsebéből, hát zászló volt, fehér zászló. Egy zsebkendőt kötött a botra.

— Minek ez neked? — kérdeztem.

A gyerek fülig pirult, dadogott, alig tudott egy értelmes szót kinyögni.

— Csak... azért... játszani...

— Ne hazudj!

A gyerek elpityeredett és töredelmesen bevallott mindent.

— A szerbek küldtek... én nem akartam... azt mondták, agyonlőnek, ha nem megyek.

— A zászlót minek adták?

— Azt mondták, ha visszafelé megyek, evvel integessek a szerb katonáknak, akkor nem lesz semmi bajom.

— Miért küldtek?

— Azt mondták, számoljam meg hányan vannak, jól nézzem meg, milyen a puskájuk. Mutattak egy gépfegyvert is, és azt mondták, nézzem meg, hogy ilyen van-e maguknak.

*

Az eset után néhány napra egy bányászszázad leváltott bennünket. Mi Toponárra mentünk egy hónapi pihenőre. Nem örültem neki. Pihenni otthon is lehetett volna. Az sem nagyon vigasztalt bennünket, hogy a toponári gróft kellett őriznünk. A gróf úr meg akart lógni egy kis táska ékszerrel, de elfogták, és saját kastélyában tartották fogságban. Gróft őrizni nem utolsó dolog, csak kicsit sokan voltunk hozzá.

Közben itt is, ott is ellenforradalmi próbálkozások zavarták meg a nyugalmat. Tamásiba ki kellett menni a büntetőszázadnak. Aztán olyan hírek érkeztek, hogy Székesfehérváron is kirobbant az ellenforradalom. Mi meg pihentünk Toponáron. Nem tetszett ez sehogysem. Annál nagyobb volt az örömünk, amikor megkaptuk a parancsot: az első pécsi vörös zászlóalj azonnal induljon Székesfehérvárra rendet csinálni!

— Végre! Valami nekünk való feladat!

— Csinálunk mi olyan rendet, hogy megemlegetik.

Arra számítottunk, hogy ellenállás lesz, és megmutathatjuk, kik vagyunk, mit tudunk. Olyan mexikói puskám volt, hogy a mókust lelőttem vele a fáról. De eddig még csak a Remeteréten próbálhattam ki. Annak sem volt semmi értelme. Na, majd Székesfehérváron!

Az éj leple alatt futott be szerelvényünk a székesfehérvári pályaudvarra. Erre senki sem számított. Vasutas-sztrájk is volt abban az időben, és úgy gondolták, hogy a katonákat sem szállítják. De nekünk külön vasutasszázadunk is volt. Reggel hatkor már felsorakoztunk az állomás előtt! Elöl a zenekar. Amikor elindultunk, fújták a proletárindulót és így vonultunk végig a főútvonalakon. Seholy semmi ellenállás. Mire kétszer körüljártuk a várost, helyreállt a rend. Az ellenforradalmárok elszellestek. Megint csak nem volt szerencsénk. Jóska tréfálkozott:

— Hát majd otthon mit mesélünk? Csak azt, hogy megettünk fejenként fél-mázsa babot...

— Meg lőttünk három mókust.

— Ha így megy, várhatnak ránk Bükkösdön meg Pécsen!

Már vagy egy hétig tétlenkedtünk Székesfehérváron, amikor az a hír járta, hogy mozgolódnak a csehek meg a románok. A csehek támadják az északi bányavárosokat. Talán majd most!

*

Pár nap múlva el is indultunk az északi frontra. Esztergom... Nánás... Kőhidgyarmat... feledhetetlen állomásai felvonulásunknak.

Kőhidgyarmat volt az utolsó állomásunk a front előtt. Három napig időztünk ott. A szeretet ezer jelét éreztük. Bált rendeztek a tiszteletünkre. Az emberek versengtek, hogy kihez szállásoljanak be vöröskatonákat. Akiknek nem jutott, azok könyörögtek, hogy legalább egy éjszakára hozzájuk is menjenek vöröskatonák.

Én egy szegény parasztcsaládhoz kerültem. Gyenge három holdacskán gazdálkodtak, kertészkedtek, kecske volt a tehenük. A legjobb falatokat rakták elélem, én meg bort szereztem a lakomához.

— Hát aztán édes fiam — puhatolódzott az öreg — hova, merre?

— Holnap Érsekújvárra, aztán meg Pozsonyba. Kiűzzük a cseheket a világból.

— Itt az ideje fiam. Többet ide be ne tegye a lábát egy sem! Sok a mi bajunk, mérhetetlen sok. Elkerültem a hatvanat, egész életemben görcöltem, aztán mi a látszatja? Nem tudtunk zöldágra vergődni. A fiam a fronton veszett, ittmaradt a menyem két árvával. A lányom férjhezment, azok is úgy tengődnek szegények, hogy siralom nézni.

— A csehek miatt?

— Dehogy azok miatt. Az urak miatt. Az adó miatt, az árak miatt, a föld miatt. Nem volt nekünk a csehekkel semmi bajunk, csak most van. Mert hogy az urakat pártolják, hogy a tűz eméssze meg őket. Mit gondolsz, miért vártunk titeket? Talán örülünk a katonáknak? Örül a nehézség. De ilyen katonák még nem voltak, mint ti. Mert ti értünk harcoltok az urak ellen, a gazdagok ellen. Hány gazdag lányát láttad tegnap a bálban? Hány hívott vöröskatonát? Pedig azoknak volna miből traktálni benneteket.

Másnap reggel elbúcsúztam az öregtől, az egész családtól. Elindultunk Érsekújvár alá. Annyi lelkes katonát azóta sem láttam. A parancsnokaink már nem voltak egyformák. Ki úgy nézte a világot, mint mi, volt aki másképp. És ez nem volt jó. Volt akiben bízunk, de mindig gyanakodtunk, nem árulnak-e el bennünket, nincs-e a tisztek között az uraknak csatlósa. A mi embereinket megismertük, de az ellenséget csak gyanítottuk.

Érsekújvárnál megesett, hogy fogytán volt a lőszerünk. Parancsnokunk, Haksch Endre telefonált, hogy küldjenek lőszert. Visszaszóltak, hogy nincs, nem tudnak küldeni. Éppen akkor, amikor a csehek első támadását vertük vissza. Elfutotta Haksch elvtársat a méreg.

— Hát majd én elmegyek! Megmutatom, hogy lesz lőszer!

El is ment, szerzett is lőszert. Amennyire megnyugtatót parancsnokunk határozottsága, embersége, annyira nem tetszettek az ilyen esetek. Vagy van lőszer, akkor küldjenek, vagy ha tényleg nincs, akkor mondják meg. Álljuk mi a sarat akkor is. De ne vezessenek félre.

*

Egyik nap a járőrök egy küldöncöt fogtak el. Üzenetet vitt Érsekújvárra, hogy páncélvonatot küldenek a cseheknek segítségül. Tüzérségünk alig egyet-kettőt lőtt a vasútvonalra. Ez a pár lövés sem tett semmi kárt. Ez is elkésérítő volt. Miért nem a négyes üteg lövi a vasútvonalat? Azok tüzérek! A mi embereink. A csehek ágyúit rendre elnémitették. Udvardnál, amikor zárt rendben vonultunk, és a templomtoronyból géppuskatűzet zúdítottak a nyakunkba, elkiáltotta magát a négyes üteg parancsnoka:

— Elvtársak! Hozzatok csak ide a „puskámát“!

Az ágyút pár perc alatt felállították. Az első lövésre kidőlt a templomtorony sarka. A géppuskatűz azonnal megszűnt. Hát igen, azok tüzérek voltak, most miért nem lőttek? Nyakunkra szabadítják még a páncélvonatot is, amikor úgyis elég a bajunk. Ahogy így dohogtunk magunkban, a távolban feltűnt a páncélvonat kigyózó teste.

— Mi lesz? Miért nem lőnek a tüzérek?

— Hol vannak a négyesek?

— Mindjárt a csehek kezdik a tüzet!

— Már beértek a kanyarba!

— Bújjatok a fedezékbe, mindjárt köpködik a meggymagot!

Mindenki a páncélvonatot figyelte. Már jóformán megközelített bennünket. Végre! Hátunk mögött megdőrdült egy ágyú. A lövedék a páncélvonat elé csapódott. Ahogy a füst eloszlott, láttuk, hogy a lövés pontos volt. A sínek az égnek álltak.

— A négyesek! Ez lövés volt!

Újabb dörrenés. A sínek a vonat mögött is felszakadtak. Se előre, se hátra. A cseh katonák kiugráltak a vonatból.

— Rajta fiúk! Előre!

Megindultunk a páncélvonat felé. A harc rövid volt. Aki nem esett el, foglyunk lett. A segítség nem érkezett meg Érsekújvárra.

A csehek újabb támadását egész közel engedték állásainkhoz.

— Mikor lőhetünk már — kérdeztem Haksch Endrét. Még ilyen parancsnokom sem volt. Ott feküdt mellettem a rozstáblában.

— Várj még!

A csehek szökellve közeledtek felénk. Végre megkaptuk a parancsot az el-lentámadásra. Kelepelni kezdtek géppuskáink, megszólaltak gyalogságunk fegy-verei is.

— Rajta! Előre! Hajrá vörösök!

Rövid tűzharc után a csehek megfutamodtak. Érsekújvár felszabadult. A lakosság virágcsokrokkal fogadott bennünket. Nem félelemből, szívből tette. Meg lehetett azt látni. Győzelmi mámorban úszott az egész város. Úgy gondoltuk, most már a végső győzelemig meg sem állunk. Hisz mindnyájan azért jöttünk, megharcolni a végső harcot. Érsekújvár utcáin zengett a pécsi vörös katonák indulója:

„A proletár áldozata vér...”

— Pozsonyig meg sem állunk!

— Vörös lesz a Felvidék is!

— Azután megyünk Baranyába!

Vártuk a parancsot, hogy nekilendülhessünk a következő győzelemnek. Ki gondolt akkor a halálra? Kiben élt akkor félelem? Még a hadifoglyainkat is el-engedtük. Egy-két féktelen jókedvű katona néhányukat befestette vörösre, és szélnek eresztette.

— Menjetek! Vigyétek hírül mindenkinek, jönnek a vörösök!

A parancs azonban nem érkezett meg. Olyan hírek keringtek, hogy tár-gyalások kezdődtek a csehekkel. Ezen felháborodtunk.

— Minek tárgyalni velük! Majd a fegyverek megmagyarázzák az igazságot!

— Hogy a román fronton baj van? Egy hét alatt rendet teszünk itt, azután megyünk a Tiszához!

— Ha ők győznek, talán szóbaállnak velünk?!

A nagy keserűségben kibuggyant a legnagyobb vád:

— Árulás! Árulás!

*

Valami összetört bennem is Érsekújvárnál. Amikor a város utcáin masí-roztunk a proletárinduló pattogó ütemére, úgy éreztem: érdemes volt. Talán nincs már messze az az idő, amikor a végső győzelem után hazatérhetek. Oda-állhatok édesanyám elé, és azt mondhatom:

— Most van vége édesanyám! Rendet csináltunk az országban, most lás-sunk hozzá, tegyünk rendet a magunk portáján. Holnap elkezdjük építeni a műhelyt. Amit ezután építünk, az a miénk lesz.

Eszembejutott az intéző is.

— Na, intéző úr! Melyik igazság az erősebb? Tudnak-e kormányozni 6 elemivel? Ha a haza védelméhez elég volt az iskolánk, az erőnk, meg a hitünk, elég lesz a kormányzáshoz is.

*

De mit mondok majd akkor, ha csak úgy megyünk haza. Az még csak eszembe sem jutott, hogy folytathatjuk a harcot máshol is, és győzhetünk is, ha itt megállunk. Aki egyszer megtorpan a versenyfutásban és hátránéz, azt menthetetlenül hagyják a többiek. Amikor megkaptuk a visszavonulási paran-csot, szomorúan néztünk egymásra:

— Elveszett, minden elveszett.

— De csak most, nem örökre.

Amikor néhány hét múlva szétszéledtünk, puskámat és két kézigránátomat hazavittem.

— Minek az, fiam? — óvatoskodott édesanyám.

— Talán... talán még egyszer szükség lesz rá.

Török János: Zászlótartó (gipsz)

Pál József

Parasztok, katonák

1.

Bóka kezében kisbaltája volt, amikor két
szovjet katona jött az udvarra. Keményen
markolta a nyelet s piros arca fehérre
váltott. Úgy lógatta le, ha bármikor üt is,
a kisbalta okosan s fürgén szökjön előre.
Gyilkolni nem tudna.

De házáért, a családjáért,
életéért ölni képes!

Mentek a kúthoz
azok, csak épp ránéztek vizslán. S mire vizet
csobogtattak a vályuba, lovakat vezetett be
másik két katona.

Leengedte a baltát
Bóka az ágra és odament segíteni ő is.
Mintha észre se vennék.

Csak amikor tele itták
már magukat a lovak, veregette meg a kis
mongol a vállát s a zsebükből sárga dohánynyal
kínálták.

2.

Benedeknél az ekét s taligát ki-
húzták a szinből. Ott volt Benedek, Korosán a
szomszédából, Fülöp, s Benedek családja. Először
azt hitték, hogy hely kell.

Ketten törve beszéltek
magyarul s odahívták őket. Mutogatták,
hogy az ő apjuk is ilyen ősdi ekével
szántott. Sok helyen még ennél is cudarabban
művelték a földet. De ma csak múzeumban
találni náluk ilyen ekét. Rövidesen
vége lesz a háborúnak és hazamennek.
Küldenek majd ekéket és traktorokat is.

Benedekék néztek s hümmögtek nagyokat rá:
jónak éppen jó lenne ...
de messze van az még.

3.

Szörnyű délelőtt volt.
Fent, a Napon már
alvadt vércsimbókok lógtak. Az Ég lepedőjét
egy repülőgép farka szétvágta. Haragró
felhők sokasodtak ríni.

Egre csapott a
tűz!
Lángforgószelel szabadult el!
Vér szaga folyt szét
az égett hús szagával.

4.

Heréncsi anyósa
megbolondult. Sötét szoknyáját a nyakába
kapta és pucér alsótesttel szaladozta
végig a falut: Uram, segíts! és ne ítélj el!

5.

Sánta Nagy János felesége meg esküdözött, hogy
látta: a Tanai-keresztet tűzszekerén egy
angyal vitte az égbe.
(Pedig akna csapott rá
s az vitte szét, mint a pinty.)

6.

Bán szalmakazalja
kigyulladt. Lövedék gyújtotta fel. A kazal ott állt
Pálfi Dezsőé mellett. Arra is hamarost rá-
röppent a vöröskakas. Taraján hegyesebben
táncolt a láng és folyvást csak Pálfi Dezsőék
zsuppos, öreg, boronából készült háza után, meg
a kevéske széna után nyújtotta a csőrét.

Senki se jött a tűzhöz oltani.

Pálfi Dezső a katonaságnál. Így asszonyára maradt, hogy az öreg ház zsupptetejére menjen. A lányok a létrán, Feri, Jani, meg a kút kerekébe fogta be magát s mint az ördög motolája, tekerték. Jóska és Dezső a tele vödört hordták a lányok kezére. De míg a lakóház tetejét mentenék, lángra kapott a kazalban álló széna.

Az asszony még szétburogatta azt a vödör vizet, ami ott volt épp a kezében, majd a vödört odavágta a pitvar elé, hogy behorpadt a feneke.

Verje! verje csak az a magasságos isten! Háza is égne le már, ha az állatoknak nem lesz mit adni. Az ujját se mozditja tovább.

És bement a gyerekekkel a konyhába.

7.

A földes cselédkonyha tűzét meg-rakták a katonák. Perzselték a tyúkokat és főzték a káposztát. Olyan illata volt, hogy a lábatlankodó kölykek nyála lecsorrant.

Bangó Jóska, Fekécs Gábor az ablak előtti padon ültek és szívták a kapott cigarettát. Az öreg Farkas pipázott. Tóth Dani a körmét faragta a bicskájával. Az asszonyaik meg térültek-fordultak, ágot raktak a tűzre, kavarták az ételt, krumplit tettek az izzó sütőbe.

Amikor a hús végre kifőtt, az Andrej a késével levagdalta a tyúkok szárnyát: gyerekeknek való, rágódjanak ők is.

A férfiak már jó félórája Alexej szaván rágódtak.

— Hogy az övék lesz a határ itt?
Az épületek is, és a földeket is szét-
oszthatják?

8.

*E hír gyorsabban járta az utcák
hosszát végig, mint a tűz.*

9.

*Az se késlekedett ám!
Fekete András háza és kazla kigyulladt
fél hétkor.*

A felső Sósé rögtön utána.

*Simoné, Bartosé és a sánta Koráthé
egy időben.*

*Világos, koromszagú este
volt.*

10.

A nap hozott nyugalmat.

*Amint a hegyekről
leküldte sugarát, más volt már a halál is:
megmerevedett élő és nem rém, aki rémít.
Nekiláttak az égések feketére zúzódott
romját eltakarítani. Érezték, hogy a tájon
már valami erős és szép nyugalom takarója
takargatja szívüket. De olyan nem akadt még
köztük, aki nevén nevezte volna e csendet.*

Csak kívánták.

*És a fiúk, kik körülöttük
jártak-keltek, pucolták a fegyvereket, vagy
lovakat itattak, este karéba leültek
az egyik ház udvarán és harmonikáztak.*

Oly jó volt odamenni és leülni közéjük.

Hallama Erzsébet

Károly

Egész este csavargott a városban. Fényt akart és kecses, finom formákat a csepeli nagy kockaépületek, kémények, csúszdák, raktárak és dudáló teherautók után.

Nem voltak éppen idegenek a szürke gyárfalak és a füst. Eleget látta őket, amikor még ott laktak a közelben és nyári delelőkön, mezitlábasan, klottnadrágban taposta a port, míg a gyárkapuhoz ért.

Aztán szélesfolyosós iskolák jöttek, zöldre mázolt csőpadok, amiket már alig lehetett megfaragni, de különben sem ez volt az érdekes, hanem a szakköri békaboncolás, a laboratórium, a csillogó lombikokkal, kémcsövekkel és a könyvek. A családban is úgy bántak vele, mint kis tudóssal, akire fehér köpeny vár, nem olajos kezeslábas. És apa is hordta haza a könyveket — az ő okos fiának! Akit aztán magába szippantott a tánciskola, mint valami szirének szigete, ahol csak zene van, ritmus, fény, kacagás... A laboratórium pedig, mint egy bosszúálló isten, örökre kitiltotta a birodalmából. Menjen csak a fekete padlós pokolba, csavargassa a gépeket, hogy kiköpjék azt a sok buta vasdarabot, ami ki tudja, mire jó?

Az ember idővel másképp látja a dolgokat. Károly szemében a műhely az értelmetlen verejtékezés kamrája lett, ahol piszkos ruhában, arcukon olajmaszattal emberek szaladgálnak, de milyen emberek? Hát tudják azok, mi az igazi élet? Az élet, kérem, ott kezdődik, mikor az ember mosolyogva letörli arcáról a verítéket és boldogan szétnézve kimegy a napba, a fénybe, a friss levegőbe... hogy volt értelme... Amióta a laboratórium megtagadta őt, csak az érettségi előtt, a hosszú áttanult napok végén érzett ilyet. Ostoba az ember! Ki gondolta volna, hogy hiába ez az egész kései verejtékezés?

Holnap meg kell kezdeni a robotot.

A gép mellé áll az apja ócska köpenyében, amire anya egy sárga foltot varrt este...

Keserűen rúgott bele egy összegyűrt villamosjegybe. Átvágott a másik oldalra, a nagy világító ablakok irányába.

Éles nyikorgással fékezett mellette egy világoszöld Wartburg. A sofőr valamit odaszólt, de nem törődött vele. Na és ha elüti? Ki sajnál egy szürke kis melóst, egy csepeli üzem még alig felvett tanulóját? Keresztet rá és kész.

A tüllfüggönyök mögött pálmák álldogáltak és piros arcú, zsíros férfiak bámultak a poharukba.

A pálma alatt az a szürkeruhás magas... Megremegett belül. Csak egy feketét iszik, cukor nélkül, közben böngészi az újságot. Vékonykeretes szemüvege van, magas homloka — professzor. Biztos, hogy professzor. Van egy nagy világos laboratóriuma, csillogó műszerekkel — csak az övé! Ő parancsol az anyagoknak, a fémnek, üvegnek, mérlegnek. Néha fehér köpenye zsebébe süllyeszti a kezét és az ablakhoz áll. De aztán egy pillanatban a papíron, a képletek között felragyog a fény. És akkor a professzor leül könyvekkel magasodó nehéz íróasztala mellé és boldogan megtörli a homlokát...

Valaki nekiütközött.

De hát miért is állok itt és bámészkodok befelé, mint egy koszos kölyök? Na, indulás.

Három vihogós iskoláslány jött szembe, végignézték és kuncogtak. Mi az, talán máris olajos a képe? Rá van írva, hogy melós? Hogy hülye álmokat melegenget a kabát alatt?

Meg kell gyilkolni ezeket az álmokat, mert maholnap rajta röhög a város! Már bent is volt a forgóajtóban és a zsebongó füstben.

— Egy rumot!

Ott zörgött a belső zsebében egy vadonatúj húszas. Anya adta villamosra meg tízóraira. Na, legalább ezentúl lesz egy kis pénze, megihatja, mit is csinálna mást?

Jólesett, hogy a rum végigégette a torkát.

— Károly, Karcsikám!

Ni, a Benkő Pista bátyja, az egyetemista. Találkoztak egyszer-kétszer murin Pistáéknál. Pista rendes srác, csak kissé mulya, a bátyja annál kevésbé...

— Szevasz, gyerek! Na, gyere ide!

— Egy kis nyomás van már bennük — állapította meg Károly, de sorra bemutatkozott a többieknek.

— Öcsém haverja, táncművész, kosarásbajnok és tudósjelölt — szavalta Benkő Laci. — Ezek meg itt az én haverjaim: Öcsike, dzsessz-zongorista, Dagadt, az egyetem kiváló hallgatója és Molnár Ferenc úr, végzett mérnök, nem tévesztendő össze kitűnő névrokonával, s egyébként ragyogó eszéről és a női nem iránti szűnni nem akaró hódolatáról híres...

A többiek mind nevettek, de Károlynak megakadt a szeme Molnár Ferenc úron. Végzett mérnök... Elég csinos fiú, bár kissé sovány, de a homloka magas és vonzza a szemet, mint a tűz a melegedni akarót.

— Na, ülj le és érezd otthon magad... Éppen azon vitatkozunk, hogy mi a jó élet titka. Öcsike szerint...

— A lényeg — szolt közbe a kétméteres, nagyfogú Öcsike —, hogy valami hatalma legyen az embernek a nép fölött. Öregem, ha én leülök a zongorához és kiverek egy oltári rokit, a tagok, mint a bolondok, egytől egyig bezsonganak. Mit gondolsz, miért van, hogy intek és a nő jön? Nem a szép szememért, hanem mert meg tudom őrzíteni...

— A pénz — reccsent bele Dagadt — fiacskáim, ha nekem pénzem van, nem fáj a fejem. Ha pénz van, minden van. Megy minden, mint a karikacsapás.

Károly előredőlt. Molnár úr szólalt meg.

— Nem egészen így van, fiúk. Ha pénzed van, megvehetsz mindent, de lesz, ami kicsúszik a kezedből, mert pénzzel elérhetetlen, és aztán meg is únha-

— tod a megvehető. Ha egy jó számmal meg is őrjítesz egy csomó embert, lesz, akit nem tudsz megőrjíteni, és az is, aki akkor a nyakadba borult, másnap talán le se köp. Ésszel kell élni, fiúk, mindig azt alkalmazni, ami éppen kell, ésszel!

Molnár úr magas homloka diadalmasan ragyogott. Benkő közbekottyant.

— Ígyunk.

— Igen, de vannak esetek, amikor nem lehet semmit tenni.

— Károlynak dobogott a szíve. Hogy csinálja vajon ez a magas homlokú?

— Például?

— Például engem nem vettek föl az egyetemre. Holnap belépek esztergályostanulónak egy üzembe.

— Ó, — mondta Molnár úr és élesen ránézett. Fölnevetett. — Építjük a szocializmust... Na, kösz. Ez marhaság, tudod?

— Tudom. De mit csináltam volna?

— Mit! Mit, mit, hát nincs elég elég állás Budapesten? Muszáj rögtön fejest ugrani a termelőmunkába?

— És mit szól a nő, ha már a nyakadba omlik és megtudja, hogy az isteni lovag civilben... hihi... civilben vasmunkás!

Az egész társaság felröhögött. Molnár úr finom mosollyal nézett rá.

— Nem azért... De én tanulni akartam és...

— És élni. Érttem barátocskám, emberi módra élni. De az nem olyan egyszerű dolog manapság. Állandóan az erkölcsről, közösségről meg új életről szónokolnak. De a valóságban...

— Fogalmatok sincs, micsoda sikerem volt a napokban — kezdte a dzsessz-zongorista, de Molnár közbevágott.

— Hagyd a sikereidet. Inkább ígyunk! Még egy rundot!

Újra ittak.

Károlynak vörös vonalak futkostak a szeme előtt. A levegő még nehezebb lett. Dagadt kövér arca egyetlen foltta olvadt össze.

— Ígyál, vasmunkás! — nyekergett Dagadt és a nagy röhögéstől kilötyögött a pohara.

Károly nézte a hús színű foltot a közepén tátogó fekete lyukkal. Valami düh tört rá, az egész világ ellen, de itt, ennek a kerek, imbolygó foltnak a közepébe szeretett volna belevágni valamit.

— Az apám is vasmunkás, ha tudni akarod. És nagyon rendes ember.

— Ki vonta kétségbe? Hiszen államunk nagyrabecsült vezetői közül is sokan kezdték a satupad mellett. Ugye, elvtársak?

A nevetés túlharsogta a rádió hangját is.

— Az osztályharcban edződött, öntudatos munkásosztályé a vezető szerep — darálta Benkő Laci — ügybizony, új társadalomban élünk, elvtársak, azaz ti büdös polgárok, ti élősködő herék, ti...

— Hogy fújja — visított Öcsike és a nevetéstől kiprüsszentett a száján egy kis rumot.

Károly rábámult a körülötte tátogó szájakra és Molnár úr magas homlokán a kidagadó erekre.

— Ne hülyéskedjetek...

Dagadt szájához emelte az ujját.

— Pszt! Ellenség, kuss!

Molnár intett.

— Helyes, igaza van a fiúnak. Nem kell úgy ordítózni...

Károly szemét piros köd borította el. Fölállt. Rosszul érezte magát, a lába imbolygott.

— Mennem kell — motyogta és sarkon fordult.

Már benn volt a forgóajtóban, amikor elkapta az izgalom. Majd orra esett, visszaforgott a füstös terembe és odament a társasághoz.

— Bűdös csirkefogók vagytok! — kiabálta.

Csak füstben úszó fénygömböket látott, ahogy újra kiment.

A házuk előtt rettenetes gyengeség fogta el. De csak az előszobában ereszkedett le egy székre, és ült ott, nem tudta, meddig.

— Csak arra vigyázz — mondta neki az apja —, hogy senki se mondhasna: na, érettségizett és most fenn hordja az orrát, érted? Az igazgatóval beszélgettem délelőtt, azt mondta, stramm fiú lehetsz, és még nincs minden veszve. Tanulhatsz is később. Fölpróbáltad a köpenyemet?

Az apja nyakába akart borulni, de ez furcsa lett volna. Bólintott.

— Éppen jó.

Nagy István: Gondolkodó (tollrajz)

Pákolitz István

Csertető*

INVOKÁCIÓ

*A Harcról szólok; az egy s oszthatatlan
törvényszerinti Egész Részét zengem;
a könnyet és a vért, mely száz alakban
jövőt táplált zajló történelemben;
a Harcot, amely százszor elbukott,
s százegyzszer is fölcsapott a lángja;
mely lebírta a sötét végzetet,
és széles utat vágott a világba!*

*Nem téged hívlak, aki rózságyon
holdsugár-húros lantod pengeted,
s a nyafogókat bágyadt-únott álom-
csókoddal még ma is kitünteted;
a harcos műzsát hívom, ő vezessen:
a nép lelkét, mely formálja a Rendet
törvény szerint: ha szépszóval, ha nyersen,
de ő írja az örök történelmet!*

*Segítsd a költőt, harcoslelkű műzsa!
— Futó időben megkopik az emlék;
és aki küzdés nélkül ér a csúcsra,
könnyen felejt, hogy a lét vagy nemlét
kemény harcokban dőlt el, és a hegyre
milyen nehéz, keserves út vezet;
a munkás-multat soha ne feledje,
ringassa szívét hű emlékezet!*

* Részletek a Baranya megyei Tanács és a „Jelenkor” pályázatán díjat nyert műből.

A Harcról szólok; az egy s oszthatatlan
 törvényszerinti Egész Részét zengem;
 a könnyet és a vért, mely száz alakban
 jövőt táplál zajló történelemben;
 a Harcot, melyet a négy égi tájon
 vívott a világ minden proletárja;
 s küzdése célja nem lidérces álom,
 de valóságként ragyog a világra!

A SORTÜZ

Februárvégi, délutáni nap
 húzkodja már a fagy méregfogát.
 Szélnyomta bokrok talpraállanak
 és zizegve hajlonganak tovább.
 A kopasz fákon sárga, lágy-arany
 sugár csorog; s a pöttöm nyitnikék
 az ág hegyén már kezdi, vékonyan,
 fagykergető tavaszi énekét.

Ki figyel most a madár énekére?
 Mint görcsös ujj, kapaszkodik az ág,
 fohász és szitok röppen föl az égre,
 remegve vár minden bányász család.
 Szabolcson nincsen egy falat kenyér,
 a magazin már két nap óta zárva.
 „Ha nem dolgoznak, dögljenek éhen!”
 — ezt tették az asszonyok kosarába!

Szurony villog a bágyadt, téli fényben,
 a r e n d r e őrködik a hatalom;
 erősített a járőr és kevélyen
 cirkál le-föl Szabolcson, Vasason.
 A falu, mint a bolydult hangyaboly,
 ha vihart érez: lőt-fut és nyüzsgő;
 r á é r az asszony: nem ég meg a rántás,
 mert egyetlen kémény se füstölög;

de füstölög a lélek, s mint a vulkán
 mélyén a magma, fortyogó, tüzes,
 és most — immár negyvennyolc óra múltán —
 a földet rengeti, utat keres,
 mert elviselhetetlen ez a várás!
 A fojtott harag, mint a kiokádott,
 izzó és mindent fölperzselő láva
 most elönteni készül a világot!

Mint az orkán, ha végigzúg a tájon:
minden, mi él, riadtan megremeg
a fölcsattanó éles kiáltástól:

„Kenyeret a népnek! Ke-nye-ret!“
A munkásotthon környékére zúdul
felajzott szívvel férfi, nő, gyerek;
már reggel óta bent tanácskozik
a vasasi bányász szakszervezet.

Kilép egy bányász s így szól fenn a lépcsőn:
„Testvéreink lent vannak két nap óta!
Segítsünk nekik, hogy ne legyen késő!
Hadd tudják Pécsre, hogy is szól a nőta!
Gyerünk Pécsre, az igazgatósághoz!“
„Gyerünk, gyerünk, nem éhezünk tovább!“
„Most itt a perc!“ — Az őrmester kacsint:
szemmel tartjuk az izgága pofát!

Vagy háromszázan összerendeződnek
sok éhes férfi, asszony és gyerek:
erőt szegeznek ők is az erőnek,
nem rémítik csendőrszurony-hegyek.
„Föl, föl, ti mind, a földnek rabjai,
Hetény, Szabolcs, Somogy, Vasas, gyerünk!
A rabtartóink többé nem gyötörnek:
egy a halálunk, egy az életünk!“

Ahogy a szélkavarta bőszült tenger
dühödt hulláma tornyos táncra kel:
a sorsa ellen föllázad az ember,
vad indulattal vádol és perel;
az ösztönösen megérezett igazság
s a keserűség, mint az áradat,
csak nő, dagad, hogy végleg elsodorja
az erőt mutató nagy gátakat.

Mint aki tudja, nem veszíthet semmit,
forrong a menet indulásra készen;
tombol, üvölt: „Csak menni, menni, menni!“
„Gyerünk az igazgatósághoz, Pécsre!“
„A Csertetőn át közelebb az út;
az asszony és gyerek is jön velünk!“
„Ki nem áll mellénk, aljas és hazug!“
„Szabolcs, Hetény, Vasas, Somogy gyerünk!“

Az éles szurornynál is élesebbek
 a lázas-éhező tekintetek;
 a fegyvertelen proletárseregnek
 a pusztá igazság a fegyvere.
 Félelmetes, ijesztő néma fegyver,
 és ellene kevés a puskatus;
 az igazságért elszántan kiállni:
 proletárszívben őrzött ősi juss!

A bányászasszony ott áll férje mellett
 és kézenfogja a kisgyermekét;
 a Télből a Tavaszbba menetelnek,
 zöld lombbal intő jobb jövő elé.
 Megy a sok asszony, férfi és gyerek
 egymást eltéphetetlen-átkarolva;
 az éhes-rongyos proletársereg
 elindul a jövőndő századokba!

Vonul a sereg súlyos némasággal,
 és szárnya nő, pedig gyalog megyen;
 kíséri varjak károgása: gyászdal,
 s pár nyitnikék biztatja kedvesen:
 „Ó, nyitni, nyitni, nyitni, nyitni kék
 az emberibb világba új kaput,
 melyen az eltiport testvériség
 termő, szabad szép közösségbe jut!”

Tavaszbba nyíló csertetői fák,
 s felhőfutású februári ég,
 ti zengjétek az új melódiát:
 a végső harcra indul itt a nép!
 Ti zengjétek: az elszánt, bús sereg
 elé nem állít gátat félelem;
 s hogy jó úton jár férj-asszony-gyerek:
 Csertetőn át zúg a történelem!

Vonul a sereg súlyos némasággal,
 félelmetes-nyomasztó, mint a végzet;
 csak néha csördül-csattan kiáltása:
 „Kenye-ret!” S újra: „Kenye-ret a nép-nek!”
 A harcbahívó új csatakiáltást
 visszhangozzák a kéksipkás hegyek;
 s míg völgybe ér, kigyúl a levegő is:
 kenyeret a népnek, kenyeret!!

Vonul a sereg súlyos némasággal,
kemény sodrása elszánt és konok;
úgy hömpölyög, mint vad folyó hulláma,
s eléri a szalolcsi szurdokot,
hol csendőrsorfall zárja az utat
szuronyt szegezve és lövésre készen;
az őrmester kiált: „Állj! Vissza! Állj!”
De a tömeg nem riad vissza mégsem.

Ki állhatna a vad vihar elé,
milyen hatalom és milyen erő?
Vezényszó, de varázsszó sem elég,
hogy a dühödt, kenyérfőnök
tömeg megálljon. Csendőr hangja csattan:
„Állj, vagy lövünk!” A férfi, nő, gyerek
teli torokból ezt kiáltja vissza:
„Majd megállunk, ha adnak kenyeret!”

Két napja éhezünk, ne lőjetelek!
És válaszul a puskazávar kattan;
asszony sikolt, fölsír egy kisgyerek,
szuronyhegyen kabátujj lóg cafatban.
„Oszolni, vagy lövünk!” — ostorcsapásként
vágja a szó mindnyájukat szíven;
egy pillanatra megtörik a hullám,
s zúdul megint, nem tartja semmi sem.

Folyik a vér s a vér láttán a had
vadul felhördül és ugrásra kész;
dermedt-feszült a gyilkos pillanat —
az őrmester tüzelj-t vezénnyel, és
dörren a sortűz éles csattanással —
a földre rogy a Hegedűs, a Faltig,
majd Keller is... A csertetői rögre
a bányászok piros vére patakzik.

„Segítség... jaj!” „Ti gyilkosok!” „Még élek!”
„Hát irtsatok ki bennünket egy szálig,
zsoldos kutyák!” „Fizetett, rongy pribékek!”
„Ne hagyj itt, Imre!” „Segíts el a házig!”
„Hol a fiam?” „Meghalok... feleségem...
vizet... vizet...” „A mellem...” „Jaj, a lábam...”
„Kösd el a karját; elvérzik egészen!”
„Ne hagyjatok...” „Mi van édesanyámmal?”

A sebesültek sikoltása, jajja
 reszketteti a szívet és velőt;
 az asszonyok a véres férfiakra
 borulnak sírva: tán a könny erőt
 varázsol még a sápadt véres arcra,
 amelyre örök álom nehezült...
 — Az őrmester úr jelentheti büszkén:
 „Három halott és néhány sebesült“.

Az alkonyati szürke felhő fátylán
 a nap vérrózsás bíbora ragyog;
 az elcsöndesült halottak ruháján
 vérből nyíló vöröslő csillagok.
 A döbbenettől súlyos, néma csendben
 föl-fölkokog a feleség, az árva;
 a férfiak szemében, mint a végzet:
 a gyűlölet s a bánat iker-lángja.

Lobog a láng a néma éjjelen,
 s az értelmet világosítja már,
 hogy a jövő mégsem reménytelen,
 bár a jelen csak nyomor és halál;
 lobog a láng, fényében indul útra
 a multat-jelent végigszenvedő;
 s a szép szabadság fáját öntözi
 a vér, mely kiömlött a Csértetőn!

Lantos Miklós: Pécs (fénykép)

Leonyid Szoboljev

A menyasszony

Leonyid Szoboljev 1898-ban Irkutszk városában született. Pétervárt tengerész iskolát végzett, 1918—31-ig parancsnoki minőségben a haditengerészetnél szolgált. Részt vett a polgárháborúban, a második világháború idején ismét a hadiflottánál harcolt. Írásai 1925 óta jelennek meg. Azóta 3 könyve látott napvilágot. Első regényében (Generáljavítás, 1932) a balti tengerészek életét, hőstetteit, forradalmi harcra serkenését festi meg. Második művét (A tenger lelke) 1942-ben adta ki. Ebben elbeszéléseit gyűjtötte egybe. (E kötetből származik az alább közölt elbeszelés.) Ezt a művét 1943-ban Sztálin-díjjal tüntették ki. Harmadik könyve egy kisregény (Zöld fény), amelynek fő hőse egy szovjet tengerésztiszt. Szoboljev e művét eddig már 28 nyelvre fordították.

Szoboljev nagyon sokat tett a kazah irodalom orosz tolmácsolása érdekében. Maga is fordított kazah prózai műveket, antológiát szerkesztett, ismertető cikkeket írt a kazah irodalomról.

Az Orosz Föderatív Köztársaság Írószövetsége megalakulása alkalmából tartott elnöki beszédét több magyar irodalmi folyóirat, így a Jelenkor is ismertette.

Szoboljev műveit a magas eszmeiség, a nép életével való szoros kapcsolat vállalása jellemzi. Művészi témaválasztásának legfőbb területe az egyszerű orosz matrózok, katonák és tisztek világa. A szovjet társadalomnak ezt a rétegét nála jobban senki sem ismeri. Írói művészetének jellemző vonása a színes és finoman árnyalt népi nyelv, a párbeszédek tömör ereje, a lélekábrázolás mélysége és sokoldalúsága. Rövidebb elbeszéléseiben is szívesen él az írói reflexiónak az olvasóval szoros kontaktust teremtő módszerével, a pszichológiai problémák felvetésével. Arányosan szerkesztett elbeszélései Csehov művészetére emlékeztetnek.

L. Szoboljev, az Orosz Föderatív Szovjet Szocialista Köztársaság Írószövetség elnöke, a Szovjet—Magyar Baráti Társaság elnökhelyettese, ez év márciusában, a magyar—szovjet barátsági hónap alkalmából, a szovjet küldöttség vezetőjeként hazánkban járt és Pécsre is ellátogatott.

Azokon a napokon, amikor Ljuba volt a kórteremben az ügyeletes, valamennyien jókedvűek voltunk. Reggelenként puha vászoncipőcskéjében frissen, vidáman és észrevétlenül, mint a tündöklő napsugár suhant be a kórterembe.

A téli reggel égő hideg lángként piroslott orcáján, kacagó, szinte gyermeki szemderűsen csillogott, s a lábavesztett őrnagy az ágyán felemelkedve így fogadta:

— „A lányka orcája pirosabb a rózsánál...” Ljubocska, hát igazán élnem kell még?...

— Biztosan — felelte csengő hangon, közben lehetével fagyos ujjait melengette.

Kezét hátradugva a nagy, fekete kályhához bújt, fehér, törekeny lényének felnőtt komolysága gyermekien bájos és megható volt. Kezét melengetve sebes szóval mindenről beszámolt: a reggeli hadijelentésről, bajlódásáról a nyers tüzelővel, arról, milyen ebéd készül a konyhán, a tegnapi filmről. És a sebesültek fájdalmas nyögése szép lassan elült, a görcsös fájdalomtól eltorzult arcok felderültek, és a terhes, nehéz kórházi levegő felfrissült, a bánat elszunnyadt, a gondolatok könnyebbé váltak.

Aztán vékony ujjait a nyakához szorította — így próbálta ki, hogy átmelegedtek-e már, finom vonalú orrocskáját csücsörítve, gondterhelten, pillantásával otthonosan végigsiklott a kórtermen, latolgatta, hol kezdje munkáját, — majd odasietett a priccsekhez.

Mindent gyorsan és finom kézzel végzett: a sebesültek arcát úgy mosta, hogy egy csepp sem fröccsent a párnára, megigazította a kötésekét, levelet írt annak, kinek a kezével vagy a szemével volt baj; mindig jókor vette észre, ha valakinek az állapota rosszabbra fordult, ilyenkor orvosért szaladt. Betegei válságos perceiben eréllyel küzdött életükért, vigasztalta, nyugtatta a nyugtalanodókat és szelíd, lelket üdítő álmot varázsolt szemükre.

Mindnyájan szerettük, s talán szerelmesek is voltunk belé. De a féltékenység szenvedélyét nem engedtuk magunk közé. Ha Ljuba egy-egy szabad percében le is ült valakinek az ágya mellé és durákat játszott vele, mindnyájan tudtuk, hogy annak ma sebzett a szíve, jobban, mint a többieké.

Azon a napon jogosan én lehettem volna kiszemeltje a játékhöz. Éjjel nem aludtam, olyan dolgok nyugtalanítottak, amelyek nem tartoznak elbeszélésem keretei közé. Amikor jóreggelt kívánt, csak egy bágyadt mosollyal próbáltam félrevezetni, — szememmel hasztalan igyekeztem volna. Csodálatos, ahogy ez a fiatal asszony, még szinte leány, az idegen lelkében megérezte a bajt. Csak futó pillantást vetett rám, de miután végigjárta betegeit, egy csomag kártyával a kezében egyenesen az ágyamhoz lépett.

A játékból azonban nem lett semmi. Gyermekes ajka időnként megvonaglott, vidám szemében bánat lapult, és nekem egyszerre úgy tűnt, hogy évekké öregebb lett. A kártyák érintetlenül heverték az ágyon, a pikk-lapok mint a bánat szimboluma sötétlettek a fehér takarón, mi pedig halkan és meghittén elkezdtünk beszélgetni.

A férje páncélos kapitány, vakmerő, kitüntetett harcos — s most eltűnt. Egy hónapja már, hogy kutat utána. Egy hónapon keresztül ez az asszony úgy röppent be mindig hozzánk, mint a kacagó napsugár, s közben a lelke fájt, szíve vérzett, és éjszakánként szállásán csendesen, hogy társait fel ne ébressze, sírdogált...

Tegnap összeakadt férje régi barátjával, egy páncélos parancsnokkal. Az megfogta kezét és azt mondta:

— Ljuba, nem fogok hazudni neked. Pável bennszorult a gyűrűben. Valamennyien kitörtünk, csak ő nem tért vissza. — Nem engedte, hogy Ljuba sírjon, megszorította kezét. — Nyugalom, Ljuba! Még visszatérhet. Érted? Várni

kell. Természetesen, ez nagy művészet — várni... Megigérem, hogy megmondom, amikor már nem kell visszavárnod.

Ránéztem, és kerestem magamban azt az erőt, amelyből ezt az asszonyt faragták. Ilyen bánat láttán megfeledkeztem a magaméről, de szavakat — a vigasznak és reménynek azokat a szavait, amelyeket ő olyan bőkezűen szórt közénk — viharvert, esetlen és önző férfilelkemben nem találtam.

A szélső priccsen felnyögött az őrnagy.

Ljuba felszökkent és könnyed látomásként odaszaladt. A szeme megint olyan lett, mint régen, és a bánatot — a maga bánatát — másé láttán, eltemette. A kórteremben senki sem vette észre, mekkora terhet cipel törekeny, csaknem gyermeki válla.

Engem egy időre egy másik kórházba szállítottak. Két hét múltán visszakérültem régi kórtermünkbe. Többeket már nem találtam ott, új sebesültek jöttek, mellettem egy óriás géz-baba feküdt.

Egy páncélos tiszt volt, akinek elégett az arca és a melle. Minden, ami emberi arcon éghet, nála elégett: a haja, szemöldöke, pillája, sőt a bőre is. A fehér kötés között félelmetesen és baljóslatúan sötétlett egy óriás, sötét szeműveg. Semmi fényt sem eresztett át és arra szolgált, hogy a csodálatos módon épen maradt szemgolyót a kötés dörzsölésétől megóvjá.

Lejebb furfangos ügyességgel egy nyílást hagytak a száj számára. Láthatatlan módon innen kongott elő az emberi szó — az élő emberi szó, a gondolatok és érzések egyetlen közvetítője.

A páncélos bátran viselte a hosszantartó fájdalmat. A sok pólya kínozza, de ő mégis élni akart. Élni, hogy újra verekedhessen az ellenség ellen. Ez az életakarat lobogott tagolatlan beszédében, megperzselt ajka hebegésében.

Szeretett beszélni. Sötét és magányos világában emberi szó után vágyódott. Tompán és idegenül gurguláztak elő a mozdulatlan gézkötés mélyéből a szavak, sebzetten és tördelten, de miután megszoktam és megértettem őket, e szavak dicsőségről, gyűlöletről, győzelemről, harcról, halálveszedelemről szóltak, álmokat, reményeket, vallomást és gyónást idéztek — mindent, amit egy huszonkét éves, a magányosságtól menekülő ember barátjának elmondhat. Igen, a barátjának — mert már estére egyszerre csak szoros barátság alakult ki közöttünk, olyan, amilyen harcban vagy szenvedésben születik.

Kora hajnalban felébredtem. Mindent sötétség ölelt még magába. A kórterem nehéz lélegzéssel élt, az erős, harcban megroppant férfitestek nyugtalan álmát időnként egy-egy fájdalmas nyöszörgés verte fel. Abból, hogy a nyöszörgésre nem mozdult meg egy fehér árnyék, tudtam, hogy nem Ljuba az ügyeletes. Valószínűleg a másik nővér, Fenya — egy csúnya, idősebb nő volt szolgálatban. Ez mindig fáradt volt, és éjjelente a kályhához húzódva a székén rendszerint elszunyókált. Felkeltem, hogy a folyosón elszívjak egy cigarettát. Amikor a páncélos észrevett, inni kért (nagyon idegenül hangzott, valahogy így: „sizet“). Attól féltem, hogy fájdalmat okozok neki, ezért fel akartam kelteni a nővért.

— Nem kell — mondta — nem baj...

A géz között óvatosan néhány korty vizet öntöttem a kancsóból a szájába, és természetesen, leöntöttem a kötetést. Zavartan bocsánatot kértem.

— Nem baj — ismételte és elmosolyodott. — A mosolyt csendes, akadozó lélegzése jelezte. — Ezt csak ő érti... Mintha csak magam csinálnám, ajkammal.

— Ki az az ő?

— A menyasszonyom.

És szokatlan szerelmi történetbe kezdett.

Egy asszonyról beszélt, akit nem látott és nem is tudott látni. Régi, orosz becéző szóval „lekecském“-nek nevezte. Így szólította már az első napon, amikor különös melegség és meghittség áradt az asszonyból feléje, így becézte később is, mert perzselt ajka nem tudta nevét kimondani. „Természetesen, Ljuba — gondoltam. Ez a név valóban sután hangzanék nála: Ljua, Ljusa ...“

Meghatódva, büszkén és — bármilyen fonákul hangzik is — szenvedéllyel beszélt róla. Hangosan ábrándozva idézgette arcát, szemét, mosolyát és én azon csodálkoztam, mi mindent megsejt a szerelem. Hangja halkabbá csendesült, amikor elmondta, hogy ismeri főként alól előbomló dús, könnyed haját. Egyszer hozzáért ehhez a hajfonadékhöz, amikor vaksi kezével a hőmérő tokját segítette az asztalon keresni. Beszélt a kezéről — a finom, erős, óvó kezekről, amelyeket órákon át nyugtatott a magáéban, amikor az életéről beszélt neki, a gyermekkoráról, a harcokról, a páncélkocsi felrobbanásáról, magányosságáról, a nyomorékok reá leselkedő rettentő életéről.

Elismételte minden vigasztaló szavát, a reménynek szelíd szavait, az asszony hitét, hogy még látni, élni, újra harcolni fog, s nekem eközben úgy tűnt, mintha magának Ljubának szavait hallanám. Suttogva mondta, hogy holnap lesz a sorsdöntő nap: a professzor megígérte, hogy leveszi róla a szemüveget, és ha minden jól megy, megint látni fog. Erről nem szólt „a lekecskémnek“, hátha mégsem úgy lesz. Ne gyötrődjék. Ha nem megy, hát nem megy, így is látja magában gyönyörű, finomvonású arcát, a szemét is és benne a szerelmet. És még valami: egy bonyolult operációra beszélt rá, amely visszaadná szemöldökét, pilláit, friss, piros bőrét. Tudja, hogy drága áron nyeri mindezt vissza, de szerelme kedvéért erre is vállalkozik.

Igen, szerelme kedvéért! Büszkén mondta ki ezt a szót. Az asszony férje nemrég elesett a fronton, magára maradt és boldogtalanabb, mint ő: neki csak az arca lett oda, de az asszony a szeretett élettársat veszítette el. Ezeken a hosszú éjszakákon mindent megtudtak egymásról, és a szerelem beköltözött ebbe a kórterembe, ahol pedig a halál tanyázott. És a szerelem szülte új élet segítette, hogy legyőzze önmagát. Főbe akarta magát lőni — minek az élet az ilyennek?

— Azt mondta — nekem mindegy, milyen lesz az arcod. Téged szeretlek, nem az arcodat, érted? ...

És sírva fakadt. Onnét tudtam, hogy boldogságban úszó keble megrázkódott és lélegzése szaggatottá vált.

Nem zavartam tovább, lefeküdtem és Ljubára gondoltam ... Sorsa megrázott. Ez vajon olyan csakazértis szerelem-e a fennkölt női lélek megmagyarázhatatlan szerelme, vagy gyengéd szánakozás, amely olyan hasonlatos a szerelemhez? Vagy talán a megosztott bánat, a magáramaradás szörnyűsége, az elveszettnek meglett árnyéka — ez is páncélos, hős, harcos? Kíváncsian vártam a reggelt, amikor a másik nővér jön, hogy Ljuba egy pillantásából megfejtsem a titkot. Az ilyen szemekből könnyű az igazságot kiolvasni. E gondolatokkal újra elaludtam.

Későn ébredtem. A kórterem rendjéből megtudtam, hogy az ápolónők már váltották egymást, de Ljubát nem láttam. Odamentem a páncéloshoz, megkérdeztem, hogy érzi magát.

— Csodásan — felelte. — A kedves elment, hogy megtudakolja a kötés-váltást. Idehallgass, egy szót sem a professzorról! Mit gondolsz, látni fogok ma?

Hangjából észrevettem, hogy mosolyog.

— Ugye, gyönyörű asszony... hisz te ismered.

— Nagyon szép, igazán — feleltem.

S újra arról kezdett beszélni, hogy ma meglátja. Hirtelen elhallgatott, amikor könnyű, puha lépéseket hallott. Megfoghatatlan volt, hogyan vette észre a fejét bebugyoláló kötésen át. Vagy a szerelmesek a szívükkel hallanak?

— Ő jön — mondta mélységes gyengédséggel. — A lelkecském...

Megfordultam. Fénya lépkedett felénk, nyilván valami miatt visszamaradt. Mondani akartam, hogy tévedett.

— Jónapot, Fenyácska — mondtam. — Soká késlekedik még Ljuba?

— Jónapot. Megint nálunk van? — kérdezte. — Ljuba elutazott, megtalálta férjét. Sebesült...

És odaült a páncéloshoz.

— Kedvesem, Kolenyka — mondta gyengéden. — Légy erős... mindjárt kötőzésre mégy...

A katona kezét nyújtotta az asszonynak, és e kéz, amely halált is látott és most a fájdalom előérzetétől görcsbe rándult, Fénya kezébe kapaszkodott. Látni való volt, hogy a kötözést kibírhatatlanak tartja. Az asszony mindkét kezével átfogta, és mély, beszédes csönd szállt közéjük. Szelíden simogatta, szorongatta ujjait, és a szeme, amely a sötét szemüveget nézte, meleg, halk áradással a szerelem fényében úszott.

Fénya arcába néztem — ilyen arcot az ember nem tart emlékezetében. Naponta láttuk, közönyös tekintettel siklottunk rajta végig. A csodálatos változás meglepett. Hervadt, fáradt arca, amely a szerelem hevétől átszellemült, gyönyörű lett, az orosz asszony és anya egyszerű arca nézett rám. Teli hittel és gyengéd bánattal. S a szeme egyszerre könnybe lábadt. Némán elfordította a fejét, nem akarta, hogy a könnyek végigcsorogjanak arcán. A páncélos megérezte ezt a mozdulatot és nyugtalanul kérdezte:

— Lelkecském, drágám, mi van veled?

És Fénya csodálatos módon élénken és vidáman beszélni kezdett, gyengéd szóval bátorította, közben könnyei egyre csak patakzottak. A mély fájdalom eltorzította a száját, amelyből továbbra is évődő, vidám szavak szálltak. Aztán tekintete, tele reménytelen és néma bánattal, az ajtó felé siklott. Én is arra fordultam: az ajtón befordították a tolókcscit, és megértettem a könnyeit. A közeledő szenvedést érezte át.

A páncélost a tolókcscira fektették, Fénya mellette ment, kezét tartotta. Elkísértem őket. A kötöző ajtajánál visszamaradt. Ereje cserben hagyta. Neki támaszkodott az ajtófélfának és szabad utat engedett könnyeinek. Megérintettem a vállát. Rám emelte a szemét.

— Iván Szávelics az imént mondta... Iván Szávelics...

Nem volt képes folytatni.

— Tudom — feleltem. — De miért kell idő előtt nyugtalanzkodni... Természetesen, megint látni fog.

Fájdalmasan ingatta a fejét.

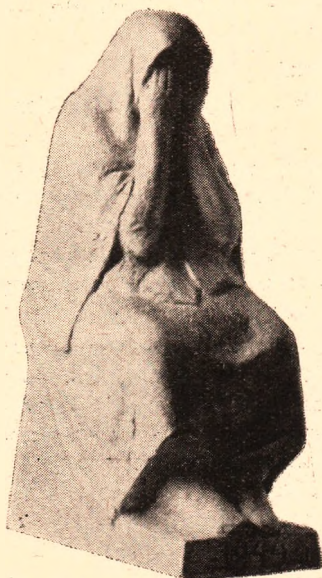
— És meglát engem . . . Kell is neki egy ilyen! Mi mindent gondolt rólam... miért is tette? Szépség . . . szépség . . . Engedjen! — mondta szinte kiáltva és a fülét a kötöző ajtajához szorította.

Iván Szávelics derűs hangja hallatszott,

— Elég, elég az első napra! Még egy hetet sötétségben kell töltenie.

Fenya kétségbeesésében egyszerre halovánnyá vált, és gyorsan megindult a folyosón. Többé senki sem látta a kórházban. Később megtudtuk, hogy haza-utazott.

Fordította: *Selymes Ferenc*

Fekete János: Rossz emlék (terrakotta)

Arató Károly

KÉT VERS

Zsidó menet, 1944

*Mert úgyse felejttem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.*

*Süllyedt az ég, fáztak a fák,
rettentő dalokat dúdolt a nád,
orvul sötéten lobogva
felhők támadtak a holdra,
futkosott a szél s a kitárt
ajtó zokogva ki-bejárt.*

*Mert úgyse felejttem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz*

*Lépett a láb, szűkült a szem,
tompult a fény s bújt odabenn,
kókkadt a fej, vérzett a kéz,
lággyá húsba dőlt puhán a kés,
lankadt a lélek, szakadt a száj,
amerre jártak, borzadt a táj.*

*Mert úgyse felejttem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz*

Nem nyúltak égre a karok,
léptek a láncravert rabok,
a súlyos fellegek alatt
a menet kígyózva haladt
s lengtek a néma hegytetőn
az ingó árnyak reszketőn.

Mert úgyse felejttem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.

Hó hullt sűrűn a hegyre,
mélyült a mézsgödör egyre,
várt a fogoly hallgatagon,
huppant a holt: meleg halom,
csattant a sortűz s a kitárt
ajtó zokogva ki-bejárt...

Mert úgyse felejttem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.

Barnára sült ifjak...

Barnára sült ifjak futkosnak a
teremben a kötelek alatt,
vörös fényben állnak a kemencék
s bekapják a mogorva vasat.

Szikratűz freccsen s a daru meging,
hatalmas teste megy szuszogva —
láng lobban s fényár hull a rács mögött
feketén habzó gépsorokra.

Míg forrasztópáka dalol s meleg
sugárban csurognak a fények,
szerszámokkal siető alakok
izzadtan nyúló gőzbe vésznek.

Körben faládák, hasas ballonok.
Őrzik a lázongó kénsavat;
ha szabadul, füstöt fúj veszettül
s a kényes érc fájón meghasad.

Zsong, zsibong a dohogásban
acél sír, esztergakés nevet —
kémények a magasban s a mélyben
gyerekmód kuncogó kábelek.

Thiery Árpád

Tűz és harag*

A falu délelőttre olyan lett, mint a méhkas. Aki nem hallgatta a rádiót, azt a szomszédok tájékoztatták. Az öregasszonyok még reggel beültek a templomba, a plébános egész délelőtt zúgatta a harangot, pedig máskor alig csendítettek mise előtt. Némelyek a tanácselnök lakására rohantak. A lakás üres volt, senkit se találtak, és dühükben feldúlták a házat. Mások Csabait keresték. A kapu zárva volt, de senki nem mert bezörgetni. Arra egyik se vállalkozott, hogy szemtől-szembe találja magát az öreggel. Néhányan inkább rászánták az időt, és a háztól távolabb lesben álltak, hátha kitéved az elnök az utcára.

Keserűt mintha kicserélték volna. Az utcán rekedtre kiabálta a torkát. Valahonnan nemzetiszínű zászlót szerzett, és kitűzte a háza homlokára. Kalászek népes csoportokban fel-alá járkáltak, és azt figyelték, hogy hallják-e már a harckocsik zúgását. Délfelé megérkezett az első hír a járásról. Egy községbeli gazda egyetemista fia hozta, aki még november másodikán indult Pestről, és az éjszakát a járási székhelyen töltötte. Az emberek úgy tolongtak körülötte, mintha élő csoda lett volna. Mindenki beszélni akart vele.

Sós András délre már csaknem berekedt. Utcasarkokon, kocsmában haragot, hogy fegyverre kell kelni — mint negyvennyolcban — megvédeni a házat. A falu egy része felhőrdült. Sós szavai, mintha sistergő tüzet fogott olajcseppek lettek volna. Egyéb hír nem jutott a faluba, az emberek elhitték, amit Sósék mondtak. A pesti rádió nem szólt, a győri műsort sem foghatták. Senki nem kutatta, hogy Sós honnan szedi a híreket. Hallották és elhitték. Volt, aki már a kaszáját egyenesítette. Sós ebéd után a falu szájára röpítette a hírt, hogy az amerikai csapatok elfoglalták Győrt, és legkésőbb reggelre elérik a falut. Az embereket megejtette a kétségbeesés. Aki a kaszáját egyenesítette, az se tudta, ki ellen fog fegyvert. Sós észrevétlen, — szinte önmaga is alig gondolt rá — szövetségbe lépett Kalászekkel. Nem szóltak róla, nem pecsételték ünnepesty szavakkal, de tudták, hogy már egy mederbe csurog belőlük a szándék, s a tenger is közös lesz, amelybe egymást sodorják.

A józanabbak mély hallgatásba burkolóztak. Még az utcán se mutatkoztak. Ha valamelyik hangoskodó meglátogatta őket, a konyhában vagy az istálló-

* Részlet a Baranya megyei Tanács és a „Jelenkor” pályázatán díjat nyert műből. A regény az ellenforradalom napjaiban játszódik egy istenhátamögötti dunántúli faluban; itt a befejező részt, a november 4-én történtek leírását közöljük.

ajtóban üldögéltek, bámulva az őszi, felhős eget, mint kedveszegett, szárnyaszegett varjak, s ha kérdezték őket, tanácstalanul a vállukat vonogatták. A legtöbb, amit válaszoltak, csak ennyi volt:

— Hát igen.

Sós visszanyerte biztonságát. A faluban szitott hangulat még magasabbra lobbantotta benne a becsvágyat. A falu urának érezte magát, s látta, hogy a hangulat aképpen formálódik a kezében, amilyenre gyúrja. S a nagy lótás-futás közben néha arra gondolt, hogy sokért nem adná, ha Barczai itt lenne, és látná, hogy Sós András nem ilyen-olyan ember.

Néhány óra alatt kilobbant az emberekből a felháborodás lángja. Kalászek meg-megálltak a kerítések tövében, találgatták, vajon mit szeretnek az amerikaiak, azt kellene sütni-főzni. A Kerekes fiú, akinek Csabai a tanácsháza előtt a képébe vágott — valahonnan előszedett egy magyar—angol szótárt, és ákom-bákom betűkkel tört angolsággal a házuk falára festette: „Köszöntjük az amerikai hadsereget“.

Az egyetemista nem törődött a faluval. Bárki kérdezte, csak annyit mondott, hogy D. . .-ben oroszok vannak, hajnalban látta őket, a pártház előtt. Volt, aki kinevette, és csúfolódott, hogy félelmében az amerikaiakat oroszoknak nézte, mások meg türelmesen várakoztak, hátha a fiatalember talán többet is mond. Az egyetemista — amikor egyesek már az amerikai ágyúk dübörgését is hallani vélték — összecsomagolt, és gyalogosan elindult a faluból nyugat felé.

Sós estére összehozta a gyűlést. Hat órára zsúfolásig megtelt a kultúrház.

— Legalább lesz valami — mondogatták az emberek, amikor a kultúrház felé szállingóztak.

A kilépett tagok mind eljöttek, az egyéniekből is akadt jónéhány kíváncsi. Csendesen várakoztak, néha valaki méltatlankodott valamiért, de óvatosan, ha a szomszéd sorban meghallják, legyen idő még kimagyarázkodni. A hangulat nyomottabb volt, mint Sós várta. Hiányzott a tűz, szilaj elszántság, amely hajnalban Sós Andrást Barczai lakásához hajtotta.

Sós türelmesen a falat támasztja, és egy-egy ismerőst figyelmesen fürkészik. Néha tréfásan odaszól egyiknek is, másiknak is, mintha csak bátorítani akarná az embereket. Sokan állva maradtak, mert mindenkinek nem jutott hely a padokon. A színpadon még ott állt a múltkori gyűlésről a kecskelábú asztal, mögötte szétszórva a kertiszékek.

Sós már megkezdte volna a gyűlést, de a könyveket várja. A tömeg halalkan zsong, mintha színházi előadásra készülne. Kalász Márton odamegy Sóshoz és mellette a falhoz dől. Nem szól, ő is végiglegetti tekintetét a hallgatóságon.

— Bicó nem jött el — mondta később, hogy szóljon valamit.

Sós féloldalt rápislogott, és szeretne volna tudni, hogy Kalász hallott-e már a tegnapi esti beszélgetésről, hallotta-e, hogy Bicó pártütő lett? Körülnézett a teremben, mintha tekintetével az öreg istenes embert keresné, pedig már az első percben látta, hogy Bicóval végleg kenyértörésre került a dolog.

— Tényleg nem jött el — vetette oda kelletlenül.

— Nehéz ember az öreg — sóhajtott Kalász, és fontoskodó képet vágott, mintha őszintén sajnálná Bicó távolmaradását.

— No igen.

Hallgattak. Később Kalász ismét megpróbálkozott, hogy beszédbe elegyedjen Sóssal. Már megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy Sós Andrást maguk

Közé fogadják. Arra gondolt, hogy inkább ez a hórihorgas, mint Barczai úr, és barátságosan megkérdezte:

— Akkor ma osztás lesz?

— Az.

— Itt helyben?

— Itt.

— No és az oroszok?

— Talán fél? — és Sós másfelé nézett.

— Nem... dehogy... — szabadkozott Kalász és bosszankodott, hogy titkos aggodását kikottyantotta a száján.

— Hallom, hogy Barczai elment — kérdezte később.

— El... Félti az irháját — sziszegte Sós és kiköpött.

A közelebb ülők közül többen odaszóltak, hogy mikor kezdik a gyűlést, mert ünják már a várakozást. Kalász szórakozottan a falat támasztotta. Ismét megkockáztatott egy kérdést, de egyre kényelmetlenebbül érezte magát a hórihorgas mellett. Eddig egy vállrándítással elintézte, nem félt Sóstól, mert itt volt a földesúr. Tudta, hogy annál nagyobb úr úgyse lesz a faluban... Barczai elszökött. Kalász inkább csak érzi, hogy ez a Sós, aki azelőtt éppenolyan senki volt, mint Csabai, egyre jobban kinyúlik a többiek közül. Közösködni kell vele. Kell, mert amíg ők aludtak, addig Sós felkapaszkodott. Beszél, nógatja Sóst a szóra, de alig figyel a saját szavaira, mert szüntelen ez jár az eszében. Az oroszok D...-ben, az amerikaiak Győrben vannak. Mondaná Sósna, hogy ha ez így van, akkor kár itt osztozkodni, mert éppen itt találkoznak. Abból csata lesz, és akkor az atyáúristen kegyelmezzon a falunak. De-nem mondja, mert szegyenli kétségbeejtő gondolatait. Sós az előbb is ráfordult, amikor az oroszokat emlegette.

— Soká hozzák a könyveket — szólt a hórihorgasnak, és olyan száraz volt a torka, mint a nyári tarló.

Sós nem válaszolt. Neki is az amerikai csapatok jártak az eszében. Kalász könyökével oldalbalökte Sóst.

— Ki ment a könyvekért?

— Hogy mi?... — és Sós bosszúsán végigmérte a másikat, majd fogai között szűrve hozzátette — Keserű, az unokaöcsém meg egy nemzetőr.

— Kevés lesz az...

Sós az ajtó felé nézett, és az arca mozdulatlanra merevedett, mintha ráfagytak volna a vonások.

Az ajtóban Csabai állt. Vállára vetett rövid kabátban, kalap a fején. Állt, mintha a küszöbre cövekelték volna. Sápadt volt és mozdulatlan, a hevenyészve rávetett kabát, mintha lehúzta volna a vállait. Mögötte az öreg Bucsi, Vándor Mátyás, Szűcs Péter, Barica, Cifra és Jónás.

Néma csend zuhant a teremre. Sós az elnökre nézett. A könyveket nem hozták, Keserűéknek híruk-hamvuk se volt. Sóst elöntötte a forróság. Az a sok indulat, amely egész nap felgyűlt a szívében, most színültig telt, s szinte kilocs-csant belőle. Csabaiékhoz lépett. Kezét a zsebébe dugta, és megmarkolta a bicskát. Az emberek mocsanatlanul nézték a két embert. Kalász úgy állt a fal mellett, mint akit a szél ütött.

— Minek jött ide? — kérdezte Sós.

Csabai összehúzta a szemeit.

— A könyvek helyett — s olyan erősen nézett a szemébe, hogy Sós alakja vibrált előtte, és a homlokára mutatott — mert ez éppen annyi... különbség, hogy a papír nem tud beszélni.

— Nincs mit beszélni! — ordította Sós, és legszívesebben magára döntötte volna a kultúrházat. Sejtette, hogy Csabai lóvá tette Keserűket, és úgy érezte, hogy ezek olyanok, mint a sziklafal, amelybe akármerre indul, mindig bele-
ütkezik.

Az emberekben lassan feloldódott a hirtelen támadt feszültség, és a túlsó sarokban néhányan hangosan kuncogtak. Tetszett nekik az elnök bátorsága, bár némelyik arra gondolt, hogy okosabban tette volna, ha eliszkol, mert ha az amerikaiak itt érik, az első fára felhúzzák.

A patkolókovács a pad szélén ült. Felugrott, és karonkapta az elnököt.

— Hát ha te jöttél a könyvek helyett, akkor lódulj oda a színpadra! — és megpenderítette Csabait.

Szücsék az elnök és a kovács közé sodródtak, de Csabai a lendülettől a színpad felé tántorgott. Amikor visszanyerte egyensúlyát, a falhoz dőlt. Gondolta, hogy ez lesz a nagy elszántság vége. Arca elfeketedett a dühtől. Néma csend ült az emberek közé, és Csabainak e néhány pillanat alatt kellett eldöntenie, hogy mit cselekedjen. Tudta, hogy ez az utolsó csata, a legnagyobb, és ha ezt is megnyerik, akkor mindent megnyertek, mert holnap, vagy holnapután, de a hét végén biztosan ide is elérnek a szovjet katonák.

Csak addig kitartani, tűrni, bírni az ütéseket, csak addig állni, így összefogózva a viharban, és csak arra ügyelni, hogy a vihar el ne sodorja őket. Összeszorította a fogait. Láttá, hogy a hangulat forróbb, tudta, hogy az emberek most „amerikai” lázban égnek. Forróbb a hangulat, mint a tanácsháza előtt. Akkor csak kiabáltak, mert éveken át nem volt miért kiabálniok, de most ez a csend megfojtja, letaglózza az embereket. A szemekben sötét árnyékok ülnek. Sós mindenki fejét telebeszélte, hogy a szovjet csapatok mindent felperzselnek. ami az útjukba kerül. A bezárt ablaktáblák mögött is hallotta egész nap, hogy milyen forró az emberek fejében a gondolat. Valamit ki kellene találni, ami a szívükhöz szól, mert van az embereknek szívük, csak az eszüket borította el ez a szennyes vihar. Azt kell megtalálni, hogy merre van ez a szív.

Sós közben felocsúdott az első meglepetésből, és az elnök felé kiáltott.

— Az ilyenek miatt kell most a magyarnak vérezni!

A gubás, ködmönös, kucsmás tömeg egy része megelélenkiült. Dühös kiáltások röpködtek a teremben, és a szenvedélyes, durva kiáltások, mintha a falhoz ragasztották volna az öreget.

— Igaza van!

— Dobják ki ezt a vén csibészt!

— Lékeljük meg még egyszer a fejét!

A padok inogtak, látszott hogy bármelyik pillanatban felbomolhat a rend.

Sóst a felkiáltások beletaszították az indulatba. Hozzá kell kezdeni, most örökre elintézi az elnököt. Az amerikaiak már a közelben lehetnek. Kalász nem szól, Keserű is meghúzódott, vissza se jött az elnöktől... Egy jól számított ugrás, és leteríti Csabait... Nem, nem bírja tovább, kiloccsan belőle a halálos indulat. Ölni kell! Ölni, mert csak ez adhat megnyugvást.

Félre akarta taszítani Bucsiékat, de Szücs elkapta a kezét. Sós szédületes erővel kirántotta, és Csabai felé rohant.

— Te, piszkos orosz bérenc — ordította.

Az elnök néhány lépést a színpad felé ugrott, hogy kikerülje a hórihorgas ember rohamát. Néhány padsor felbomlott. Az emberek egy része a színpad felé tolongott, többségük inkább hátrahúzódott, hogy helyet adjon a küzdelemre.

Szücsék Sós nyomában voltak. Ismét fellángolt benne a gyilkos ösztön, amely hajnalban Barczai lakásához űzte. A szája, a kezei remegtek, arca olyan fehér volt, mint a fal. Zsebébe nyúlt a bicskáért.

— Netene! — kiáltott Szűcs elcsukló, rémült hangon. Elkapta Sós zsebben kotorászó kezét, és felrántotta.

— Bicskázunk, az anyád úristenit? — csikorgott az öreg Bucsí hangja, és a kabátja alatt szorongatott vaspálcával a bicskát tartó kézre sújtott. Sós kiejtette a bicskát, és felnyögött. Meggörnyedt, sérült kezét a lábai közé szorította.

Kalász elkiáltotta magát és néhányan kiugráltak a padosorokból. A fal mellett Szűcsék és Kalász Mártonék között tülekedés támadt. Sós kezében csillapodott a fájdalom, és öklét az elnök felé rázta.

— Takarodj ki a faluból!

Kalászné váratlan rohammal áttörték a Szűcsék alkotta gyűrűt, és Csabaira törtek. Az elnök hátraugrott. A színpad széléhez szorult. A kabát a válláról lecsúszott, és Kalászné lába elé esett. Kalászné úgy gázoltak rajta, mintha az elnök tulajdon teste magával tehetetlenül feküdt volna lábaik alatt.

Kalásnékat, mielőtt az elnökhöz nyúlhattak volna, Bucsíék beérték. Szűcs hátulról átkarolta Kalászt.

— De most aztán már elég legyen! — ordította a fülébe.

Kalász tehetetlenül erőlködött és Csabaira vicsorgott.

— Most mondd, te utolsó, hogy ezután a béresből urakat csináltok, az urakból meg béreseket!

Felbomlott a tömeg rendje. Mindenki a színpad körül tolongott. A patkolókovács széles mozdulatokkal tolakodott, hogy Csabai közelébe férközhessen. Vad, fenyegető kiáltások csapkodtak a teremben.

— Lőjétek le ezt a kutyát!

— Már régen kellett volna.

— Vigyük ki az eperfához, és akasszuk fel!

Csabai most félt először az elmúlt napok alatt. Nehéz helyzetben van. Nem tudni, mire válik ez az este, de a szél, amit ő várt, már feltámadt, már űzte a sötét felhőket az emberek homloka előtt.

Egy kéz markolásra görbült ujjakkal feléje nyúlt, Csabai felhúzódott a színpadra.

— Akasszák fel! — kiáltották a színpad előtt.

Az elnöknek remegett a szájaszéle, húsát a fogai közé harapta, s úgy állt a színpadon, mintha át akarta volna ugrani a tömeget. Bucsíék biztató integetését se látta már. Szürke, bágyasztó köd ereszkedett a szemére. Sós utána ugrott, de Vándor Mátyás visszarántotta, és a hosszú ember háttal a tömegbe zuhant. Csabai behúzta a nyakát, mintha ütést várt volna. Lábában remegtek az inak, kezével a kecskelábú asztalra támaszkodott.

— Akasszuk fel! — kiáltott valaki.

Csabai már a nyakán érezte a kötelet. Megmoccan benne az életösztön, és indult volna kifelé. A fején élesebb lett a seb okozta fájdalom, és ez a halálra emlékeztette. Futó pillantást vetett Bucsíékra, akiket a túlerő már csaknem

elnyomott. Az elnök látta, hogy Kalászek eddig csak azért nem nyomultak a színpadra, mert előbb Bucsiékát akarják elintézni. S a kis öreg magáramaradtan, ácsorogva a színpadon, úgy segített volna a többieknek. Félrenézett, hátha akad a kezeügyébe valami alkalmatosság, amivel szétsaphatna Sósék között. A fejét is alig tudja mozdítani, és ez a zsvajgás, ez a rémisztő zihálás mintha ráfeküdné a karjaira, meg a lábaira.

A színpad előtt Szűcsék és Sósék egymást fojtogatták. Az elnökben úgy vágtattak a gondolatok, mint a pusztá felett nyargaló szél, és hol innen, hol onnan kapott fel egy-egy foszlányt. Egy-egy pillanatban már felkészült a halálra, ugyanúgy, mint akkor este a tanácsháza előtt, de most a halál közelségét sokkal fagyosabban érezte. Néha tompa köd ereszkedett az agyára, csodálatos nyugalom ringatta, szemei elől szétfoszlott a kétségbeesés. Látta, hogy Kalász bajusza mellett vékonyan csordogál a vér, hogy Szűcs szeme alatt sötét folt kéklik, hogy Bucsi vaspálcájával rendre osztja a porciókat, és Csabai még azt is hallotta, amikor az öreg veterán a fogai közül minden ütés után dühösen sziszegi:

— Nesze neked, földesúr!

A tömeg, mint egy ókori aréna közönsége, visszafojtott lélegzettel bámulta az ádáz küzdelmet. Akik az első percekben izgatottan felugráltak, most visszahúzódtak a padokra, és megütközve figyelték, a tucatnyi férfi élethalál küzdelmét.

Sós nagynehezen kiszabadult a dulakodók közül, felugrott a színpadra. Elküldte magát és kinyújtott kézzel Csabaira mutatott.

— Akasszuk fel ezt a disznót!

Sós csapzott volt, látszott, hogy Szűcsék alaposan megtépázták. Összesűrűsödött benne a keserűség és a csalódás. Nem volt már föld, nem volt már hatalom, csak küzdelem, vad és szilaj küzdelem, csak ösztön, amelyet csupán a kicsurranó vér ölthet el.

Mindegy már, ennek jó vége nem lesz. Átsuhant az agyán, hogy ostobaság volt minden, amit tett. Ha ez a kemény, csorbíthatatlan ösztön nem űzte volna, talán semmi baj nem történik. Ő már ilyen, ha halomra öli a népet, neki nyolc holdnál soha nem lesz több. Kalászek, Barczaiék megint urak lesznek, ő meg marad — ami volt, akinek egy unott kézfogással majd mindezt megköszönik. Csabaiék soha többé nem fogadják be. Olyan lesz ő már ezután, mint az anyagyilkos, mint a magános, űzött vad, akire még a vadászok is undorodva céloznak.

Kalász nyitott bicskát dobott a színpadra. Sós felkapta, és az elnökre rontott.

Mindenkinek elakadt a lélegzete. A verekedők keze ütés közben megállt. Csak a sűrű, szaggatott lihegést lehetett hallani és Sós csontjainak roppanását, amint Csabai felé ugrott.

Csabai a bicskát nézte. A kéz útját, hogy merre ugorjon előle.

Bucsi vaspálcája végigsuhogott a levegőben, és Sóst a tarkója alatt eltalálta. A hórihorgas szájából artikulátlan hang tört fel, és teljes hosszában végigzuhan a színpadon.

Az elnök csak állt, éppen olyan megdöbben, mint a tekintet az emberek szemében. Nézte az eszméletlenül elterülő Sóst, a kezéből kiforduló bicskát, és a vasdorongot, amely furcsa zörejjel a színpadig gurult. Szíve a torkában dobo-

gott. Az asztalra támaszkodott, mert nem bírták a lábai. Egész testében remegett az izgalomtól. A béna csendben mintha megdermedtek volna a gondolatai. Nehezen felcsukló hangon nyögte a tömegnek, mintha bocsánatot akart volna kérni:

— Ugye... hát ez lesz a vége...

Senki nem szólt, csak az öreget bámulták, aki kábultan állt a színpadon. Szája erőtlenül fel-le mozgott. Bocsánatot akart kérni, csak azt nem tudta, hogy kitől. Szorítást érzett a homloka táján. Hirtelen belecsapott a gondolat, hogy most kell szólni! Most áll a kör tetején, s ha most, ezekben a percekben nem fogózik meg, akkor menthetetlenül lezuhan. Most, ebben a bágyadt, vérszagtól terhes csendben kell benyúlni az emberek szívébe.

Kihúzta magát. A hangja rekedtes volt, s fáradtan, mint aki távoli útról tért meg, földreszegett tekintettel megszólalt. Sok-sok szempár függött az elnök támaszkodó, megroggyant alakján és a halk, öreges hangtól megborzongott az emberek gerincén a bőr.

— Engem akár felakaszthatnak... — kezdte rekedten az elnök — Megtehetik, mert maguk többen vannak... mert én nem tudok magukkal szembe szállni...

Csabai felemelte a tekintetét. Mély lélegzetet vett és a sóhajta — mint elfáradt szellő — végigkúszott az arcok között.

— Maguk el akarják pusztítani a közöset, pedig mi soha nem bántottuk magukat... Maguknak fáj az, hogy mi nem vagyunk cselédek? — és a közelben állók látták, hogy az öreg szemei megcsillannak.

Senki nem szólt. Volt, aki észrevétlen lecsukta a szemét, hogy az öreg bele ne nézhessen, és mintha a szégyen pirja lángolt volna az emberek arcán.

— Nem is maguknak fáj ez a szövetkezet, hanem Barczainak, meg ennek — és az elnök a földön heverő Sós felé intett. Én nem felejttem el, hogy azelőtt mit éltem, de azt sem, amikor negyvennyolcban összeálltunk. Amikor Barczai úr földjén nyolcan, két ökörrel meg két tehénnel, két lóval megpróbáltuk... Hallják-e, mi akkor nagyon szegények voltunk, sokat éhezünk. Nem volt se ruhánk, se kenyerünk. Éhenhaltunk volna, ha a párt nem ad segélyt, hogy az első telet valahogy átvészeljük...

Az elnök előbbre lépett a színpadon.

— Azon a télen egyszer bementem a városba. A hentes előtt majd elcsorgott a nyálam, amikor megláttam a friss, sült kolbászt, de pénzem nem volt... Nehéz volt az első esztendő, de kibírtuk... Hát én ezt nem tudom elfelejteni... Nekem olyan ez a szövetkezet, mint a tulajdon szülőanyám, mert én azelőtt cseléd voltam... olyan, mint maguk. Túrtam a földet, másnak... Hát van olyan ember, aki a szülőanyját leköpi?... Rongy ember az.

Az elnök nekimelegedett. Úgy vágtattak a gondolatai, mint a nyargaló szél.

— Elképzelik, hogy micsoda öröm volt, amikor a következő télen mindannyian disznót vágtunk? Hogy felruházkodtunk, és még annyi pénzünk maradt, mint azelőtt két évi cselédbér? Két év múlva meg már taxival mentünk a városba, mert a busz itthagyt bennünket.

Csabai roggyanó testét furcsa, cirógató melegség remegtette, és még sohase látta ilyennek ezt a termet. Nem volt ez felcicomázva, nem ropták a fiatalok közepén a csárdást, de mégis másmilyen volt. Se olyan, mint tegnap volt, se

olyan, mint holnap lesz. S ezek az emberek se olyanok, mint tegnap, s holnap már mások lesznek. Ez most harc, amelyet ő vív. Szavakkal, gondolattal, igazsággal, olyan harc, amely a tegnaptól jött. S íme, ő itt áll a színpadon, előtte az előbb még háborgó tömeg, és az emberek most úgy nyugszanak szavain, mint könyv lapjain a hajtogató kéz.

— Maguk között sokan vannak, akik úgy éltek, mint én... — folytatta az elnök, és elcsukló hangon rákiáltott a tömegre: — Hát olyan rossz volt nálunk a közösben? Hát nem emlékeznek, hogy a cselédház előtt valamikor maguk is újságpapírból szívták a cigarettát?

Néhány asszony szemében megcsillan a könny, és halk suttogás és sóhaj futott át a termen.

— Mi megmaradtunk kilencen — mondta később az elnök. Hangja már fáradtan koppant, termete összegubbaszkodott az asztal mellett, csak a szemei világítottak barátságosan, bizakodón.

— Minket csak akkor dobnak ki a szövetkezetből, ha agyonütnek...
... Ezt megérthetik...

Csabai lelépett a színpadról, felvette a földről a kabátját. Nyugodt mozdulatokkal kiporolta, vállára vetette, és odaállt az emberek elé. Apró, szikár termete szinte elveszett a vállak között, aki hátrább ült, a nyakát nyújtogatta, hogy láthassa az elnököt. Senki nem szólt, senki nem mozdult.

Sós közben feltápáskodott. Értelmetlenül bámult. Előbb a padsorok előtt ácsorgó Csabait nézte, majd a csendesen üldögélő emberekre emelte tekintetét, s mintegy jelezve, hogy mindent megértett, cifrán káromkodott. Lekászálódott a színpadról, és egyetlen szó, egyetlen tekintet nélkül, a hatalmas ütéstől még bizonytalan, imbolygó léptekkel az ajtó felé indult. Amikor elhaladt Csabai mellett, alig észrevehetően megtorpant, de tovább támoltygott. Az ajtó előtt Kalász és a patkolókovács közrefogta. Elmentek.

Csabai tanácstalanul várt egy ideig, azután ő is az ajtó felé indult. Az egyik gazda, valamikor az elnökkel cselédeskedett Barczai birtokán, kijött a padok közül, és az elnök elé állt. Látszott, hogy valamit mondani akar, de csak a csizmája orrát nézegette, és zavartan köhécselt.

— Szóval nem mindenki egyforma... — kezdte, és zavarában a kezét hol beledugta a nadrágja zsebébe, hol kivette. — Én ugyan nem lépek a közösbe, mert énnekem azelőtt sose volt saját földem, most meg van. Mindig az volt a vágyam, hogy legyen legalább kettő holdacska... most kilenc van. Kaptam negyvenötben, de hiszen maga tudja... Tudja mi az? — és mereven az elnök szemébe nézett. — Kilenc hold! Én azt senkinek nem adom! Se úrnak, se közösnek, mert azt a földet én szeretem a legjobban. Meg a lovaimat se, mert arra is nagyon vágytam mindig. Most van kettő. Hát sírvafakadnék, ha valaki az én két lovamat megütné... mert ugye a közösben nem biztos, hogy én lennék a kocsis, és ott ugye meg is üthetik a lovaimat...

Csabai figyelmesen nézte a másikat. Nem ellenségesen, nem barátságosan. Egykedvűen, szomorkás várakozással. Fáradt volt, némely szó már nem is jutott el az értelméig.

— Én pedig ide többet nem jövök. Se máshová... Na isten megáldja magukat! — és a gazda az elnök felé nyújtotta a kezét.

Kezet ráztak. A kilenchoz ember határozott, egyenes testtartással, büszkén, mint aki valami dolgot nagyon becsületesen elintézett, sarkonfordult és elment. S lassan, mint a lejtőre szivárgó víz, ment utána a többi.

A gazda már az utcán járhatott, amikor az elnök magafeledve utánabólintott, és meleg lett a szívetája. A többiekre nézett. Szűcs is, Jónás is, — de egy se volt kivétel — mind olyan tépázottak voltak, mintha a pokol tornácának lángjai perzselték volna őket. Csabai körül álltak, tépetten, mocskosan, véresen, csak a szemük csillogott. S csillogott az elnök szeme is, s az iménti melegség a szíve felől a szemébe szökött. Mosolygott... Mosolygott, és a szeméből két csepp boldogság a kabátja hajtokájára hullott.

Ők is hazaindultak. Bucsí az ajtóból még visszaszaladt, és a színpadon megkereste a félregurult vaspálcát. A szokott helyre, a kabátja alá dugta, azután ő is a többiek után ballagott.

Bencze József

Bóbiskol anyám a diófa alatt

Bóbiskol, fejét ölébe hajtja anyám,
felette sápadt levelű diófa áll.
Töpörödött gyűszűs ujjá térdén ökölbe kókad.
Flanelkendőt hord nyáron is, mióta feje fáj,
de gond-gyötörte tarkóján még dús hajkonty ül.
Megcsókolom ajkán az itt felejtett virágot.
Egy életem át kakas-hajnaltól denevér-estig dolgozott,
körmeszakadtáig mosott másnak, s nekem foltozott,
s mégis, annyi szenvedés után álmában fölmosolyog.
S most, hogy új szoknyát fércel magának,
orrára csúszott szemüvege könnyes,
mert gyöngye szíve parányi öröme megdobban.
Kultúrház hangszóró orgonál falumban, új mise,
halk dallamok G-kulcsokkal nyitják a csend fülét,
elnémulhat a béka-kantátás berek.

Rainer Maria Rilke

VERSEK

Csorba Győző fordítása

Gyöngyök perdülnek szét...

Gyöngyök perdülnek szét. Jaj, odalett a zsinórjuk?
Felfűzhém ismét, de mit érne: hiányzol,
biztos csat, hogy meg tudd őket tartani, Kedves.

Tán kora volt még? Napfelkeltét szürke derengés,
úgy áhítlak, megsápadtam a nyugtalan éjtől;
Zsúfolt nézőtérnyi nagy arccá nőttem arcom,
fenséges jelenésedből semmit ne mulasszak.
Ó, ahogy árva öböl bizakodva
szórja a nyílt tengerre a karcsú
fárosz fénytereit; sivatag folyamágya
vágyik a tiszta hegyekből égi üdén leiramló
zápor után; — rab leskel büntelen ablak-
résén egyetlen csillag vigaszára;
mint nyomorék, aki el-
dobja meleg mankóit: a szent oltárra akasszák,
s ott fekszik, s csodatétel nélkül lábra sem állhat:
lásd, ha te nem jössz, így sodródom a vég fele én is.

Csak téged szomjazlak. A kő hajsza-repedése,
mert átszúrja a fű, nem akarja-e, hogy tavaszodjék?
Végig a föld tavaszodjék. S hogy meglássa a hold a
tóban a képét, nincs-e vajon szüksége a másik
csillag erős kölcsönfényére? Akármi kicsinység
megtörténhetik-é, ha a minden idők, a jövőndő
teljessége felénk nem mozdul? És, Kire-Szó-Nincs,
hogyan te nem vagy benne? Kevéskét tartani tudlak,
s aztán vége. Erőt vesz rajtam a kor, vagy
gyermeknek állnak utamba.

Z e n e

Ő... alszik... Úgy, hogy tiszta ébredése
oly éberséget szül, mely minket álom
ölébe dönt... Ó, borzalom vetése!
Földhöz verődik: koppanás a sáron,
beködli céljaink nehézkedése.
Éghez verődik: rádtáru! egésze!

Éghez verődik: testivé merednek
a rejtett számok; sűrűbben mozognak
a tér atomjai. Fényként remegnek
a hangok. És mi itt lent föl azoknak,
az valahol szem is: ott boltozódnak
e dómok, ahol az eszmék teremnek.

Valahol v a n a zene mint ahogy
e fény valahol messzi hang a fülben...
Csupán számunkra elválaszthatók...
És e kétfajta rezgés közt az úrben
a névtelen Több... Ó, mi bujhatott
a gyümölcsökbe? Ízük adja
értéküket? S egy illat mit tanít?
(Megismeréseink határait
kuszálja testünk minden mozdulatja.)

Zene: te, kútmedencénk zuhatagja,
hulló sugár, hangtükrözés, te boldog
fölbredő a keltő indulatra,
nyugalom, melyet bőség árja bontott,
te, nálunk több... minden céltől eloldott
s szabad...

A csipke

I.

Embersors: ingatag javak s ma is még
kétséges boldogság: „embertelen
vajon, hogy ezt a műves, csöppnyi csipkét,
e csipke-játékot két gyenge szem
fizette meg? — Bánkódsz e két szemem?”

Te Régelmult, ki vak lettél utolján,
 e kis tárgy őrzi üdvösségedet?
 Nagy lázad kéreg s törzs közé szorulván
 kicsinnyé válva ehhez érkezett?
 A sors parányi részén, házagán át
 kiszöktetted korodból lelked, és
 e fénylő díszben lelte meg tanyáját,
 hogy hasznossága halk derűre kész.

II.

S ha egyszer földi ténykedéseink
 és dolgaink üresnek tetszenének
 s furcsának, mintha tán a gyermekévek
 közül közéjük nőni annyi kint
 nem érne meg — Képes lehetne még
 e sárgult, sűrűmintájú, virágos
 apróság hozzákötni a világhoz
 minket? Lám: elkészült, s ez épp elég.

Ki tudja: egy élet ment rá talán?
 Boldogság volt jelen, majd szerteszéledt,
 de végül mégis — bármi volt az ár —
 ez lett belőle, s bajjal mint az élet,
 ám oly remek, hogy nincs korán, ha már
 bennünk derű könnyű békéje éled.

E s t e

Az este lassan ölti már ruháit,
 öreg, magasló fák tartják elé;
 s a két ország szemedtől útraválik:
 ez mélybe hull, az elleng ég felé;

és nem maradsz egészen egyiké se,
 olyan sötét se mint a néma ház,
 s az Örökkévalót sem úgy igézve,
 mint éjjelente a csillag-varázs;

s marad (kimondhatatlan rejtelem)
 élted riadt, hatalmas, érve-érő,
 s benned, ki hol meddő vagy, hol megértő,
 felváltva kő és csillagkép terem.

Az árva éneke

*Én senki vagyok s leszek is tovább.
Ma is, eztán is parányiság,
élni ügyetlen.*

*Szánjatok engem,
anyák s apák.*

*Mit ér a bajlódás velem:
sarló alá jutok.
Ma túl kora, holnap késő: igen,
használni sosem tudok.*

*Nincs több, ez az egyetlen ruhám,
megvékonyul, elfakul,
de kitart, s még addig is talán,
ha majd megidéz az Úr.*

*Nincs több, csak e néhány szál hajam,
(örökké ennyike),
egy lény szerette határtalan.*

Már nincs mit szeretnie.

Székely Júlia

A Halhatatlan Kedves

(Részlet a szerző készülő regényéből.)

A regény hőse egy képzelt Beethoven-tanítvány, kinek a Mester halála után kezébe kerül a Halhatatlan Kedveshez írott levél. Egész életében a levél titokzatos címzettje után kutat. A titok nyomában feltárul előtte a Mester szomorú magánélete. Sorra felvonulnak előtte a nők, kiket ő is, mint később a zenekutató tudomány, a levél címzettjének vél. Minden fejezetet másvalaki mond el más-más nőről.

A Beethoven-kutatás legújabb eredményei szerint a Halhatatlan Kedves Brunszvik Jozefin volt, Brunszvik Teréz húga, Stackelberg báró felesége. Jozefin legkisebb gyermeke, Stackelberg Minona pedig Beethoven gyermeke.

A Jozefinről szóló fejezetet egy öreg inas mondja el a Mester tanítványának. Az öreg Joseph régi híve Jozefinnek és a család bizalmasa is egyben. Ismeri Jozefint kislány- és Beethovent fiatalkora óta. Ebben a környezetben megtanulta érteni és szeretni a zenét, s nagyon sok minden van, amihez jobban ért, mint gazdái.

Ebben az időben történt, hogy Beethoven úr ismét eljött hozzánk.

Én kerestem fel úrnőm megbízásából, aki egy zenetanár címét szerette volna tőle megtudakolni.

Ekkor már egyetlen szál fekete haja sem volt. De ugyanolyan sűrű, mint régen. Csak, ami nem volt szürke közte, az is inkább barnának látszott, semmint feketének. Arca, haja szürkésbarna volt. Mint valami szobor, melyet egyforma színű és minőségű anyagból gyúrtak. Már a szeme fehérje sem villogott, fogsorát pedig egyszerűen nem lehetett látni, mivel nem mosolygott többé.

Tizenháromévesforma kisfiúval veszekedett, midőn beléptem hozzá.

— Itthon maradsz! — mondta siránczó szigorral.

A fiú vállát vonogatta. Aztán indult az ajtó felé.

— Hogy mersz velem ellenkezni?! Nem hallod? Karl!

Karl megállt az ajtóban, de kezét a kilincsre tette. Unottan nézett végig mindkettőnkön. Látszott rajta, esze ágában sincs engedelmeskedni.

Beethoven úr keze remegett a felindulástól. Valamikor némán is tudott parancsolni, most kiabál, mégsem fogadnak szót neki.

— Hová mész? — kérdezte kimerülten.

A fiú csak legyintett, mint aki nem akarja magát fölösleges beszéddel fárasztani, hiszen a kérdező úgysem hallja a feleletet.

— Megállj, elkísérlek — mondta Beethoven úr szinte könyörögve, s körül nézett a feldúlt szobában, kalapja, kabátja, botja után kapott. De mielőtt ezeket a rendetlen szobában összeszedte volna, a fiú gyorsan kiszaladt. Az ajtót bevágta maga után.

— Nem szeret velem az utcán mutatkozni... — morogta Beethoven úr alig hallhatóan. — Szégyell velem az utcán mutatkozni.

Nem panaszkodva mondta ezt, inkább megértőn, mint aki mentséget keres a fiú számára, s még örül is, hogy azt megtalálta. Aztán felémfordult, magyarázón:

— Karl, a fogadott fiam. Szegény bátyám árvája. Kissé vad, de nem tehet róla.

Fejét röstelkedve húzta be válla közé. Azt hiszem, önmagát, s nem unokaöccsét szégyellte.

Leült a megvetett ágy szélére.

Haragja csakhamar elszállt, s tompa hangon így szólt hozzám:

— Te csak nem öregszel, alter Freund. Volt idő, mikor jóval fiatalabb voltam nálad.

Valóban, mintha nálam korosabb emberrel állnék szemközt. Úgy ült ott az ágy szélén, mint akit mindenéből kifosztottak, s most, ha Karl egy-két óra múlva hazatér, el is kezdi a kéregetést. Meg fog előtte alázkodni, lelki bűvészmutatványokat végez majd egy-egy jó szaváért, mosolyáért.

Hogyan jutott idáig? Miért kellett ennyire magára maradnia? És mit tehetnék, hogy ezt a koldulást megakadályozzam?

Mert meg kell akadályoznom, bármi áron!

Ez volt az a pillanat, amikor mindenre képes lettem volna érte, még arra is, hogy Jozefin titkát fölfedjem előtte.

Az asztalhoz siettem, ahol ceruzát és papírszeleteket pillantottam meg. Gyorsan papírra vettem a következőket:

„Uram, jöjjön el hozzánk és nézze meg a kis Minonát.“

— Ki az a Minona? — kérdezte csodálkozva, mikor nehezen olvasható írásomat kibetűzte.

— Ūrnöm legkisebb gyermeke. Elragadó kislány — írtam egy másik papírszeletre, s az előbbivel együtt gyorsan összetéptem.

— A hetedik? — kérdezte fásultan. — Derék ember az a Stackelberg. Ein Prachtkerl...

Most már nem írtam le egy sort sem. Merészen megragadtam a karját, s egyenesen a fülébe kiáltottam:

— Uram, látnia kell Minonát.

Csodálkozva bámult rám, de aztán vállát vonogatva fölállt, a botja után nyúlt.

Megintcsak együtt mentünk el, de most nem mertem őt arra kérni, hogy öltözzék át. Félttem, hogy közben meggondolja magát. Úgy jött velem, ahogyan volt, pecsétetes ruhában, borotvátlanul, gyűrötten.

Karlra gondoltam, aki szégyelli őt.

Otthon azzal állítottam be úrnőmhöz, hogy útközben elvesztettem a levelet, s elfelejtettem, mit kellett volna kérdezni Beethoven úrtól. Ezért jobbnak láttam megkérni arra, hogy személyesen fáradjon el hozzánk.

Úrnőm ebben az időben már állandóan betegeskedett. Most is ott hevert felöltözve a kanapén. Midőn a vendég belépett, feltápáskodott.

Magukra hagytam őket, s a gyerekek után néztem. A Deym gyerekek nem voltak otthon, a három Stackelberg kislány közül is csak Laura és Minona voltak felöltözve. Teophile ágyban feküdt torokfájásával.

Megfogtam a kis Minona kezét, s megkérdeztem, nem akar-e édesmamájához bemenni?

A gyermek gyorsan letette színes ceruzáit, lesimította ruháját, kezével hátradobta rendetlen fekete fűrtjeit, s belémkapaszkodott.

— Persze, hogy akarok. De te is gyere velem, Joseph, jobban mulatok, ha mellettem vagy.

A gyermek szerette, ha vele vagyok, de nem, mintha én mulattattam volna, nem. Inkább ő mulattatott engem. Mindenféle fintorokat vágott, lábujjhegyen járkált, énekel, sőt olykor a zongora billentyűit is veregette. E mutatóványokat egyedül én tudtam értékelni, senki más nem figyelt rájuk. A gyermek látta rajtam, hogy tetszik nekem, amit csinál, s neki publikumra volt szüksége.

Midőn Minonával beléptem a szobába, azok ketten ránk bámultak. Jozefin ijedten, Beethoven úr mogorva csodálkozással. A gyermek riadtan kapaszkodott kezembe.

Aztán közelebb ment a vendéghez, de engem is húzott magával.

Egymásra bámultak, ők ketten.

Minona és Beethoven.

A gyermek bábász kíváncsisággal nézte a vendéget, az meg alig titkolt ellenszenvvel közeledett feléje. Ha Stackelberg lépett volna a szobába, ő kapta volna ezt a fogadtatást, az alulmaradt vetélytárs sebzett, gőgös tekintetét.

De aztán hirtelen összehúzta szemöldökét, szemével hunyorított, még ajkai konok szorításáról is megfeledkezett. Talán percekig nézte a kicsit, nyitvafelejtett szájjal.

Két karját kitárta, úgy közeledett a gyermek felé, aki derült érdeklődéssel várta, mi lesz ebből?

A vendég felemelt barna keze megremegett a levegőben. Nagy, nehéz fejével meglepő könnyed fordulatot tett Jozefin felé. Így szólalt meg, halk, lepedékes hangon:

— Hány éves ez a kislány?

— Hatéves vagyok — felelte Minona, de a vendég nem hallotta a gyermek hangját, tekintetével nem az ő, hanem Jozefin ajkáról leste a feleletet.

És ekkor olyasvalami történt, ami ettől kezdve egészen két évvel később bekövetkezett haláláig úrnőmtől elidegenítette szívemet.

Jozefin némi gondolkodás után, látva, hogy a vendég figyelmét elkerülte a gyermek árulkodó válasza, hangosan és keményen így felelt:

— Hét éves — és a nyomaték kedvéért még ujjjaival is mutatta a mondott számot.

Hangja, mint a kalapács, kopogott.

Minona nem korrigálta anyját, egyrészt, mert tudta, hogy ez nem illik, másrészt, mert büszkeséggel töltötte el, hogy ő ilyen nagy lány, nem hat, hanem

hét éves immár. Nyilván azt hitte, hogy az előléptetés jó magaviseletének méltó jutalma.

A vendég felbámult a plafonra, gyors számvetést készített magában, aztán elfordult a gyermektől.

Többé rá sem tekintett, mintha levegő volna.

Ki akartam menni a szobából, de Minona rámkiáltott:

— Én is veled megyek, Joseph.

— Miért? — kérdeztem kétségbeesetten, megfélelkezve a szabályról, hogy szolgának nem szabad kérdéseket föltennie.

— Félek. Ez a bácsi haragszik rám. Pedig én igazán nem csináltam semmi rosszat.

Soha nem éreztem még a kudarcnak ezt a savanyú szájízét. Mit tehettem volna egyebet, kézenfogtam a gyereket, és kivittem a szobából. Beethoven úr nem nézett utánunk. Rosszszékvően bámult maga elé, míg Jozefin kimerülten dőlt hátra karosszékében.

Félóra múlva úrnőm hívására lettem figyelmes.

— Jozef! Jozef!

Bent a szobában Beethoven úr útra készen állott. Arca hamuszínű volt, szája vonaglott.

Szerettem volna térdreborulni előtte és könyörögve kérni:

— Ne gyötörje magát, uram. Nincs semmi baj. Vigye el innét Minonát, és ne törődjék többé senki mással!

Ehelyett Jozefin szólalt meg.

— Kérem, Jozef, kísérje haza a mestert, s fektesse ágyba.

— Igenis, — mondtam gyáván, s képtelen voltam bármelyiküknek is a szemébe nézni.

Fiakkert nem kaptam, gyalog kellett hazakísérnem. Eleinte botladozva járt, hajlott háttal, előrebuktatott fejjel, minduntalan karom után kapva. Aztán kiegyenesítette derekát, elnézett messzire, magasan fölöttem, s az egész világ fölött.

Otthon Karl várt rá a kapuban. Vásott fintorral köszöntötte nagybátyját, mint aki tudja, hogy bármi rosszat tett is, nem kap érte büntetést.

— Éhes vagyok — kiáltotta üdvözlésképpen.

A mester mohó buzgalommal felelte:

— Gyere, fiacskám, kapsz finom vacsorát.

Szinte magam előtt láttam, hogyan sürgölődik majd odafönt fáradt, szegény tagjaival az egykedvű suhanc körül, s lesi annak mozgó állkapcsáról, vajon izlik-e a vacsora.

Otthon a gyerekek az asztal körül ültek a gyerekszobában és vacsoráztak. Minona tartotta őket szóval. Élénk taglejtésekkel mesélte testvéreinek, hogy egy nagyfejű bácsi volt itt, bárányhimlők voltak rajta, ruháján is, arcán is, és ekkora keze volt, ni, nagyobb, mint a Jozefé.

— Nagyon mérges volt rám — mondta és egy lekváros bukta darabjait tömte szájába. — Pedig én nem csináltam semmi rosszat. — S hogy bebizonyítsa, mennyire távol áll tőle minden rossz szándék, egyhajtásra itta ki a tejet, pedig igazán utálta.

Brunszvik Jozefin utolsó két éve egyhangú, gőgös szenvedésben telt el. Senkit nem akart látni. Ha olykor látogatója érkezett, nem fogadta. Orvost nem hívott. A gyerekek is csak ritkán mehettek be hozzá, olyankor, amikor fájdalmai szüneteltek.

Valami idegbántalmakban szenvedett, fejförcsökben, embertelen fájdalmakkal tagjaiban. Jajszavát soha nem hallottam, hangját is alig. A gyötrelmek óráiban engem sem engedett magához. Csak kislánya, Victoire mehetett hozzá, ő vitte be a szerény táplálékot is. Többnyire kisírt szemmel jött ki tőle.

Nem lehetett Jozefinért tenni semmit. Csak várakozni lehetett, mikor következik be a gyógyulás, vagy a vég.

Hat évvel ezelőtt halt meg, egy szörnyűséges áprilisi reggelen. Hogyan szenvedett az utolsó órákban, nem tudom. Senki nem volt mellette, megtiltotta, hogy betegsége miatt bárkit is értesítsünk. Így csak halálhírével rohantam a magyar kancelláriához, a többit Zmeskall Miklós intézte el.

Élt negyvenkét évet... Ezt írták koporsójára... Valójában jóval kevesebbet élt. A gyermekkor Martonvásáron, az a kis idő, mely Bécsbe érkezésétől férjhezmeneteléig telt el, s talán a két vagy három nap Prágában. A többit nem lehet életnek nevezni.

De mégis élt és feladata volt a földön. Hogy hogyan végezte el?... Nem a mi dolgunk elbírálni.

Néhány nappal a temetés után Beethoven úr jött el hozzánk.

A gyerekeket szétvitte a rokonság, nem volt itthon más, csak a fekete ruhás, kisírtszemű Teréz. Ő intézett mindent, amit ilyen szomorú alkalmakkor mindig a legerősebb ember vállal magára.

Beethoven úr kora hajnalban jött, a kaput még zárva találta. Alig virradt még, mikor a dörömbölésre fölébredtem.

Kinyitottam a kaput. Ott állt dideregve, s csak bámult rám. Meg sem mozdult. Mintha nem is akart volna bejönni, éppencsak ellátogatott ide, mint egy sírhalomhoz. Cipője sáros volt. Később megtudtam, a temetőből jött. Éjnek idején ment el Jozefin sírjához, egyedül. A temetésen nem vett részt.

Jóideig csak bámult rám, beszélő szemmel, mintha ezt mondaná: Igen, te is hozzá tartoztál.

Félre álltam az útból, a csukvamaradt félkapu mögé húzódva, hogy bejöhessen. Meg sem mozdult. Csak bámult be a lépcsősor felé, úgy futott végig rajta a tekintete, mint ujjai a billentyűkön. A fordulónál megakadt. Aztán ugyanúgy visszafelé. Lent a földön pillantása megpihent. Fejét lehajtotta. Várt.

— Jöjjön fel uram, pihenjen meg.

Rámnézett, bólintott, aztán sarkonfordult, hogy elinduljon a hajnali derengésben.

— Ne menjen el, uram! — kiáltottam utána és még karját is megragadtam, hogy megállásra kényszerítsem.

Felémfordult, csodálkozva, mint aki nem érti, miért állják útját, ha egyszer ő indulni akar.

Egyik kezemmel karját markoltam erősen, a másikkal fölfelé mutattam az emeletre. Ajkamat nézte, onnét leste, mit mondok. Ezt mondtam:

— Teréz...

Semmi mást. Még annyit sem tettem hozzá, hogy grófnő, meg hogy méltóságos. Megértette. Visszafordult és tétova léptekkel a lépcsőház felé indult.

Már az első foknál megtorpant. Nyilván eszébe jutott, az időpont szokatlan ahhoz, hogy az ember akár a legkedvesebb ismerősénél is látogatást tegyen. Megállt és rámnézett. Most végre meg is szólalt:

— Te sem tudsz aludni, alter Freund? — s be sem várva feleletemet, folytatta: — Mert én sem. Egészen elfelejtettem. A szemem majd kiugrik, fejem szétpattan, lábam alig vonszolom a fáradtságtól, de az álom csak elkerül. Nem is tudom, hány óra van. Az idő összefolyik. Ilyen lehet a pokol.

— Jöjjön fel hozzánk, uram — kiáltottam, — talán megnyugszik.

Egészen jól megértette szavaimat.

— Minek? Seholsem jó. Haza kéne menni. De az sem jó. Aludni úgysem tudok. Dolgozni sem, amíg ki nem aludtam magam. Azt hiszem, soha többé az életben nem írok le egy taktust sem!

Teréz közeledett felénk. Talán felhallatszott hozzá a hang. Nesztelen, gyors léptekkel sietett le a lépcsőn. Teljesen fel volt öltözve, úgylátszik, le sem feküdt.

Leérve a lépcsőn, megállt Beethoven előtt, s mosolyogva, kedvesen belékarolt. Semmi kedve nem volt mosolyogni, én sejtettem, miért teszi mégis. Hallott valamit az elébb elhangzott szavakból.

Látta, milyen rossz bőrben van régi barátja, hát úgy tett, mintha az volna a világon a legtermészetesebb, hogy valaki hajnali öt órakor beállít egy idegen házba és hangosan társalog az inassal a lépcsőházban. Aztán, mintha ez is a dologhoz tartoznék, karonfogva fölvezette a hajnali vendéget, s betessékelte Jozefin elárvult szobájába. Intett, hogy kövessem. Leültette egy kényelmes karosszékre, s maga is letelepedett vele szemközt.

— De hiszen maga vacog a hidegtől, Luigi! — kiáltotta erőltetett kedélyességgel. — Hol az ördögbe mászkált éjnek idején?

— A temetőben — mondta a vendég engedelmesen, mert Teréznek úgysem lehetett volna hazudni. A felelet láthatóan nem is lepte meg, valószínűleg el volt rá készülve. De persze, most is úgy tett, mintha ebben sem volna semmi különös, hol is mászkálna az ember éjszakánként, mint a währingi temetőben?

— Ejnye, ejnye, micsoda könnyelműség! — és két kezébe véve a vendég dermedt kezét, buzgón dörzsölgetni kezdte — most aztán itt az eredmény! Láz és nátha.

Mintha semmi más baj nem volna, csak egy kis láz, meg egy kis nátha. Teréz nagyon jól tudta, hogy ennél többről van szó, egy rombadőlt életről. De hát most nem a bajt kell megállapítani, hanem a szerencsétlen embert talpraállítani. Nyugalmát, úgy, ahogy visszaszerezni, annál is inkább, mert hiszen azt mondta, nem tud dolgozni, amíg ki nem aludta magát.

— Hanem tudja, Jozef, mi volna nagyszerű? Egy kis jó forró tea, sok cukorral és rummal — s a vendég háta mögül sürgető tekintetet vetett rám, melyben lehetetlen volt észre nem vennem a rémületet. Csakugyan, magam is észrevettem Teréz arcáról, hogy Beethoven úr cudar állapotban van. Ránéztem. Szemében a téboly lángja, ajka szélén egy kitörni készülő ordítás ólálkodik, s míg hidegtől dermedt keze a Terézében vonaglik, addig haja izzadtságtól csapzottan tapad homlokára.

Teréz talpon volt. Homlokára kiült a töprengés: mit kell tenni a gyors segítség érdekében?

Nem tudom, hogyan hajtotta végre a nehéz feladatot, de mire a forró teával visszatértem, Teréz és a vendég ott ültek egymással szemközt és beszélgettek. A vendég tekintetéből eltűnt a láng, szemhéja félig lecsukódott. Ajka szélére

az ólálkodó jajszó helyébe halvány mosoly került. Haját öt ujjával éppen akkor simította hátra, mikor beléptem a szobába. Homloka száraznak látszott. Teréz ajkát nézte figyelmesen, hogy onnét a gondosan ejtett szavakat leolvassa.

— Hát amint mentünk, mendegéltünk az erdőben... — mesél Teréz.

Mikor is hallottam ezt a hangot? Nem olyan régen. És éppen Teréztől. Minona ágya szélén ült, őt kellett mesével nyugtatnia, mert a kicsi elesett, és alaposan összezúzta a térdét. Alig másfél éve ennek, vagy még annyi sem? Igen, ez az a hang, amellyel a síró, remegő gyermekeket biztosan meg lehet nyugtatni. Ha ezt a hangot hallják, hinni kezdenek abban, hogy a világ jól van úgy, ahogy van, s a felnőttek mindig tudják, mit kell tenniök. Ez az a hang, amelytől a felzaklatott beteg gyermek megnyugszik, s csakhamar álomba szenderül.

Valami gyermekkori történetet mesélt Teréz, miközben aggódó pillantását le nem vette barátjáról.

Aztán elhallgatott. Kitöltötte a teát, cukrot, rumot tett belé, sürgött, forgott, a vendég körül, az meg tekintetével követte minden mozdulatát, mintha attól tartana, elveszti szem elől, s akkor kezdődik megint elülről minden baj.

Teréz úgy tett, mintha nagyon elfoglalná mindaz, ami a csészékkel, kanakkal történik. Valójában csak azt leste, mikor és hogyan szólal meg a vendég. Az meg csak tartotta kezében az átforrósodott csészét, aztán a gőzölgő italt egyhajtásra itta ki. Arcára ekkor hirtelen rásimult Teréz aggodalmas, gyógyító mosolya.

Ütött-kopott, lábbadozó hangján nemsokára meg is szólalt.

Ezt mondta:

— A negyedik tételben kórust is akarok... Schiller szövegét... már régen akartam... — alig hallhatóan, félíg énekelve suttozta: — Alle Menschen werden Brüder... — szemét tágranyitva szótlanodott el, s most úgy mélyedt el Teréz arcának nézésében, mint az elmúlt sok-sok év alatt soha, egyszer sem. Arca kisimult, szeme kitisztult, olyan volt most, mint amilyennek valamikor régen megismertem. Mintha hallaná a saját hangját, úgy folytatta:

— Azt hittem, soha többé nem fogok dolgozni. De most... ha kialszom magam, talán... talán... — És mint a megvert, elfáradt, megnyugodott gyermeké, szeme lecsukódott. Így suttozta félálomban, alig hallhatóan: — Dé durban...

Terézből a felszabadított halálos aggodalom megkönnyebbült sóhaja szakadt ki. A vendég nem látta, csak én, hogy szeméből elindultak a könnyek. Felállt, hozzá lépett, s mintha táncba vinné, karját karjába fűzte. Így vezette a kanapéhoz. Szépen lefektette, betakargatta, aztán felémfordult, hogy kézmozdulattal az ablakfüggöny felé mutasson. A vendég ekkor már aludt.

A szobát besötétítettük és lábujjhegyen kiosontunk.

Beethoven úr későn este ébredt föl. Már ekkor feljött a hold. Teréz és én együtt kísértük haza.

*

Uram, az idő későre jár. Ha megengedi, elbeszélésemet befejezem. Nincs több mesélnivalóm. Ön azért keresett föl, hogy segítségemmel megfejtse a titkot, ki volt Beethoven halhatatlan kedvese.

Én a kérdésre nem tudok önnek kielégítő feleletet adni. Nem is hiszem, hogy mindabból, amit elmondtam, a titkot meg lehet fejteni.

Ha azonban ön ezt a kérdést tenné föl: Brunszvik Teréz volt-e a halhatatlan kedves? E kérdésre határozott nemmel felelnék.

De ha valaki megtudakolná tőlem, ki volt az a nő, akit a végzet, a természet, az Isten, vagy nevezze, ahogy akarja, Beethoven számára teremtett, nem sokat gondolkodnék a feleleten, hanem habozás nélkül ezt mondanám: Brunszvik Teréz.

Cser Frigyes

Tavaszi dal

*A Tavasz puha léptei bújnak a fűben,
pihe bőre a dombnak reggeli harmatban ül...
a vakart fák barna csikók, csupa lomb a sörényük,
húzzák a nyerítés víg örömeivel
a Tavasz ragyogó diadal kocsiját.*

*Ibolyák ajakáról a méz gyöngyeit hordják
a méhek, a munka zsibongva zenél...
a napfény dalolva táncol a szirmok szöszke haján,
csillag-szikrák százait csalja a szikla-szemekből,
a henyélő gyík köpenyét vonja be rézaranyával.*

*Bujkál a szellő a lányok dús fürtjeiben,
tágul a szembogaruk a tavasz viharától...
a barna egészség tűzrózsáit lopja az arcuk,
odatartják a vállak márvány ragyogását
a ravasz szerelem láng ajka elé.*

*Bontják levelük üde héját az ágak,
csöpp ajkaik enyvüket oldják, benne a Kedves üzent...
egy cinke kicsípte a legszebb betűt,
moha fészke felé oly féltőn vitte tovább,
egyedül csak Néki dalol szép hangja ezüstként.*

Galambosi László

Jó, puha fészke lesz az örömnek

(József Attila emlékére)

Tépte a rontás vad zivatarja az emberi sorsot,
 satnya derékkal állt ki a jószívű szándék,
 mosta kezét, mint szép-szavú bíró hosszú talárban.
 Vas-fejű elvek dúltak a vallás fényeinel,
 nyögtek a házak a fém-színű szennyben csonka falakkal.
 Koldusi zsákját sirva cipelte a gyári nyomor,
 kis kalyibáknak durva zsványként lopta virágát a tőke.
 Tépte magát mély, új-szívű ember, a bölcsszavú költő.
 Lendült szavának baltája bátran
 s döngve csapott le a gazság rött gyökerére,
 Elve vízéhez hívta a népet
 s látta magát az tiszta ruhában,
 látta, a kunyhók dőlnek s helyükre
 épít az új rend dús palotákat.
 De sanda szemekkel rakta az égig a tőke a tornyát,
 róla hajolva dobta a mélybe a hálót,
 vonta magához és szipolyozta a törpe tanyákat,
 mint csigaházak törtek a falvak éj-színű ökle alatt.
 És a mosónő bölcs fia harcra csiszolta az árva világot.
 Jó vasak éle nyomta merészen a mély-szagú pincék hangját a fényre.
 Vervörös jelre vas-robogással törtek előre a bátrak,
 vad nyomoruk rossz rongyai égtek a máglyák lángjai mellett,
 szép akarattal szótték a jobbnak száz sima selymét.
 Haj! de hiába, ha vágja a kardél és darabokra hullik a vérben.
 Hej! a szegénység isteni átok, mesteri munkád
 jaj hova szórták bölcsszavú költő?!

Lángra dobálva . . . —

Jaj, hova mész, jaj, halni a sinre?! —

Újra merészen nőnek a szálak,
 jobbra szövik majd bölcsen a szívek nagy milliói
 és betakarják az emberi jószág dús szövetével a létet.
 Jó, puha fészke lesz az örömnek s jó-szagú földje a sok proletárnak.

Remecz Béla

Kilencven fillér

(Emlék József Attiláról)

Uri módon éltünk akkoriban. Ha valamelyikünk meg akart fordulni kicsit a városban, a másikunk otthon maradt, mert öltönyünk csak egy volt a bátyámmal közösen, s akkor ettünk, amikor volt mit, ez pedig ritkán fordult elő.

Hasonló úri módon élt szomszédunkban József Attila is, sőt mondhatnám, hogy ő már királyian élt, nem azért, mintha gyakrabban lakott volna jól, hanem mert mindig megvolt a maga udvartartása. Egyedül szinte sohasem láttam, mindig nyüzsgött körülötte legalább féltucat munkásgyerek. Lehet, hogy nem is a költészetének adóztak olyan mély hódolattal és szeretettel, hanem egyszerűen a közülük hosszú nyakával, bajuszával kimagasló egyéniségének, szeretetreméltó mivoltának, mert sohasem láttam mogorvának, haragosnak, mindig csak mosolygósnak. Szája keskeny volt és kicsi, már amennyire kajla bajszával látni engedte, s ez a száj, mintha egyenesen mosolygásra termett volna.

Akkor is mosolygott, amikor a gróf Haller utca és a Mester utca sarkán találkoztunk. Tavasz volt, a Haller téri barakkok körül virágba borultak a fácskák, s szinte mérhető komolysággal és felelősségérzettel készültek arra, hogy legalább a nyárra kissé eltakarják, megszépítsék a nyomorúságot. A nyomor és rügyfakadás e kettőssége alakult képpé azon a kis kartonon is, amit a hónom alatt szorongattam és valami hetyke tavaszi hangulatban szinte biztos voltam benne, hogy eladhatom, s az árán a szép naphoz illően jóllakom. Ahhoz ugyanis, hogy a hangulat valóban ünnepi legyen, már csak ez hiányzott. A sarkon megállított a környék szeretett Atti-ja.

— Hova, hova? — mosolygott rám.

— Ezt akarom eladni — mutattam a képet. — A Polláckhoz, a Király utcába.

— Ezt? — kérdezte kicsit fitymálva — arra kíváncsi vagyok. Elkísérlek.

A szó nála egy volt a tettel. A munkásgyerekek „slepp“-jét faképnél hagyva elindult velem, s én büszkén lépdeltem az oldalán, időnként fel-felsandítva rá, mert ott, a nyomortelepen József Attila már akkor nagy ember volt. Lehettem is büszke. Arra is gondoltam, hogy ez szerencsét jelent, most már biztosan el tudom adni a képet. Ehhez a gondolathoz alapul szolgált az is, hogy Atti már egyszer hozott nekem szerencsét. Lakott ugyanis a környéken egy szemrevaló kislány, emlékezetemben már csak nagy, kék szeme maradt meg, s ezt a kislányt szerettem volna meghódítani. Igenám, de ez nem volt olyan könnyű,

ha szólnom kellett volna hozzá, mindig torkomba szorult a szó és képtelen voltam egy értelmes mondatot kinyögni. Egy este aztán, mint máskor is szokta, eljött hozzánk Attila. Ott ült a priccsen, hátát a falnak támasztva és a maga fölényes módján vitázott velünk.

— Attila — mondtam neki — úgy szeretnék egy verset írni. Szerelmes vagyok.

— A taknyos... — mondta fölényes gúnnyal — no csak nem...

— De igen — feleltem — tegnap óta, rettenetesen.

— No és milyen verset írnál — engedett erre a gúnyból és inkább kíváncsian nézett rám.

Furcsa hangulatban voltam akkor, este volt, éppen nyolc órát kongattak a harangok és szerelmes voltam. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy éppen ez az a hangulat, amit szeretnék a versben megragadni, de hát az rettenetesen nehéz dolog. Még a magyarázkodás is csak olyan dadogósra sikerült. Attila keskeny száján ekkor állandósult a fölényes mosoly, de most már határozott segítőkész-séggel, jóindulattal keveredve. Kényelmesen elhelyezkedett, fejét is hátravetette és papírt kért. A vázlatkönyvemet adtam oda, hogy annak a kemény lapján nyugodtan írhasson.

Három perc sem telt el, s már nyújtotta a kész verset.

„Ahogy a harangok kondulnak...” — valahogy így kezdődött. Lázás buzgalommal másoltam le és büszkén alákanyarítottam saját nevemet. El is küldtem... A többihez nem szükséges magyarázat.

Ez az eset is csak hozzájárult ahhoz, hogy büszkén és hálásan lépdeljek Attila oldalán, félszemmel folyton felsandítva rá, végig a Mester utcán, a Körúton, a Rottenbiller utcán, míg oda nem értünk Polláck, a derék műkereskedő üzlete elé.

— No ide bemegyek — mondtam nagy önbizalommal — és eladom.

— Ugyan — legyintett — abból sem lesz semmi.

— De, majd meglátod — feleltem buzgón és bevittem a képet.

Lehet, hogy valóban neki köszönhettem a szerencsét, annak, hogy magabízóbban kínáltam a portékát, tény az, hogy néhány perc múlva vidáman penderültem ki az utcára.

— Na látod, ugye, hogy eladtam!

Kilencven fillért kaptam a képért. Nem nagy összeg, az igaz, de ha azt vesszük tekintetbe, hogy tíz fillérért kaphattunk egy főtt csülköt és azzal jól lehetett lakni, azt mondhatom, hogy ez az üzleti akció várakozáson felül sikerült. Most már, a pénz birtokában méginkább megnőtt az önbizalmam, s nyomban javaslattal álltam elő:

— Veszünk — javasoltam nagylelkűen — két főtt csülköt, az húsz fillér, ezzel jóllakunk, megiszunk rá egy-egy fröccsöt...

— Áh — legyintett rá fölényesen — látom nem értesz hozzá. Tudod, mit kell vennünk? Almát! A gyümölcsben van a vitamin, ilyenkor tavasszal vitaminra van szüksége a szervezetnek.

Ezzel hozzálátott megmagyarázni, hogy milyen vitaminok találhatók az almában, s szenvedélyes előadásával percek alatt úgy meggyőzött, hogy a legközelebbi gyümölcsárusnál valóban két kiló almát vettünk harminc fillérért. Az almát majszolva baktattunk azután az utcán.

— A harminc filléredet megadom ám — mondta hirtelen két harapás között — ne felejtse el majd kérni.

Boldog voltam. A siker miatt is, meg azért is, mert az almával lassacskán megtelt a gyomrom és nem éreztem az éhséget, de leginkább azért, mert lám, Attila emberszámba vett, s olyan komolyan szólt hozzám.

— Gyerünk a Károlyi kertbe — szólt később, s ez ellen nem lehetett ellenvetésem. Ott szoktak találkozni az írók, költők, festők és egyéb művészek.

Ott vitatkoztunk, beszélgettünk, kicsit iddógáltunk is és a kilencven fillér ijesztő gyorsasággal elfogyott. Attila nem mulasztotta el, hogy ahányszor ismét néhány fillérrel gyarapodott a „cehh“, biztosítson róla:

— Legközelebb megadom.

Így telt el az este, igazi tavaszias nemtörődöm-hangulatban. Nem emlékszem már, mi mindenről vitatkoztunk, csak arra emlékszem, hogy valahányszor Attilára néztem, mindig olyan bátorító, biztató és kellemes érzés fogott el, mintha apám ülne mellettem. Ennek nem pusztán a korkülönbség volt az oka. Mi, környékbeli munkásgyerekek csakugyan idősebb, szerető bátyáinknak, hozzáértartozónak éreztük őt, s benne is volt valami atyáskodó hajlam, velünk, széllal bélelt fiatalokkal szemben.

A kilencven fillért persze sohasem kértem vissza. Gyakran találkoztunk még azután is, de valahogy úgy adódott, hogy inkább én éreztem magam mindig adósnak.

Pap Gábor

Ö r e g e k

Pontot és vesszőt rajzolnak a porba
a botjukkal, amint a ház előtt ülnek;
nincsen mostanában különös gondjuk:
kérgét vizsgálják szélmartá kezüknek.

Munka nem penget izmukon húrokat,
arcukra az idő kéken rákövült;
a szemük hunyorít s a multban keres,
mint aki leejtett pengő, fényes tűt.

Arany-szín libákat terelgetnek néha,
unokát tartanak: ladikot a tó,
mély nyugalmuknak már semmi sem árthat,
dudorásznak s a lágy hangjuk biztató.

És nappal sűrűn el-elszundikálnak:
a lábuk előtt ifjúságuk ébred;
pillájuk éjjel fekete csenden csüng,
így szoknak lassan az örök sötéthez.

Várady Géza

Vallomás a kohók előtt

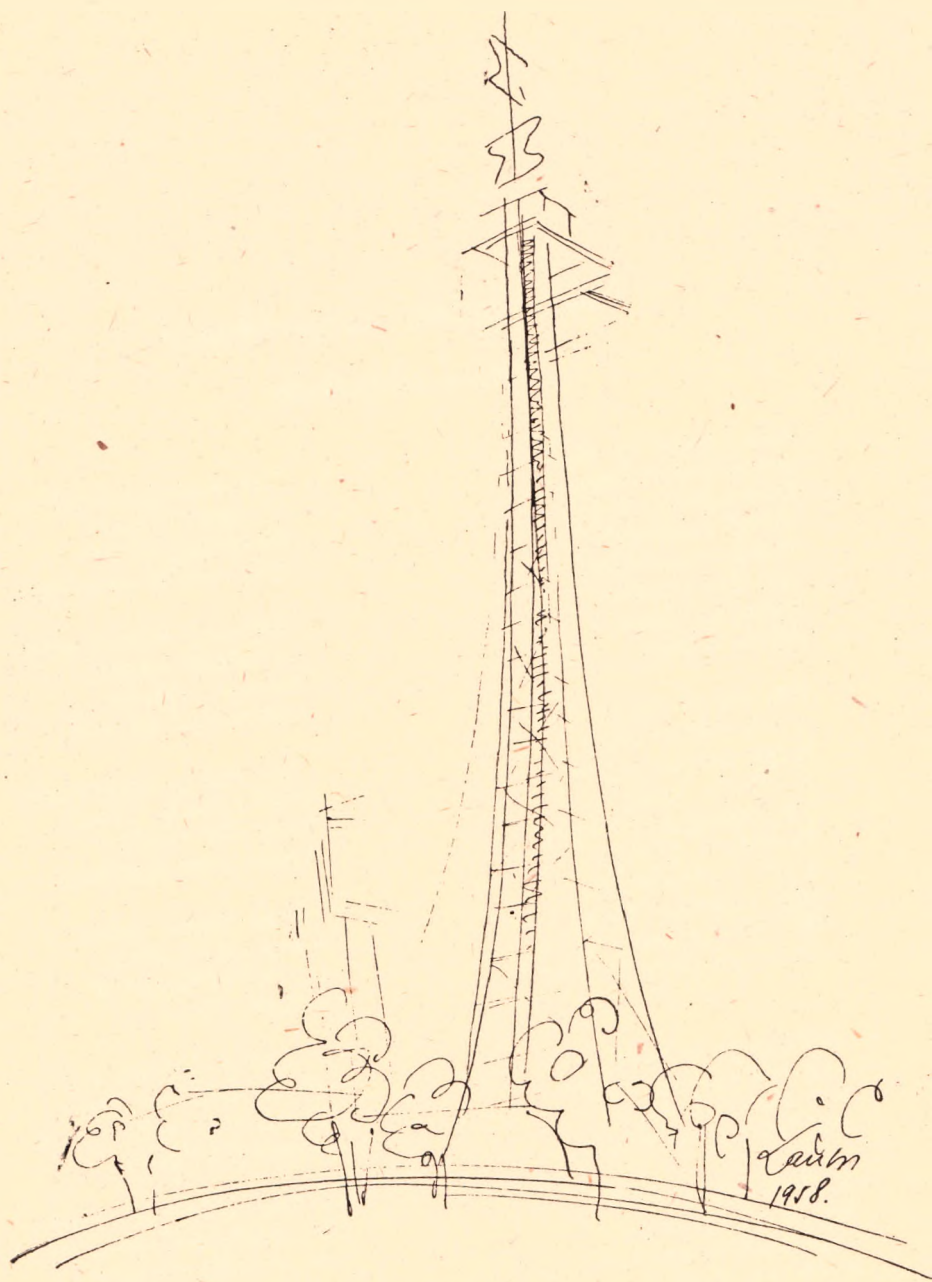
(Sztálinvárosban)

Nemcsak vékonyult karokkal jövők.

Jövök a jövőmmel, meg az álmaimmal,
jövök a vággyal, hogy megtaláljam azt,
aki lágykezű szövetségesem lesz;
jövök, mert visz lábam előre;
jövök a réten, poros úton, népem
vár engem minden kajla vándorútnál;
jövök, mert hajt előre a szív,
belém-ölelték a szüleim egykor
nagynak, melegnek, árvának, keménynek.
Most megállok e tűzkohók előtt.

Gulliver vagyok óriási vágyak
vasat olvasztó óriásai közt.
Ne bántsatok vas metélő kései!
Mit ér itt szépség-bizsergető ujjam?
Mit ér könyveim hiú garmadája?
Mit ér a lélek e tüzes szerelemnél,
ahol tűz és vas izzadt vágyba olvad?
Jöttem én gúnyosan nevetve:
többnek tudtam, ami az enyém.
Csak most látom, belé kéne vetnem
magam és száz formába öntve
új arcként hevülnék a világra.
Am nem tudom. Tovább hajt a perc,
a vaslépcső szédült magasából
megint le. Megint tovább. Odébb.

- Megyek, de izzó vastömb a szívem.
Megyek, de éget perzselő szemével
a kohókból rámpattant tűzvarázs!
Új tűzzel, vággyal, vascsóktól sebezve
megyek: a régi szépségek
falvak alatt ballagó útjain...

Lantos Ferenc: A pécsi televíziós torony (tus)

Vén cigány szép lánya

Cigány népballada*

Vén cigány rongy sátra,
benne halott lánya,
benne halott lánya,
dukát a nyakába'.
Dukát a nyakába',
éles kés szívébe',
fekete az ingén,
fekete a vére.

Vén cigány rongy sátra
patak mellett áll,
patak partja mellett
jó cigány legények
vén cigány szép lányát
de nagyon síratják.
A sok cigány legény
nagy bánatban jajgat...
Csak egy legény nem sír,
csak egy legény hallgat...

*

Két legény szerette
vén cigány szép lányát,
két legény ölelte
szép nádszál derekát.

Virágos jegykendőt
ketten hoztak neki,
asszonnyá, asszonnyá
melyikük öleli?

Kék virágú kendőt
nyakára tekerte,
tűzvirágú kendőt
még csak el sem vette.

Még csak el sem vette
tűzvirágú kendőt,
nevette, nevette —
megcsúfolt szeretőt.

Vén cigány szép lánya
erdőbe ment másnap,
margarét virágból
fűzért font magának.

Kerek tisztás szélén
a legény megleste,
izmos két karjával
derekát ölelte.

— Szeress engem, szeress
vén cigány szép lánya,
csókolj meg, csókolj meg
harmatos sugárka.

— Nem szerethet téged
vén cigány szép lánya,
nem csókolhat téged
másodnapja mátká.

* Andra Csokin, 65 éves alsószentmártonilakostól gyűjtötte és fordította Bosnyák Sándor és Bükkösdí László.

— Margarét virágból
ágyat vetek neked,
oszd velem meg egyszer
szerelmes fekhelyed.

— Margarétos ágyba
nem fekszem én véled,
szerelmes hűséggel
jó mátkámnak élek.

— Becsaptál, becsaptál
vén cigány szép lánya,
csókolj meg utolszor
aranyos madárka.

— Hagyj el engem, hagyj el
deli cigány legény,
csókom már nem osztom
más legénynek, nem én.

— Ha most meg nem csókolsz
vén cigány szép lánya,
késem a szívedet
menten átjárja.

— Meg ne ölj, meg ne ölj,
ne akard halálom,
neked adom inkább
drága szép dukátom.

— Nem kell a dukátod,
kell az ölelésed,
vagy többet nem kacag
ajkadról az ének.

— Jó lovat kapsz érte,
vedd el a dukátom,
szép asszonyt is lophatsz
váradi határon.

— Dukátod maradjon
eljegyzett mátkádnak,
de csókod nem hagyom
senki szép fiának.

Suhant a hegyes kés,
tűz tört a szemébe.
Csak a patak látta,
a patak mesélte.

*

Vén cigány rongy sátra,
benne halott lánya,
benne halott lánya,
dukát a nyakába'.
Dukát a nyakába',
éles kés szívébe',
fekete az ingén,
fekete a vére.

Vén cigány rongy sátra
patak mellett áll,
patak partja mellett
jó cigány legények
vén cigány szép lányát
de nagyon siratják.
A sok cigány legény
nagy bánatban jajgat...
Csak egy legény nem sír,
csak egy legény hallgat...

Őrségváltás

Bementem a Hungáriába. Ott ültek a zsenik. Szomorúak voltak és az egyik vizet ivott. A barátom is ott ült az asztal végén, és valahová mögém, a semmibe nézett. Ebből megértettem, hogy befogadták, ő is zseni lett. Nem örült nekem, nem is nevetett, mint régen szokott. Azért leültem. Nem szóltak hozzám.

Később egy zseni, sárga fogaival belerágcsalt a csendbe. — Kellene egy nő, — ezt mondta.

— Mért nem mosod a fogaidat? — néztek rá kérdően.

— Inysorvadásom van, nem lehet

— Ecseteltesd.

— Nem lehet, nincs rá időm.

Közben odajött hozzám a pincér.

— Egy feketét kérek!

— Nekem is kérj... — súgta a barátom. Kértem neki is.

— Az a kérdés, van-e magyar irodalom? — kérdezte a sárga fogú.

— Azért valami van, — kockáztatta meg a barátom félhangosan. Erre a zsenik összenéztek, aztán fanyalogva a barátomra. Többet hozzá sem szóltak. Kegyvesztett lett.

A pincér meghozta a feketénket. A sárga fogú rendelt magának egy rumot, és öt pohár vizet, aztán megkérdezte:

— Az a kérdés, hogy ki a költő? Talán Gyürke? Vagy Nyulászi Kovács Béla?

Mindenki rázta a fejét. Határozott „Nem!” volt minden, még az asztal hideg márványlapja is.

— Hát akkor ki a költő?

Egy sovány, kopott zseni szólalt meg.

— Én vagyok. Magyarország legnagyobb költője vagyok.

— Ki ez? — kérdeztem a barátomat.

— Kemény Ottó. Kívülről tudja a bibliát.

— De a hivatalos irodalom nem törődik veled.

— Bizony keveset. Tegnap voltam a nyomdában. Szedik a kötetemet. Olyan sárga táblája lesz, mint a villamos.

— Csak nincsenek alatta sínek, — mondta valaki gúnyosan.

— Hiába nevettek, tényleg jön a kötetem.

— Ha jön, akkor mondd meg, mi lesz az ára?

— Nagyön olcsó. Negyvenöt forint. Az olvasók kérésére 150 ezer példányban jelentetik meg. De lehet, hogy ez is kevés lesz.

A zsenik újra összenéztek, aztán fanyalogva Kemény Ottóra. Ő is kegyvesztett lett. Megsajnáltam. Szóltam hozzá.

— Mit csináltok ti itt egész nap?

— Várunk, — mondta szomorúan és kért tőlem egy cigarettát.

— Mire vártok, hiszen itt nem történik semmi?

— Az új irodalmat várjuk. Most forrong, — mondta és az utolsó szavaknál titokzatosan lehalkította a hangját. Körülnéztem. A szomszéd asztalnál egy vigéc itta a kávéját. Más semmi.

Jóval később a barátom füléhez hajoltam és kérdeztem valamit. Felmutatott a karzatra. De hát én itt még sohasem voltam, és nem igazodtam el a márványoszlopok és cirádák között. A barátom kelletlenül velem jött. Félt, hogy elszalaszt valamit. — Utána belenézett a repedezett csészébe és nagyot sóhajtott.

— Látod, ez ebben a kávéházban a csodálatos.

— Ez? — néztem rá megrökönyödvé.

— Igen ez. Ha az ember meggondolja, hogy Kosztolányi is itt végezte a dolgát. És mind-mind a nyugatosok. És most mi léptünk a helyükre. Nem fenséges érzés?

(— ta Bu —)

Inkább így

Nem tudjuk, szokássá fejleszti-e tréfás laptársunk, a Ludas Matyi, hogy irodalmi folyóiratokból az arra méltó műveket csak úgy „szürkén“, kéz alatt és jutányosan átveszi. De egy példa is elég ahhoz, hogy tartsunk tőle. És egyébként is miért várnánk, amíg mások bírálják bennünket, mikor magunk is meg tudjuk tenni? Önkritikusan. És úgy, hogy azért ne fájjon. A műfaj nem új, csak az alkalmazás célja és mikéntje. A következőkben ugyanis az eddigi három számunkban megjelent műveket parodizáljuk, már csak azért is, hogy megkönnyítsük olvasóink dolgát, feltárva néhány vers és prózai írás „lényegét“. Persze, aki olvassa, ne feledje, hogy olyan tréfás műfaj ez, amit mégis illik komolyan venni.

POKOLI C. PESTA

Óda a mához

*Halkan, amint citerának a húrja ha rezzen,
disztichonok karavánja az éjbe bebaktat,
fátyolos szüzek a szőlődombokon át vihorászva
lankatag férfiszemérmét is árbocul tűznek,
s oly sejtelmes a táncuk, mintha megannyi kísértet...
Lengenek ükkanya izzatag ócska harisnyái.*

MERTHA BULCSÚ

Ébredés

— Nesze apuskám — mondta üntöten Gumi és letépte a vagány balfülét.
 — Fertő — sóhajtott erre mélabúsan Tamás és elment az isten háta mögé zabot hegyezni.
 De ott már várta a szende leányzó.
 — Na mi lesz kisöreg — mondta ártatlanul Tamásnak, miközben hanyatvetette magát az ágyon.
 — Köszönöm — válaszolt Tamás udvariasan — most dobtam el.

BUNKOSI NEMETH JÁNOS

Kék ér

*A meggyfa is pökött rá
 se pont se vessző
 se ékezet se semmi
 csak öztermetű
 tizenkétgyermekes
 cigányasszony
 lúdtalpának
 lenyomata
 rezg lelkében
 a költőnek aki
 mindig is volt
 sohasem lesz
 káresz kóresz
 bee*

ESHENTES FERKE

A becsületes gazfickó

Sétált és motyogott. Aztán motyogott és sétált, meg sétált és motyogott.
 Egyszer csak megállt és lehajolt.
 — Eh — motyogta félszegen — azt hittem forint, pedig köpés.
 Aztán megint sétált és motyogott, majd motyogott és sétált, de megunt
 és aztán már csak sétált és motyogott.
 — Forint vagy köpés... mindegy... köpés vagy forint... mindegy...
 Vagyok, nem vagyok, leszek, nem leszek, kiveszek, megveszek...
 És megveszett.

GERLEFI ZÁSzló

Maga szaki

*Csattos angyal a zürbe zúgva szállott,
 szétfolyt szemén az iszonyat kocsánya,
 trópusi zuzmók kusza szövevénye,
 békák zöldarany combja, iszalag,
 rothadó tökök áfonyás zenéje
 csontkarú rémet hörögve
 idéz.*

Kínok cafatja

*véres erekben,
szűkszavú halmokon oda, át meg vissza
s a szférák téboly-körein is túlról
korhadó iszap bús szelletére tükröz.
Ő maga, szaki e szóra elájul,
s mind aki májával érzi a bűt.*

IGYENÖS JÓSKA

Tanyasi morál

— Ferenc, maga egy bihal — szólt kacéran a töltöttgalambforma kasznárné.

— Igenis kezitcsókolom — felelt szolgálatkészen Ferenc — én egy bihal vagyok. Tán szeretni teccik az erős feketét?

Épp akkor lépett be a kasznár. De Ferenc nem hagyta abba.

— Nem én — mondta gőgös paraszti öntudattal — nízze a kasznár úr is, hogy mit tud egy bihal!

A kasznár csak nézte, aztán gyorsan szalvétát kért, hogy le ne fröcsköldjék az úri becsülete.

TS JULA

Csak úgy...

*Csak úgy futkos e kis ceruza
a sorra a sort csak húzza.
Csak lökdösöm tétova ujjal,
nicsak, nicsak... és vers lett... nem is futball.*

*Kerek gömböc, semmike hijja
az ember magát el ne is ríjja.
Csak úgy biz, ejnye no, hát észre sem vettem:
e gömböctől... csak úgy... halhatatlan lettem.*

NÉPY GYULCSA

Tátosok

Ülögélt ottan Péter, míg aranypitykék hullongáltak öszömödött bütyköire és jóízűn szuttyongatva figyelészte, miként battyog elfele Pál, a Pali.

— Ehe — szólott akkor utánna.

— Kehe — szólott amaz vissza és Péter elkaszmajodva böszmételte magában, hogy ejnye nohisz miért is élünk, ha nem hogy ily jókat szólván, ízesen parasztosat, belékerüljünk az irodalomba.

De ennyi elég.

Beszélte Kalantos Zsóka a bice-bóca Sárának, hogy Gügye Móc, az bizony, s nem más, hiszen láttam, mikor átallábolt a zsengén kalladozó mismáson, bizony a Gügye Móc nyálán csúszkált ottanég és ez bizonyos. Mert az már jelent valami, hogy a minap eb helyett vonyított a Holdra. Illen ember kő a tátosokhoz. Ippeg illen.

Mert Gügye Móc már nem az. Más. Új. Már tán nem is Gügye Móc, hanem inkább Mügye Góc.

Az.

(Mész—)

A pécsi irodalom helyzete

(1931—1958)

A „Jelenkor“ szerkesztőbizottságának hozzászólása az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének „A felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről“ kildolgozott vitaindító téziseihez.

Bevezető:

Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének vitaindító tézisei a magyar irodalom felszabadulás utáni alakulását elemezve kiindulópontot nyújtanak az irodalmi jelenségek mélyreható marxista értékeléséhez. Abból kiindulva, hogy a magyar irodalomnak szerves és fontos része a dunántúli vidéki irodalom, ebben pedig irányító szerepe van a pécsi irodalomnak, a „Jelenkor“ szerkesztőbizottsága kötelességének tartja, hogy a vitához a pécsi irodalmi élet elemzésével járuljon hozzá. Meg kell állapítanunk, hogy a helyi irodalom sok tekintetben az országgal azonos módon alakult, mégis fejlődésében, alakulásában számos helyi jellegzetesség is található. Ilyen jellegzetesség történelmi öröksége, közelmúltjában a város gyors, szocialista iparosodása és az irodalmi életben uralkodott polgári szemlélet közötti mély szakadék, jelenében az irodalmi folyóirat körül kialakult újszerű tömörülés. A szerkesztőbizottság hozzászólásában elsősorban ezeket a sajátosságokat igyekszik hangsúlyozni, anélkül azonban, hogy ezzel „kiemelné“ a pécsi irodalmat az országos irodalmi élet egészéből, hiszen a helyi irodalmi jelenségek magyarázata önmagukban, az országos események figyelembevétele nélkül nem is lehetséges.

Előzmények. A közelmúlt pécsi irodalom. 1931—1945.

A közvetlen előzmények 1931-ig nyúlnak vissza. Néhány Pécsen élő író és irodalombarát ekkor alapította meg a Janus Pannonius Irodalmi Társaságot, azzal a céllal, hogy ápolója lesz azoknak a humanista törekvéseknek, amelyeknek első hirdetője a névadó Janus Pannonius volt: A Társaság főtítkárává *Lovász Pált*, elnökévé pedig a Pécsről elszármazott s akkor már Budapesten élő *Surányi Miklóst* választották. A pécsi irodalmi életre a 30-as években jelentős hatása volt *Surányi Miklósnak*. *Surányi* a fővárosból is szíven viselte a Társaság sorsát, sok gonddal és szeretettel buzgólkodott a világháborút követő mértéktelen központosítás idején az irodalmi decentralizáció, a vidéki irodalmi élet felvirágoztatása körül. Széchenyit bálványozó történet szemléletében sok elavult vonás van, de regényeiben a magyar múltat mindig erős nemzeti érzéssel ábrázolja: a közelgő második világháború előtt a német veszélyre figyelmeztet.

Kelle Sándor: A Tanácsköztársaság harcosai (szénrajz)

Kelle Sándor: A Tanácsköztársaság harcosai (szénrajz)

A Társaság jelentősége csakhamar túlnőtt a város keretein, az egész Dunántúl irodalmi életének fókuszává vált, s jellegzetes színfoltját képviselte a két háború közti magyar irodalomnak. Az elzárkózás helyett — a táji jelleg hangsúlyozása mellett — az egységes magyar irodalom eszméjét hirdette. Tagjai között Dunántúl más városaiban élő írók is helyet foglaltak, nyilvános ülésein országos nevek szerepeltek s új és helyi tehetségek felfedezésével az egyetemes magyar irodalmat gazdagította. A Társaság felolvasó ülései, az általa rendezett ünnepélyek, a város és a vidék irodalmi életének jelentős eseményei voltak. Az alakuló ülésen *Babits Mihály* olvasott fel verseiből, más alkalommal *Móricz Zsigmond* mutatta be egyik elbeszélését, s nyilvánosságot adott a magyar irodalom már akkor jelentős tehetségeinek: *Dsida Jenőnek*, *Jankovich Ferencnek*, *Jékely Zoltánnak*, *Németh Lászlónak*, *Sásdi Sándornak*. A Társaság több, mint húsz kiadványa közül nem egynek a megjelenése az új magyar irodalom gazdagodását jelentette. Kiadta *Bárdosi Németh János*, *Takáts Gyula*, *Weöres Sándor* verseit, *Csorba Győző*, *Berczeli A. Károly* műfordításait.

1941-től folyóiratot is adott ki a Társaság, *Sorsunk* címmel, *Várkonyi Nándor* szerkesztésében. A Zrinyi-mottót („Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”) viselő „közművelődési és szépirodalmi” folyóirat az „örök magyar sorskérdések” megoldásához kívánt „a szellem éles fejszékével” segítséget adni. Programjában nacionalizmus és nép-szolgálat, osztálybéke hirdetése és őszinte hazaszeretet, tragikus magyarság-szemlélet és optimizmus keverednek egymással. A *Sorsunk* egyrészt „az egyetemes magyarság” céljait akarta képviselni, másrészt a „tiszta irodalom” előtt nyitotta meg kapuit. A lap egészére a polgári-értelmiségi magatartás jellemző. Világnézeti különbözőségekre való tekintet nélkül cikket közölt az akkori magyar irodalom minden számottevő képviselőjétől. Terjedelemben és érdemben jelentős helyet foglaltak el a „népi” írók tollából való írások. *Erdei Ferenc*, *Erdélyi József*, *Darvas József*, *Sinka István*, *Szabó Pál*, *Tatay Sándor*, *Veres Péter* neve gyakran szerepel a *Sorsunk*-ban, de helyet adott — az ügyesség figyelmének kijátszásával — az erdélyi szocialista író, *Nagy István* tanulmányának is. Helyenként a kormány hivatalos politikájának bírálataig is elmerészkedik a lap. De a *Sorsunk* egészére bizonyos „harmadikutas” koncepció jellemző, az írások többségének az ún. magyar sorskérdések megoldására tett javaslatok nem lépik túl a reform-konzervativizmus határait.

Ez időben legmélyebb hatást *Kodolányi János*, a Társaság új társelnöke tette a pécsi irodalomra. *Kodolányi* életét és írói munkásságát sok szál köti Baranyához és Pécshez, számtalan megnyilatkozása tanúskodik arról, hogy igazi ott-honának e várost és e megyét érzi. Tekintélye és a „népi” írókkal való kapcsolata hozta a *Sorsunk*-ba a „népi” írók számos képviselőjét. Ebben az időben *Kodolányi* a szélső jobboldalról éles támadások érik „hazaárulónak” nevezik, könyveit „a szellem életére baromian sandító rendszer” cenzurázza, műveinek megjelenését a kormány akadályozza. Ez időben *Kodolányi* erős németellenességének pozitív hatása érződik a Társaság és a lap munkáján.

A Janus Pannonius Társaság és a *Sorsunk* sohasem volt forradalmi gondolat szócsöve, de — és ez akkor nem kis erénynek számított — nem vált a faji és nemzetiségi uszítás s a fasiszta eszmék propagálójává sem. Sőt, ahogy a második világháború utolsó éveiben egyre nőtt a fasiszta nyomás, a lap és a Társaság a hivatalos kormányprogrammal egyre élesebben találta magát szemben. A *Sorsunk* „ellenzéki lappá lett, 1944-ben a nyilasok „szélsőséges forradalmi” és „kultúraellenes” magatartásáért támadják, mivel fenntartója, a Ja-

nus Pannonius Társaság a maga kebelében a tagok kizárásával nem hajtotta végre az ún. zsidótörvényt. Valami jelképest kell látni abban, hogy a Társaság utolsó nyilvános ténykedése egy, a színházban rendezett munkás-matiné volt, 1944. március 19-én, amikor a város fölött keringő német bombázók zúgása zavarta meg az előadást.

A felszabadulástól 1948-ig.

A Janus Pannonius Társaság 1945. januárjában Batsányi János Társaság néven alakult újjá. A névváltoztatás ígéret volt a korábbinál pozitívabb, a haladást aktívabban segítő tevékenységre, tartalmában, összetételében azonban a Társaság a régi maradt, annak minden polgári korlátjával. Az 1945. májusától ismét megjelent „Sorsunk” is ezt a polgári szellemi örökséget tükrözte. Ha nem állt is jobboldali erők szolgálatába, az új, demokratikus és forradalmi követelményekre is visszahúzódással, „politikamentességgel” reagált. Ezt fogalmazta meg a folyóirat szerkesztője, *Várkonyi Nándor* 1947-ben „Mentség” címmel megjelent írásában. Ebben kijelenti, hogy a folyóirat „nemcsak, hogy a napi politikával nem foglalkozik, hanem elhárít minden olyan írást is, amely mögé politikai háttér konstruálható.” Tiltakozik mindenféle beavatkozás és irányítás ellen, amely „menetparancsot szabna” az irodalomnak.

A Sorsunk és a Batsányi Társaság „politikamentes” törekvései azonban szükségszerűen megbuktak azon, hogy ezekben az években folyt a legélesebb politikai harc a hatalomért, amelyet a fordulat évében a munkásosztály ragadott meg. A szocializmus építésének kezdetével elavulttá, tarthatatlanná váltak a helyi irodalmi élet eszmei alapját képező polgári nézetek, ezért 1948-ban megszűnt a Sorsunk, majd 1949-ben a Batsányi Társaság is. Hiba volt, hogy megszűntetésükkor elmaradt az elemző bírálat, amely számos későbbi hibának elejét vehette volna. E hiba következménye volt, hogy több, a munkásosztállyal, a szocializmus ügyével szolidáris író visszavonult, elhallgatott, de az is, hogy évek múltán a jogosan mellőzöttek is úgy léphettek fel, mint akiket igazságtalanul sértettek meg. A helyi irodalmi élet szétesése idején távozott Pécsről *András Endre*, *Hunyadi József*, *Koppány György*, *Mészöly Miklós*.

Az irodalmi élet újjászervezése, a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportjának tevékenysége 1948-tól 1956-ig.

Az új helyzetnek és feladatoknak megfelelően később Pécsen is átalakult az irodalmi élet. Megalakult a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportja. Nemsokára, 1952-től már az egész Dunántúlt átfogó fóruma is megjelent, a Magyar Írók Szövetsége dunántúli csoportjainak „Dunántúl” című irodalmi folyóirata. Beköszöntő cikkében részt vállalt a szocializmus építéséből. „A mi feladatunk — írja — nem lehet kevesebb a központi folyóiratokénál. A békeharc jegyében fokozzuk a pártszerűséget, növeljük munkánk eszmei és művészi színvonalát.” A folyóirat szerkesztője, *Szántó Tibor*, tapasztalatlan, fiatal író, aki kezdetben becsületesen igyekezett érvényesíteni az irodalmi életben a párt útmutatását. Tehetséges íróra valló novelláiban határozottan osztályharcos, kommunista nézeteknek adott hangot. (Az első fejezet, *Triciklin*). A helyi csoportban azonban helyet kaptak a „Sorsunk” korábbi munkatársai is, akiknek újra-aktivizálása ezúttal is elemző kritika nélkül történt. Ennek is szerepe volt abban, hogy a már a beköszöntő cikkben frázisszerűen ható „pártszerűség” mindinkább sematiz-

mussá szürkült, s a „Dunántúl”-ra a sematikus, alacsony színvonalú „pártos” és a formailag, esztétikailag magas igényű, de „politikamentes” írások kettőssége nyomta rá a bélyegét. Kétségtelen, hogy az irodalomban országosan tapasztalt hibák is ebben az irányban hatottak a helyi irodalomra.

Mind e hibák mellett a pécsi helyi csoport és a „Dunántúl” több, alapvető feladattal sikeresen birkózott meg 1952-től 1955-ig. A „régiek” (Csorba Győző, Bárdosi Németh János, Fábíán István, Zsikó Gyula, Várkonyi Nándor) mellett feltűntek a folyóiratnál újabb, fiatal írók és költők is. (Pál József, Pákolitz István, Kalász Márton, Gáll István költők, Borsos József, Gyenis József, Mészáros Ferenc, Őrsi Ferenc prózaírók.) Eredményes volt a „Tollal a békéért” címmel hirdetett pályázat és a felszabadulási pályázat, sikerült rendszeressé tenni az irodalmi vitaesteket és az egész Dunántúlról jelentkező, javarészt kezdő írókkal való foglalkozást. 1954-ben megindult a könyvkiadás és két év alatt 18 mű jelent meg.

1954-ben, a helyileg is mindjobban érvényesülő polgári ízlés és szemlélet erősítést kapott a „Dunántúl”-ban jelentkező fővárosi írókkal. A helyi vezetésben akkor már kialakult az a „sematizmus-ellenesség” amely közeljárt a pártosságnak, a párt irányításának általános ellenzéséhez. A folyóirat hasábjain ekkor egyre gyakrabban jelennek meg Déry Tibor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sásdi Sándor, Szabó Pál, Tamási Áron, Tatay Sándor, Kodolányi János írásai. A fővárosi írók gyakori szerepeltetésének két irányú következménye is volt. Az egyik, hogy a helyi, dunántúli írók lassacskán szinte teljesen kiszorultak saját folyóiratukból, s így a Dunántúl lényegében alkalmatlanná vált hivatására. A másik, hogy a szerkesztők a fővárosból érkező írások közül egyre többen polgári nézeteket hirdető, antimarxista, revizionista írást közöltek. Ezzel egyidejű az írócsoportot és folyóiratot irányító írók szűkebb klikkjének kialakulása. Ez a klikk (Szántó Tibor, Galsai Pongrácz, T. Polgár István és a hozzájuk csatlakozott két-három irodalmárkodó ember) már mellőzte a csoport tagjainak véleményét, nevetett az aggódo figyelmeztetéseken, a párttal szemben pedig elvtelen és erkölcstelen, kétkulacos játékot űzött. Erre jellemző, hogy a Dunántúl 10. számára a párttól kapott figyelmeztető bírálatot nyilvánosan és „hivatalosan” szemforgató módon köszönték meg, miközben semmi sem változott, sőt a „Dunántúl” jobbratolódása a bírálat és annak látszólagos elfogadása ellenére csak fokozódott. A „hibák bírálata” ekkor már átcsapott a szocialista realizmus elvetésébe és nyílt tagadásába. Ezt a folyóirat szerkesztői a szerzők megválasztásával is kifejezték.

1956 elejétől a helyi pártlap, a Dunántúli Napló kéthetenként kétoldalas irodalmi mellékletet adott ki „Irodalmi Napló” címmel. Ez részben arra volt alkalmas, hogy a „Dunántúl”-ból kiszorult helyi írókat nyilvánosságához juttassa, részben pedig arra használta fel a lap szerkesztő bizottsága, hogy a „Dunántúl”-ban érvényesülő revizionista tendenciákkal szembeszálljon. Ebben az időben a „Dunántúl” szerkesztője, az 1952-ben kommunista íróként indult Szántó Tibor már a revizionista és nyíltan ellenforradalmi erők hatása alá került. Ennek bizonyítéka a „Beziéres-i lehetetlenségek” címmel az ellenforradalmat követő hónapokban kiadott, javarészt 1956 nyarán írt novelláskötete, amelynek novelláiban egymást követik a szocializmus, a szocialista realizmus, a munkáshatalom különböző szervei elleni támadások.

Az ellenforradalom idején a vezető klikk tagjai az ellenforradalmi szervek tagjaiként vállalták a helyi sajtó és rádió ellenőrzését. A vezető klikk bocsátott

ki később 1956 decemberében a sztrájkkal egyetértő, a fekete lobogós tüntetést helyeslő „tisztá fórumot” követelő, a munkás-paraszt forradalmi kormány intézkedései ellen tiltakozó határozatot „a pécsi írók nevében”. Jelképes színvallás volt az 1956 decemberében megjelent 19—20. összevont folyóiratszám gyász-fejléce is. Ma már világos, hogy a vázolt események a Magyar Írók Szövetségét uraló szűkebb csoport közvetlen hatására, de nem az országos események egyszerű utánzásaként következtek be.

Az ellenforradalomtól napjainkig.

Az ellenforradalom után az irodalmi élet egy ideig szünetelt, de nem sokáig. A becsületes, a szocializmusért dolgozni kész írók már 1957 elején keresni kezdték a lehetőséget az új, egészségesebb irodalmi élet megteremtésére. A pártsajtó ismételten segítséget nyújtott az íróknak, nemcsak a szerkesztőséghez vitt írássok esetenkénti közlésével, hanem az irodalmi melléklet újraindításával is. 1957. március 3-tól ismét rendszeresen szerepeltek az irodalmi mellékletben a pécsi írók. *Bárdosi Németh János*, *Pál József*, *Pákolitz István* versei, *Gyenis József*, *Mészáros Ferenc* novellái őszinte, meggyőződéstől fűtött hangjukkal, irodalmi igényességükkel jelezték, hogy van olyan alap, amire a továbbiakban a helyi szocialista irodalom felépülhet. Eközben még új, tehetséges fiatalok is jelentkeztek.

1957 júliusában megalakult a Hazafias Népfront Pécsi Írócsoportja. Alakuló ülésén határozatot hozott, amelyben a szocializmus mellett foglalt állást, a párt útmutatásának követésére tett ígéretet. A csoport mintegy negyven tagja között azonban nem volt teljes az egyetértés, mint később kitűnt, sokan csak látszatelkesedéssel szavaztak a határozatra és a vezetésre. Ezért és ezzel együtt az irodalmi tevékenységhez szükséges egyéb feltételek hiányában ez a csoport nem volt életképes, csupán arra volt jó, hogy kifejezze az írók munkakedvét, egyúttal tisztázza a helyi írók csoportosulásainak hovatartozását. A tisztázást megkönnyítette az ellenforradalomban kompromittált vezető klikk eltávolítása, illetve távozása.

Olyan határozottan megkülönböztethető csoportokról, mint országosan, a helyi irodalomban nem beszélhetünk. Ennek főoka, hogy a vidéki irodalmi élet az írók kisebb száma és az egymásrahatás közvetlenebb volta miatt nem is alkalmas ilyen elkülönülésre. Mégis több-kevesebb pontossággal a következő csoportokat különböztethetjük meg.

A kommunista írók, akik következetesen marxista alapon állanak és ettől sem az ellenforradalmat megelőző, sem az azt követő időben nem tántorodtak el, sőt az akkori vezető klikk revizionista törekvéseivel több-kevesebb eréllyel és eredménnyel szembeszálltak: *Gyenis József*, *Borsos József*, *Mészáros Ferenc*.

A kommunista-írók köré tömörültek azok, akik bár világnézetük nem marxista és néhány — nem lényeges — kérdésben eltérő véleményen vannak, de feltétel nélkül elfogadják a párt irányítását, és minden fő kérdésben őszintén, meggyőződéssel a szocializmus ügye mellett állnak. *Pál József*, *Pákolitz István*, *Bárdosi Németh János*, *Bertha Bulcsu* már 1957-ben kifejezésre juttatták együttműködési készségüket, és ezt mind a pártsajtónak adott írásaikkal, mind a rövid ideig fennállott írócsoportbeli szereplésükkel tették is váltották. Néhányan, akik az ellenforradalom idején a hangzatos revizionista jelszavaktól megtevészve kisebb-nagyobb hibákat követtek el, azóta nemcsak szóban, hanem mélyen átélt művészi alkotásokban is önkritikát gyakoroltak.

Végül egy szűkebb csoport a polgári nézeteket képviseli, humanista szemlélet alapján egyetért a békéért folyó harccal és általánosságban helyesli a szocializmusnak, mint kultúrát és jólétet teremtő társadalmi rendnek a megvalósítását, de a korábbi évek hibáiban saját „politikamentes” álláspontjának igazolását véli látni. *Csorba Győzöt, Várkonyi Nándort, Lovász Pált* említhetjük itt elsősorban.

Meg kell állapítanunk, hogy ez a csoportosítás nem szervezeti elkülönítést jelent, hiszen egyrészt a különböző csoportokba sorolható írókat számos baráti szál, közös emlék és érdek fűzi össze, másrészt az egyes csoportokon belül is találhatók nézetbeli különbségek.

Ezekkel a csoportokkal vetett számot az 1958. őszén megjelent „Jelenkor” szerkesztő bizottsága, amely a kommunista és velük szorosan együttműködő írókra támaszkodva kezdte munkáját és munkába indította mindazokat a dunántúli írókat, akik a munkásosztály oldalán állva, a párt irányítását elfogadva hajlandók dolgozni és küzdeni a szocialista irodalomért. A szerkesztő bizottság okult a korábbi hibákból és nem kritika nélküli együttműködést hirdetett, hanem kezdettől fogva arra törekszik, hogy a Dunántúl irodalmának ismét középpontjába került Pécs írói közül elsősorban a kommunista és hozzájuk közelálló írók befolyása érvényesüljön és erősödjék a folyóirat egész hatókörében.

A „Jelenkor” első négy száma ezt a határozott és következetes álláspontot tükrözi, egyúttal azt a törekvést, hogy a folyóiratban a marxista eszmeiség magas esztétikai igényességgel párosuljon. Igen nagy segítséget nyújt ehhez a folyóirat körül kialakult kritikusi, lektori csoport, amelynek marxista képzettségű kritikusai és lektorai a szocialista realizmus követelményeit állítják mércéül a dunántúli írók műveinek elbírálásakor.

A folyóirat nem pusztán közlési lehetőséget jelent, hanem a szerkesztő bizottság — erejéhez mérten — a hiányzó szervezeti életet is igyekszik pótolni azzal, hogy szerzői esteket, ankétokat, író-találkozókat szervez. Rendkívül hasznos kezdeményezés volt a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára a megyei tanácsal együtt hirdetett irodalmi és képzőművészeti pályázat, amelynek eredményeiről jelen számunk ad képet. A „Jelenkor” már eddig igen sok, biztatónan induló tehetséges fiatalnak biztosított nyilvánosságot, s programjában ezután is sokkal nagyobb súllyal és határozottsággal szerepel a szocialista körülmények között nevelkedett tehetséges fiatal írók nevelése, mint a még nem jelentkezett dunántúli „rég” írók felkutatása és megnyerése, bár a szerkesztő bizottság ez utóbbi feladatot sem hanyagolta el.

Feladatok:

Az irodalmi élet teljes helyreállítását, a szocialista irodalom alapjainak megszilárdítását kétségtelenül az írószövetség újjászervezése jelenti majd. Ezért a szerkesztő bizottság egyik legfontosabb feladata, hogy ezt előkészítse, megteremtse a Dunántúlon az eredményes munkára képes helyi csoportok alakulásának lehetőségét. Tovább kell tehát folytatnia a tehetséges és marxista szemléletű fiatal írók felkutatását, a ma még megtalálható világnézeti és módszerbeli problémák tisztázását.

Az eddigi módszerek még következetesebb alkalmazásával (ankétok, vita-

estek, szerzői estek, pályázatok) a mai élet, a szocializmus megvalósításának új, pozitív jelenségei felé kell irányítani a dunántúli írók figyelmét.

Szervezeti tekintetben meg kell valósítani a lektorátus szervezett, rendszeres tevékenységét, ami a fiatal tehetségek nevelésének fontos feltétele, s ami a folyóirat fejlődése folytán a szerkesztő bizottság további munkájához is feltétlenül szükséges.

Javítani kell a továbbiakban a folyóiratnak különösen a szépprózai részét, s meg kell keresni az irodalmi résszel összhangban a művészettel való foglalkozás legcélszerűbb módját.

Az MSZMP művelődési politikájából fakadó igen fontos feladat a szocialista irodalom terjesztése és megszerettetése a munkásság körében. Ennek fontos eszköze a folyóirat terjesztésén túl a munkások lakta területek művelődési otthonaiban irodalmi estek és ankétok rendezése. Ugyanígy el kell juttatni az írókat és műveiket az üzemekbe és falura is.

A JELENKOR SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA

Simon Béla: Kútnál (szénrajz)

Nemes István:

Az irodalomtudomány néhány feladata

az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének
vitaindító tézisei után

Napjainkban már többen rámutattak arra — amit most a vitaindító tézisekben is olvashatunk — hogy irodalomtörténetírásunkat, esztétikánkat bűnös mulasztás terheli a Horthy-korszak haladó irodalmának elhanyagolása miatt. E mulasztást táplálta egyrészt irodalompolitikánk jóhiszemű, de téves törekvése, amely irodalmunk követendő eszményképét egyoldalúan Petőfiben jelölte meg; másrészt hozzájárult értékes örökségünk elhomályosításához a ki nem irtott polgári ítéletek és nézetek maradványainak továbbélése még marxista irodalomtörténetírásunkban is. (L. Tolna Gábor: Radnóti Miklós és a felszabadulás előtti szocialista irodalmunk egyes kérdései. *Kortárs*, 1958. 12. sz. 884. l.) A helytelen nézetek eredményeként irodalmi örökségünket feldolgozó kutatóink figyelme érthetően siklott el a Horthy-korszak haladó irodalma felett. Ilyen körülmények között nem ismerhették fel, hogy a két háború közti szocialista irodalmi örökség mutatott elsősorban felszabadulás utáni szocialista irodalmunk irányába.

A XX. század nagy haladó íróinak háttérbe szorítása felszabadulás utáni irodalmunk fejlődésében sok kárt okozott. Nem lehet megtévesztő ugyanis annak tudata, hogy a húszas években éppen a Petőfi-példaképhez való visszatérés segített a kor fiatal költőinek (pl. *Illyésnek*, *Erdélyi Józsefnek*, *József Attilának*) a dekadens áramlatok nyűgéből való felszabadulásban. Hiszen azt is tudnunk kell, hogy Petőfi óta a fordulat évéig — amitől felszabadulás utáni költészetünk igazi kibontakozását számíthatjuk — száz év telt el. A felszabadulás nyomán következő kultúrforradalom a „szűrös, gubás emberek” műveltségét is egyre gyarapította. A kifejező eszközök megteremtésében immár nem lehetett elég példakép Petőfi egyszerűsége. *Illyés Gyula* lírája is már kétszárnyú: népi és nyugatosan műköltői. Közérthető, ugyanakkor franciásan elemző. Németh László igaz megállapítása szerint: „*Illyés népiességét nem lehet elképzelni nyugati műveltsége nélkül, viszont a latin és francia ingerekre magyar hagyománnyal felel.*” *József Attila* a Petőfi-példakép követésében méginkább meg tudott maradni az urbánus forradalmi költészetnek és világnézetnek azon a magaslatán, amely *Ady Endre* lírájával és az 1919-es proletárforradalommal a magyar költészetben már megvalósult. Úgy tudott Petőfi Sándorhoz fordulni, hogy *Adyt* sem tagadta meg. Amikor a parasztság felé fordult, költészetének újszerű népiességébe bele tartozott a városi munkásosztály forradalmi múltja, jelene és jövője. (*Vö. Révai József: József Attila költészetéről. Kortárs*, 1958. 6. sz. 804. l.) Ime már a húszas években sem elégedtek meg legjobb költőink a Petőfi-példakép kizárólagos hatóerejével.

Mi mégis lemondunk szocialista irodalmi örökségünk mélyreható elemzéséről, elvetettük fejlődésünknek e fontos szakaszát, amelyre pedig méltán lehetünk büszkéek, mint mai harcaink közvetlen előzményeire. (*Tolnai Gábor: i. m.*

872. l.) Pándi Pál joggal nevezi a két háború közti irodalmat „elsüllyedt irodalom“-nak.

Leginkább emigrációs irodalmunkat pólyáltuk a feledés homályába. Pedig ez az irodalom nagy jelentőségű irodalomtörténetünkben, hiszen szinte egyedüli támasza és segítője volt itthoni szocialista jellegű irodalmunk kibontakozásának. Ma már az irodalomtörténet kétséget kizáróan igazolja, hogy a magyar irodalomnak 1919 után igen jelentős ága volt az emigrációs irodalom, s elsősorban a kommunista emigráció irodalma. Hiszen a magyarországi haladó irodalom eszmei segítségével kívül a hazájukból kiűzött magyar írók messzemenően hozzájárultak a nemzetközi szocialista irodalom gazdagításához. „A magyar proletár-irodalom hagyományainak (*Komját Aladár, Lukács László, Zalka Máté, Zsigmond Ede* és mások) ez a lebecsülése megszakította szocialista irodalmunk fejlődésének folytonosságát“ — olvashatjuk a tézisekben.

Ugyanakkor a legádázabb elnyomás ellenére is hallatta hangját az itthoni szocialista tartalmú irodalom. Ha nehezen is, de mégiscsak megjelentek József Attila versei. E versek oda is elvitték az illegalitásba kényszerült párt szavát, ahová az közvetlenül nem juthatott el. A líra a maga nyelvi hajlékonyságával, képes, sokszor allegorikus beszédével elmondta a célzásokat jól megértő dolgozóknak azt, amit a politika nyelvén nem lehetett kifejezni. De József Attila versein kívül ott rejtőzött a politikai mondanivaló Radnóti Miklós verseiben is, továbbá feszítette Nagy Lajos novelláit, regényeit, és még sok más írónk és költőnk műveit.

A két háború közti irodalom mély elemzése és megértése nélkül csodaként kellene tekintenünk József Attila költészetének létrejöttét. A szocialista gondolat erejét mutatja, hogy még abban a helyzetben is képes volt a magyar élet minden problémáját átfogó egyetemes lírát megteremteni, amikor a kommunista mozgalmat a föld alá szorították, tagjait kíméletlenül üldözték, börtönbe vetették. József Attila költészete nem valami csodálatos véletlene költészetünknek, nem csupán egy nagy költő lángelméjének tüzijátéka. Pedig irodalompolitikánk jórészt annak fogta fel, amikor József Attila költészetét a fejlődés mellékutcajának tekintette. Holott József Attila lírája — a két háború közti egész szocialista jellegű irodalommal együtt — benne gyökeredzik a magyar költészet nagy hagyományaiban, a magyar valóságban. Irodalmunk fővonalát alkotja, mert a munkásság kommunista költője tudott lenni.

A két háború közti haladó irodalom képviselői közül József Attilát bizonyos vonatkozásban azóta méltó helyére állítottuk, ha megbecsülése érdekében nem is tettünk meg mindent. Mellette legfeljebb csak *Radnótiról* beszéltünk megfelelő hangsúllyal, de kielégítő értékelése nélkül. Ezután kell lerónunk terhes adósságunkat a szocializmus hadsorába küzdő valamennyi költőnk és írónk iránt!

Szocialista irodalmi örökségünkkel kapcsolatban annak eszmeiségén kívül egy másik súlyos probléma is felmerül, amelynek tisztázatlansága erősen gátolja mai irodalmunk fejlődését. Mivel irodalomtudományunk által elhanyagolt szocialista örökségünk a demokratikus kifejező eszközök szempontjából példaképpen eléggé nem hathatott költőinkre és íróinkra, a tájékozatlanság gyakran az izmusok tévútjára terelte őket. Számosan akadtak, akik még József Attila költészetében is elsősorban a szürrealizmust és az expresszionizmust kutatták. Pedig nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy József Attila életének egyetlen korszakában sem volt valamelyik avastgardista irányzat kizárólagos hatása alatt.

(L. Szabolcsi Gábor: *Szocialista realizmus és modernizmus. Kortárs*, 1959. 3. sz. 460. l.) Mégis kezdő költői éveinek nehéz küzdelmeiből azt a téves következtetést vonták le, hogy az ifjú költőknek át kell esniük az izmusok tisztító tüzén. De míg József Attilát kommunista eszmeiségével párosuló kivételes művészi tehetsége megmentette az avantgard útvesztőjétől, a mai költők közül többen nem tudnak a hínárból kijutni. Miért? Mert talán sokan úgy fogják fel egyéni költői nyelvük kialakításának feladatát, hogy nekik is, mint József Attilának, újra és újra meg kell küzdeniük a demokratikus kifejező eszközö megteremtéséért. Pedig ez már adva van szocialista líránk örökségében. Ha a nyelvteremtés igényével lépnek fel, költői eszközeiket a haladó örökség által megjelölt irányban fejleszthetik maradandó értékkel. Amikor egyes költőink figyelme elkerüli értékes örökségünket, nem veszi figyelembe a nyelv társadalmi kötöttségét. Ugyanis a nyelv tényeit és törvényszerűségeit a társadalom determinálja. Ha valamely nyelvhasználat nem társadalmi érvényű, az a kollektív értékű, eszközrendszer szempontjából nem létezik, vagy helytelen. (Vö. Deme László: *A nyelv működésének és fejlődésének objektív dialektikája*. MTA. *Nyelv és Irod. Tud. Osz. közleményei*. XIII. k.: 311. l.)

József Attila és szocialista líránk örökségének más képviselői nehéz küzdelem árán megtalálták a szocialista tartalomnak megfelelő kifejező formát. Egyéni kezdeményezésük lehetősége a feltörekvő osztály nyelvi közösségeiben adva volt, mint társadalmunk tagjai mintegy a munkásosztály helyett mondták ki annak ítéletét, fejezték ki törekvéseit. Művészetük éppen ezért örökbecsű. Mai magyar líránk több képviselője ugyanakkor a haladó, szocialista tartalmat elavult, a dekadens burzsoá költészettől örökölt nyelvi formákkal akarja megszólaltatni. Ezzel költészetükben a nyelv lényegéből fakadó, a társadalmi és egyéni nyelvhasználat dialektikus egysége helyett kibékíthetetlen antagonisztikus ellentmondás jön létre, azaz felborul a tartalom és a forma harmóniája.

Mi a legfőbb teendő? Jelenünk irodalmának egészséges fejlődése érdekében fel kell tárnunk a két háború közti haladó irodalom örökségét! Elsősorban irodalomtörténészeinknek kell vállalniuk az „elsüllyedt irodalom” bűvárainak nehéz feladatát. Szocialista irodalmi örökségünk eszmei feltárása egymaga azonban nem hozhat megnyugtató megoldást. Feltétlenül szükség van egyes írók és költők nyelvének feldolgozására, nyelvi-esztétikai elemzésére is. Különben hogyan találjanak mai íróink és költőink követendő példákat a demokratikus kifejező eszközök iránti törekvésükhöz? Haladó költőink nyelvének elemzése meggyőző bizonyítékát adja annak, hogy a szocialista eszmei tartalom kifejezésére nem alkalmasak a zilált, dekadens formák. József Attila, de különösen Komját Aladár, Radnóti Miklós költői fejlődése nagyszerű példája annak, hogy eszmei mondanivalójuk tisztulásával párhuzamosan találták meg költészetük világos, arányos formáit. Pl. Radnóti az expresszionista, szürrealista „elvont költőiségtől” a központozás nélküli, bonyolult ritmusú versektől az eszmei tisztulás útján jutott el a realizmus igényét mindinkább kielégítő, nagyszerű, klasszikus ritmusú, antifasiszta tartalmú költeményekhez.

Láthatjuk, hogy az izmusokról kibontakozott széleskörű vita sem sokat segített a modernizmus felszámolásában. A nyelvi-esztétikai elemzések e viták eredményességét is megnövelhetnék. A tézisek nagyon helyesen ugyancsak megjelölik erre irányuló feladatainkat a következőkben: „*Kritikusaink párosítsák az eszmei problémák megvitatását az irodalmi alkotások művészi elemzésével. Ebből tanul a közönség, ebből tanulnak az írók is.*”

Csak helyeselni tudjuk, hogy az elméleti munkaközösség az írók nevelésén kívül a közönség nevelésére is gondolt. A nyelvi kultúráltság fogyatékosága, az általános nyelvhasználat bizonytalansága miatt a költői és írói nyelv alapos ismerete nemcsak a felnővekvő írónemzedék számára elengedhetetlen, hanem szüksége van erre a művelt olvasóközönségnek is.

A szocialista átalakulás kiváltotta pezsgő élet gyorsabbá tette az emberek termelési és társas érintkezését, megnövelte a nyelvnek mint a gondolatcsere eszközének jelentőségét. Másrészt a gazdasági, politikai fejlődés maga után vonja az ember tudatának átalakulását is. Nem lehet eléggé hangoztatni a jó irodalmi művek jellemalakító, tudatformáló erejét! Ezért az olvasóközönségnek meg kell tanulnia olvasni, hogy mélyen tudjon behatolni az irodalmi művek gondolati és érzelmi világába, elérhesse a műélvezet minél magasabb fokát! De szólhatunk-e fejlett műélvezésről, ha a művészi kifejezés nyelvi eszközeit csupán automatikusan fogjuk fel, és nem tudatosodik bennünk, hogy a nyelvi jelenségek alapos ismerete nélkül nem jöhet létre igazi műalkotás, nem valósulhat meg igazi műélvezés?

A munka, amely az irodalomtudományra vár, nem kevés. A fáradozás azonban bőven gyümölcsözik irodalmunk egészséges, életerős fejlődésében, az olvasóközönség ízlésének finomodásában.

Tillai Ernő:

A képszerűség*

A kép.

Nem hiszem, hogy a kép fogalma pontosan meghatározható. Általános kifejezésként minden művészettel kapcsolatban használjuk (képzőművészet, fotóművészet, film, dráma, irodalom, stb.). Lényegében az optikai benyomásokból táplálkozó élményanyag adja a képi kifejezés alapját. A valóságábrázolás realitásának érzetét a műben (irodalomban is) elsősorban a felhasznált képek keltik. Gyakran a kép maga a mű (festmény, foto). De a kép a költészetben is hangsúlyos lehet, mint pl. Radnóti Gyerekkor c. versében:

*Már mozdulatlanul lapult az indián,
De izgalom szaladt még sziszegve fönt a fán,
S a szél forgatta még a puskaapor-szagot.
Egy megrémült levélen két vércsöpp csillogott
S a törzsön szédelegve tornázott egy bogár.
Rézbőrű volt az alkony. És hősi a halál.*

Lényeges, melyik műfajban és hogyan használjuk a képet, mint kifejező eszközt, melyik vonása elsődleges; valóban az optikai benyomások adják-e a

* Hozzászólás az előző számunkban közölt fotoesztétikai cikkhez.

képi kifejezés döntő vonásait, vagy pedig a mű egyéb jellegzetességei kerekednek felül. Az optikai vonások hiánya esetén is szó lehet képről.

A kép fogalma elsősorban az ábrázoló művészetek kialakulásával együtt alakult ki. Ezért ma többnyire minden kétdimenziós, véges felületet, mely a valóság valamely részét érzékelteti, dokumentálja, képnek nevezünk. Képnek, melyet optikailag érzékelünk és optikai élményanyagunkhoz kapcsolunk, akár keveredik az más érzékszervek nyújtotta élményanyaggal (opera, tánc, film, stb.), akár nem. Így a költészetben is a kép annak ellenére, hogy akusztikai úton és fogalmi eszközökkel (szó, mondat, hasonlat, stb.) hat reánk, optikai benyomásainkat mozgósítja és optikai élményanyagunkba épül. Hát még, ha — mint e Radnóti-versben — az ábrázolás képszerűségének tetőpontját a puska-porszagot forgató szél (illetőleg annak mozgása) jelenti s már a „mozgóképek” eszközeivel fokozza a költemény valószerű és egyúttal művészi hatását.

A kép optikai élményanyagunkhoz kapcsolódó olyan átélést indít meg bennünk, mely a valóság ábrázolása, vagy annak sűrített kifejezése révén a valósághoz hű átélést éppen nem fogalmi (ismeretszerű) irányba tereli. Nem véletlen, hogy a költészet oly gyakran él a képi kifejezés eszközeivel, hiszen szüksége van alapanyagának, (a nyelvnek) fogalmi természete miatt a képre. (Más kérdés az, hogy a képet olyan érzelmi vonásokkal gazdagítja, hogy a kifejezés képszerű jellegét feledteti s bennünk a hangulatiság bontakozik ki elsősorban és érzelmi síkon fejt ki művészi hatást.)

Különös ugyanakkor, hogy vannak képek — legalábbis a köztudat annak tartja őket —, amelyek ábrázoló vagy éppen csak dokumentáló szerepük ellenére nem képi élményanyagot érintenek bennünk, hanem fogalmi, esetleg érzelmi, vagy kifejezetten irodalmi hatást keltenek. (Pl. „De aranyos kisbaba!”, „Oh, ezek a virágok szinte illatoznak!”, „Ah, ez a szomorúfűz milyen halk bánatot idéz!”...))

Ilyen értelemben véve tehát a kétdimenziós ábrázoló módszer mégsem feltétlenül kép.

Művészi kép.

*Mint gyerek a páncélos bogarat,
két ujjal megfogtam hóna alatt,
imigy morogván: Ez hát a vihar!
S kapálódzott kis villámaival.*

(József Attila: Tűnődő)

Igen, a transzpozíció! Enélkül a kép csak kép; s nem művészi kép! Az ábrázolás, a dokumentáció nem elég. Kifejezés, mégpedig szuggesztív kifejezés kell ahhoz, hogy a látható látottá váljék, az ábrázolható szuggesztíven kifejezetté! A megfoghatatlan megfoghatóvá; mint a bogár...

A baj éppen innen származik. A képzőművészetek ábrázoló módszere optikai jellege folytán mindig abban a hitben ringat, hogy mindez, ami a képen van — valóság; „Megfogtam!” „Ez az!”...

Pedig az, amit a kép olykor „megfog”, megragad, nem több, mint felület; nem több, mint a valóság töredéke, szervesetlen, kifejezésten halmaz, mely távol áll attól, amit képnek nevezünk s még távolabb attól, amit művészi képnek hiszünk.

Határozott álláspont és tudatos alakítás nélkül nem jöhet létre műalkotás. A valóság lényegét, mégpedig esztétikai minőségeiben megragadott lényegét csak tudatosan formált képpel fejezhetjük ki.¹

Ezért is elengedhetetlen a műalkotásban a komponálás, a „mit“ és a „hogyan“ viszonya; amikor a „mit“ megteremti a „hogyan“-t, s a „hogyan“ alakítja a „mit“-t. Azaz: a tartalom és forma egységén áll vagy bukik a kép művészi kifejező ereje, mégpedig a kép művészi tartalmának és művészi formájának egysége.²

Mint ahogy József Attila versének sem a vihar és nem is a bogár a tartalma, hanem az embernek a viharhoz — mégpedig (a hatalmassá növekedett ember szempontjából!) — bogárrá vált viharhoz való viszonya a művészi tartalom, ennek felel meg az egyszerűségében is ható művészi forma! (Nem beszélek itt arról, hogy a kép lényege: a bogárrá vált vihar, mint művészi tartalom a valósághoz, mint pusztá tartalomhoz viszonyítva is már mint művészi forma — transzponált kép — jelenik meg.)

Kompozíció és kép.

Az objektív káoszból, mint a valóság elemeinek rendszertelen halmazából teremt a kompozíció szubjektív rendet s alakít az alkotó szuggesztív művet. Ezt azonban csak akkor képes megtenni, ha a valóság jelenségeiből képes kihámozni annak igazi mozgató erőit, felismeri annak rendezőit, s azt formálva, a kép kifejező, szuggesztív, művészi hatásának és végeredményben kompozíciónak is alappillérvé teszi. Nem a kép felületén rendezi tehát a kompozíció a képelemeket, hanem a valóság törvényszerűségeinek analógiájára a kép sajátos, belső és a kifejezést szolgáló mozgásformáiban teremt rendet. Éppen ezért nem dokumentatív részletekkel, hanem a kép belső rendjével ábrázolja a valóságot, annak törvényszerűségeit. (Természetesen az elemek sem lehetnek a valóság elemeitől idegenek!)

Így válik a pusztán dokumentatív valóságtükrözés szuggesztív kifejező művészetté, a valóság esztétikai minőségeinek valóban hűséges ábrázolójává.³

Foto és kép.

*Cseveg az olló, néne
nyesi a pázsitot,
s megáll. Hátulról nézve
is látni, ásított.*

(József Attila: Nyári délután)

¹ „A művészet tárgya nem általában a valóság, hanem a valóság a maga esztétikai sajátosságában”. V. V. Vanszlov: A Szép problémája. Gondolat Kiadó, 1958. 218. old.

² „A művészi szép kritériuma nem a tartalom és a forma egysége általában, hanem az igaz, eszmeileg jelentős tartalom és az ennek teljesen megfelelő művészi forma egysége”. V. V. Vanszlov: ua. 219. old.

³ „A művészet megismerő és eszmei nevelő funkciói elválaszthatatlanok esztétikai funkciójától. Sőt a művészet olyan mértékben teljesíti megismerő és eszmei-nevelő funkcióját, amilyen mértékben esztétikailag hat”. Uo. 176. old.

Ki hinné, hogy a fotográfia, mint a valóság kétdimenziós vetületben való rögzítése mechanikus úton a kamera segítségével a legkevésbé tarthat számot a kép rangjára. Pedig hitünk szerint a fénykép — kép! Még hozzá igen elterjedt, szaporra fajta! (Hazánkban kb. 50 000 000 fénykép készül évente, csak amatőrök részéről!!!)

Hihető, hogy minden gombnyomás a fényképezőgép zárszerkezetén automatikusan képet állít elő?! Szerintem nem. Sokkal kevésbé, mint pl. az idézett József Attila vers részlete, mely szinte a legmodernebb riportszerű ábrázolásban találja a képet.

A fényképezőgépben csak abban az esetben áll elő kép, ha az emulzióban olyan vegyi elváltozás jön létre, mely az objektíven keresztül érkezett fény hatására a valóságos fényviszonyok kétdimenziós vetületének felel meg, akkor is csak úgy, ha az expozíciós idő, a nyílás mérete, a távolság beállítása, a kép-kivágás megfelelő volta, a szükséges objektív, a fényképező által kiválasztott hely és irány, a negatív érzékenységeinek megválasztása, a negatív megfelelő előhívása, a papírfokozat kiválasztása, a nagyítás fényviszonyai, a papírhívó összetétele, hőfoka, a hívás ideje és a különféle utókezelések mind-mind helyesek voltak!

De minek a szemszögéből helyesek!? A valóság adott, pillanatnyi helyzete szerint? (De hiszen a valóság színes, a fotográfia színtelen!)

Nyilvánvaló, hogy a készülő kép szempontjából, a kifejezés szempontjából helyes felvételi körülmények és kidolgozási módok teszik képpé a képet.

De mi teszi művészi képpé a fényképet?

Ez a kérdés már messzire vezet. Tárgyalnunk kellene a fotoművészet olyan műfaji kérdéseit, melyek a fotográfiát minden más művészettől megkülönböztetik.

Képszerűség, fényképszerűség.

Az igazi kép, a művészi kép ábrázol és kifejez. A valóság esztétikai minőségeinek kifejezése azonban festmény és foto esetében mégsem azonos. Amíg a festmény — már készítésének időtartama miatt is a valóságnak nem egyidőben vett keresztmetszetét adja, addig a foto gyors expozíciós lehetőségei folytán mindinkább a pillanat, mégpedig a döntő és jellemző pillanat ábrázolása felé tart. Sokan ezért a fotográfia legjellemzőbb vonásaként a pillanatszerű, riportszerű ábrázolást emlegetik.

Kérdés azonban, mit értünk pillanaton? A valóság esetlegességeinek véletlenszerű és gyors dokumentálását? Avagy a kifejezés érdekében szuggesztívává vált és a lényegyet kifejező pillanatot, mely feltárja a valóság jellemző keresztmetszetét? Tehát nem is pillanat a megszokott értelemben?!

Olyan kérdés ez, mint az atomfizikában az atom térbeli és időbeli helyzetének esete; amikor ismerjük a sebességet, nem tudjuk meghatározni az atom pontos helyét, viszont ha ismerjük a helyét, nem ismerjük a sebességét! A pillanat értelme viszonylagos és mindig a valóság teljes keresztmetszetének tér- és időbeli viszonylataira vonatkozik. Lehetséges tehát, hogy az expozíció pillanata az igazi pillanat? S a kép ekkor már kép is? Vagy csak nyersanyag, másodlagos valóság a fotoművész számára, melyről később, egy másik „pillanatban” újjáteremti a nagyítás és képkomponálás idején a valóságot, és tulajdonképpen ő teremti meg a pillanat illúzióját!? Hiszen a szemmel való látás is az optikai

érzékelésen túl csak az értelmező agy révén válik valóban látássá. Ugyanígy az expozíció is csak elindítja a „gépi érzékelést“ a negatív emulziójában, a képi értelmezés azonban csak a tudatos képformálás (nagyítás, stb.) alkalmával történik!

Szerencsés az a fotos, aki már akkor látja a képet, mielőtt még megnyomná az expozíciós gombot. Vagyis ilyenkor a kép előbb születik meg, mint a gépi „érzékelés“! A megvalósítás ilyenformán csak technikai kérdés, hiszen a kép létezik már. Hogy azután az alkotó (most már akár festő, akár fotográfus) milyen eszközzel oldja meg a képet, közömbös. A tudatos alakítás szempontjából azonban úgy választja meg az eszközöket, ahogy a kifejezés megkívánja. Nyilvánvaló, hogy ha az alkotóművész a képalakításban tudatos, nem feledkezik meg az általa választott műfaj kifejezési és technikai korlátairól.

Végeredményben tehát a fényképszerűség technikai oldala jelentős, ismerni kell a fény, emulzió, gép, zársebesség, stb. különféle változatainak lehetőségeit, de a kép — lényegét tekintve — mégis a kifejezés műfaji sajátosságai-
ban válik festménnyé vagy fotová.

Ilyen értelemben a fotográfia műfaji sajátossága valóban a pillanatszerűség, de a pillanaton nemcsak az időbeliség értendő, hanem a tér—idő keresztmetszet egyidejűsége, ahol azonban az időbeliség elsőbbsége kényszerű szükségesség, de nem meghatározó művészi tényező.

A fotográfia legfejlődőbb hajtása valóban a riportfoto, olyannyira, hogy ma már az arckép, a tájkép, sőt a csendélet riportszerű ábrázolása a legmodernebb, a legkifejezőbb módszer, amellyel még a csendéletben (mint statikus és csak térbeli valóságalemben) is időben és térben — azaz mozgásában — tárjuk fel a valóságot.

Foto, hitelesség, valószerűség.

A fotográfia hitelességéhez általában nem fér kétség. Az objektív „objektíven“ nézi a világot és ezért úgy hisszük, hogy az általa rögzített kép valóságos. Pedig a valóság felületeinek rögzítése bármily hitelesen is, még nem a valóság ábrázolása. Sok lehetőség van arra, hogy az „objektív fotográfia“ meghamisítsa a valóságot!

Mégis azt mondjuk, hogy a foto képes leginkább „közelhajolni“ a dolgokhoz. Ez a közelhajlás, a dolgok lényegébe való behatolás adja minden műalkotásban a hitelességet, a valószerű ábrázolást — vagy olykor csak a szemléletességet.

Még a költészetben is. A tapintható, valószerű, forró, élő valóság legyinti meg az embert József Attila Falu c. versében:

*Mint egy tányér krumplipaprikás,
lassan gőzölög lusta,
langy estében a piros palás,
rakás falucska.*

*Itt is, ott is karcsú füst — remény —
tűnődni, merre szálljon,
áll kicsit a kémény küszöbén
és int a tájon.*

*Akácocskát babrál a homály.
A fa telt, kicsi keble
beléreszket, csöpp sóhaja száll —
levegő-lepke.*

*S körülem, míg elfed hallgatag
a lágy borongás bokra,
ugatások némán hullanak
nagy bársonyokra...*

Ez az élő hitelesség az, amely a művészetben a valóságábrázolás képszerűségét biztosítja, és ez szükséges a fényképészeti műalkotásokban is, s a pillanatnak ilyen élő, forró és a valóság teljes keresztmetszetét feltáró foka képviseli a fotoművészet igazi műfaját.

Kevés ilyen kép születik, de ez a művészi kép! A többi csak kép, vagy még az sem: egyszerű kétdimenziós vetület.

Várkonyi Nándor

Szabó Lőrinc levelei

Szabó Lőrinc, kisebb-nagyobb megszakításokkal, huszonöt éven át levelezett velem, 1925—1950 között. Írásainak egyrésze elveszett a zivataros esztendőkből, de a megmaradtak bizonyára érdemesek a közlésre, nemcsak írójuk személyénél fogva, hanem tartalmuk miatt is. Első meglévő levele 1927 elejéről származik; a huszonhétéves Szabó az időben már beérkezett írónak számított, négy önállóan megjelent verseskötet s ugyanannyi kötet műfordítás állt mögötte, egyéb kiterjedt írói tevékenységén kívül. De ami ezúttal fontos, akkoriban indította és szerkesztette a *Pandora* c. folyóiratot, melyet a *Nyugat* nemzedékét követő fiatalok orgánumává kívánt tenni. Itt-ott a szembefordulás is kicsillant belőle, amit a *Nyugat*nál nem üdvözöltek örömmel, mint látni fogjuk. A lap természetesen nem sokáig élt, „eszmei” vállalkozás volt, minden anyagi bázis nélkül, csupán néhány számig vitte. De a levelek jó bepillantást engednek a szerkesztés gondjaiba, mutatják lelkiismeretességét, képet adnak irodalmi, esztétikai felfogásáról, egyéni-költői problémáiról, stb. Alábbi levele már folytatás, néhány — elveszett — előzte meg, s válasz beküldött cikkemre, amelyben épp megjelent Verlaine-fordításait bíráltam (*Verlaine válogatott versei*, 1927); a benne említett „Sátán” utalás az előző évben kiadott, *A Sátán műremekei* c. verskötetére.

Bp. 1927. márc. 29.

Igen tisztelt Uram,
mindenekelőtt megköszönöm a cikkét, s rögtön gratulálok is hozzá: őszinte véleményem, hogy ilyenfajta témáról ma Magyarországon legfeljebb tíz ember tud oly alaposan írni, mint Ön. De azért nem vagyok teljesen megfőzve; t. i. egyúttal azt is hiszem, hogy három-négy ember (mondjuk Babits, Tóth Á., meg én, negyedik hamarjában nem jut eszembe) még teljesebb biztonsággal mozog ezen a költői műhely-titok-területen. Részletesen képtelen volnék megmagyarázni levélben az apró részlethibákat, mert ellenkritikát kellene írnom, szintén 10½ oldalasat, s arra nem érek rá; de majd még beszélünk valaha műfordítói kérdésekről, más esettel kapcsolatban, nem Verlaine-ügyben, amely egy kicsit mégiscsak feszélyez. Most csak megismétlem gratulációm s elmondom, mit szeretnék csinálni ebből a túlhosszú cikkből, a *Pandora* 3. száma számára.

Rövidebbet. A megrövidítést persze megint személyesen volna jó megbeszélünk, de nem lehet; de így is van jó megoldás. Kérem, fogadja el pro-
pozícióm.

A dolog lényege az, hogy kihagynám a *La lune blanche* analízisét, Tudom, hogy az ilyen részletekkel lehet legjobban brillírozni, de vi-

Erdősi András: Kiragasztják Poór Bertalan plakátját (olaj)

Buday Lajos: Pécsi katonalázadás (olaj)

szont ez a rész egymagában négy oldal, legfőképp a sok idézet miatt, tehát kihagyásával egyszerre sokat nyerünk, többet, mint amennyit húsz kis részletből összesen ki lehetne erőszakolni. Azonkívül ez a rész olyan természetű, hogy a legkevesebb átírást-áthidalást követeli meg az előző és következő részeknél. S végül: én éppen ebben a részben látok némi bizonytalanságot, ami a gyakorlathiányban találhatja magyarázatát. Ezen a versen — többek közt — nagyszerűen be lehet mutatni a leműfordíthatatlanságot, azonban épp ezt az olvasó egyetlen állító mondatra is készségesen elhiszi, s helyesebb volna pozitívabb eredményt mutatni meg, olyan példán, amely alkalmas erre. Igaz, hogy akkor meg nem állott volna rendelkezésére elég sok magyar variáns. És azt sem hallgatom el, hogy én ezt a verset mint verset mégiscsak jelentéktelennek tartom, bármily népszerű és verlaine-es is.

Emellett már nem volna fontos, de szeretném kihagyni a még hátralevő pár sor petítjelszerű idézetet is. T. i. ezeket az unalomig idézett impresszionista sorokat külön már látni se szereti az ember, s azonkívül nem ezek a legalkalmasabbak arra, hogy fordításom hibáit vagy erényeit — mondjuk: sajátosságait — bemutathassák. Ha egyéb, sok, idézet nincs: nekik nincs joguk jelentkezni. — Mi is van még? Jegyzeteimből látom, hogy a „La lune blanche” kihagyással fenyegetett részében Ön azt mondja, ha ugyan jól értem, hogy én megváltoztattam a versmértéket... Nem értem. Mindenki megváltoztatta (Ön is), csak én nem! Ez csak elírás lehetett, oly világos az eset; s különben sem fontos, ha kihagyjuk. *La lune blanche*: ez két és fél jambus; *l u i t d a n s l e s b o i s*: ez kettő, — és így tovább, váltakozva, végig.

Említi, hogy a magyar szó néhol öblösebb, erősebb, mint a francia. Igaza van, hogyné. De a példákat itt is elhagynám, mert nem igazán találó példák; a maga példái inkább azt illusztrálják, hogy a magyar szöveg bőbeszédűbb ezeken a helyeken, nem elég tiszta, stb., amire viszont még jobb (vagyis rosszabb) példákkal szolgálhatnék. — Viszont kitűnő a *chienné*-kutya kifogás: új kiadásban a maga *s z u k a*-propozíciója fog megjelenni. Nem is tudom, hogy nem jutott eszembe: és sok egyéb is.

Kedves Várkonyi, én nem akartam a saját könyvemről ilyen hosszan iratni, s *A Sátán*-nál is a Nyugatnak adtam át a szót Ignótus Palin át; ez már így illik. Azt szerettem volna, hogy valaki írjon egy-másfél oldalt, filológia nélkül, összefoglalóan. Ez az oka főként annak, hogy a fenti rövidítéseket kérem. Írja meg, rendben van-e így a dolog, s akkor már küldöm is a nyomdába a cikket. Egyúttal kérem, hogy a jövőben esetről esetre való megbeszélés alapján maga kritizáljon nálunk minden — vagy majd minden — verses fordítást. Magán kívül ugyanis csak Kardos László ért még a fiatalok közül igazán ehhez a tárgykörhöz, egyelőre; Gyergyai is biztosan ért, de ő jelenleg doktorandus, tehát pauzál.

Írja, hogy adjuk petittel a cikkét. Míg nem láttam, azt akartam én is, de ilyen hosszú írással (rövidítve is hat gépírt oldal) nem vehetem el a helyet több apróbb kritika elől. Így aztán előre fog kerülni a Szemlébe. Láttam biztosan a lapot — a második számot is, amely nekem már jobban tetszik — és el tudja képzelni, hogyan fog kinézni a cikk. Szeretnék esetleg más címet, kérem, bizza ezt rám, a kis simításokkal együtt.

Természetesen nagyon érdekelne a *Sátán*-ról írt cikke: hol van író, akit nem érdekel az ilyesmi? De a főképp az a Nyugat-ügy, amiről ír. Tudo-

másom szerint eddig vagy hat kritikus kérte a könyvet, és visszatartják. Révész Bélát, ő írta Párizsból, egyenesen letiltották. Irodalompolitika.

Kérem gyors válaszát, s egyéb terveit, ajánlatait. Verseit még csak futólag nézhettem át; több íz, erő, szabadság kellene még.

Erre a levélre már több mint két hete készülök, de az élés és a szerkesztés úgy lefoglal, hogy mindig csak akkor jutok el egy-egy levél megírásához, amikor már égetően sürgős. Ezért késtem, ne haragudjon! Szeretettel üdvözli igaz híve

SZABÓ LŐRINC

A második levél hat héttel később kelt, javarészt magáért beszél, nem kíván kommentárt, csak annyit kell talán megjegyeznem, hogy arra a bírálatra reflektál benne, melyet *A Sátán* műremekeiről írtam az egyik pécsi lapba, névtelenül, 1926-ban. A „Sátán” azért volt némiképp meglepetés, mert a „formaművész” Szabó elejétől végig szabadversekben írta, s az akkori szociális állapotok, problémák lírai visszhangját szóaltatta meg benne. A „Fény” a *Fény, fény, fény!* c. verskötetét jelzi.

Budapest, 1927. május 18.

Kedves Uram és Barátom,

most készültem el az *Pandora* tördelésével (az utolsó éjszaka, vagyis ma, reggel hat óráig kellett dolgoznom) s most sorra veszem mulasztásaimat. Az első Önnel szemben fennálló levélbeli tartozásom, bár szénakazal-fejemben olyasmis is rémlik, hogy talán feleltem már április 1-i írására. Teljesen bizonytalan vagyok a dologban. Ne haragudjon késése miatt. Mon dieu, — véletem hallani a hangját, — annyi baj legyen! S csakugyan jól esnék, ha fölmentene. S ne haragudjon, ha elfelejtettem, hogy esetleg már írtam.

Mindenekelőtt: mikor lehet Önt egyszer Pesten látni? Ha itt jár, el ne kerülje albérleti otthonomat! Aztán: mit ír legközelebb? Most olvastam a *Szintézisben* kitűnő Babits-cikkét s hátul a hirdetést, hogy [az] orosz irodalomról fog írni. Ahoz is ért? S mihez még? Írjon valamit a terveiről, kész dolgairól, küldjön, amit csak akar, a *Pandorának*, vagy akár csak azért, hogy jobban megismerkedjünk. Úgy érzem, maga nagyon „tele van” tudással és lélekkel, — ne rejtekezzék! (Előlem.)

A lapot megindítottam — nagyon szerény honorárium, mindnyájunké — félévre a maga címére, ami persze mindvégig-et jelent, hiszen maga ügyisöt évfolyamnyit fog „ledolgozni”, remélem, egy év alatt, ha ugyan én kibírom ezt a megnehezült életet. Rémes, mennyi baj van, — de hagyjuk a lírát! Leveléből azt látom, hogy az egyetemi könyvtárral elő akart fizettetni a lapra: kérem, ne ejtse el nemes tervét, s a maga példányát se ajándékozza a közöségnek.

Végtelenül kedves, amit a szerkesztői ollóról ír. [A szabad nyírás jogáról írtam.] De ne higgye, hogy ilyesmi gyakran előfordul. És a mostani esetben kissé parancsolt, hogy rólam volt szó.

A *Nyugat*, a *Napkelet*, kritika a *Sátán*-ról: ez a rész az a levelében, ami miatt azt sejtem, hogy talán már írtam magának. Én nem tudom, mit akarnak, nem is fontos már, nem is haragszom. Osvátné halála nagyon rossz szul érintett. A Pécsi Napló cikkét pedig már láttam, csak nem tudtam, hogy magától való. Annyira nem, hogy tulajdonítottam is valakinek, noha a Verlainé-résznél kissé elbámultam a szakszerűségem. Kérdezte véleményemet.

Hát, ami a Sátán-t illető részt illeti benne, [...]

(1927, május 19. Folytatás. Tegnap ugyanis megzavart az írásban Simon György s elhurcolt a műtermébe, ma pedig a városházán voltam, Kodolányi-nak egy kalappörében bíróság elé kísértem a feleségemet tanúskodni, ebéd-után a klinikára mentem egy rokon asszonyt meglátogatni, végül ki a Nyugat-hoz, hogy vonatra ültessem a feleségemet és kislányomat, akik pár napot nyaralni fognak a szomszédságban, közben vendégfogadás, kéziratügyek és ügyfelek, Kodolányi nálunk ebédelt s tárgyalgattunk egy Mussolini cikket, vasút után telefonok, hazajövés, vacsora, felszereltem egy rádiót, 9 utánra vendégeket várok... így vész el egy nap... nyereség csak annyi belőle, hogy vendégérkezésig befejezem ezt a levelet. Tehát:

...illető részt illeti benne, természetesen nem vagyok bolond magával egyet nem érteni... (Most megint megzavartam magamat, kerestem a cikkét, de nincs sehol, úgy látszik elhányódott valahol tegnap óta, pedig így, fejből, kevesebbet mondhatok róla. Mindegy...) Azt hiszem azonban, hogy némileg túlbecsüli az ú. n. nyers kimondásokat. Nagyon nehéz azokat művészetté formálni. Másfél évtizede szókimondó művészet a modern, de rossz is a legtöbb terméke, mert nem talál zártságot, formát, s mert fél mindentől, ami klasszicitást adhat. Fél? Fenét fél! Egyszerűen nem tud műalkotásig higgadni, láza csak láz marad: vallomás: gyónás. Hogy félhet valaki verszenétől, ritmustól, rímtől, akármítől, ha ura a formai eszközöknek? Akkor fél, ha szolgája! Vagy ha használásuk esetén szolgája volna! Így marad aztán, formatudás híjján, töredéknek, vallomásnak, közlésnek, napló-beszélgetésnek a sok-sok nagyszerű modern művészi akarát. Modern alatt most az expresszionistákat és az azutániakat értem, s főként a magyarokat. Én igyekeztem e nyersségnek formát adni, a sorokban, képmény, erőszakos ritmusban, s még inkább az egyes versek vonalvezetésében, a kompozíció zártságában, igyekeztem lüktetővé tenni a párhuzamosságokat, hangzásban és építő-konstruáló felhasználásukban egyformán, vagyis: értelmet adni a szimultánizmusnak, formai értelmet, azaz igyekeztem eszközzé tenni s nem öncélúvá. Ugyanúgy a stílus-nyerseségeket, a naturalizmuson messze túlmenő durvaságokat: eszközzé oldani, hogy ne csak stílrómantikából álljon a vers, lázas sorokból, amelyeknek csak szimbolikus értelmük van s összességükben egy az értelmük: a belső, pillanatnyi kaosz jellemzése. Nézze meg a legtöbb ilyen-modern verset: a ruha lehántása után impresszionista majd mindegyik, pillanatfelvétel a lélek állapotáról, melyen szabadon, nyersen ömlik át minden élmény! De egyik soruk fölcserélhető a másikkal, egyik versük akármelyikkel. Egész kötetek mondják u g y a n a z t, de mégcsak nem is más-más oldalról. Rossz költők ezek, akik dogmákban élnek, s elméletben testvéreim: én értem csak igazán őket! Nekik az a büszkeségük, hogy „nem állnak meg félúton”, hanem ad abszurdum viszik a dolgokat. Pedig számárság törvénynek tekinteni azt, hogy aki á-t mondott, az b-t is mondjon: hátha csak á-t akart mondani, vagy utána rögtön k-ra vagy z-re van szüksége a mondanivalójához? A mai modernnek konzekvenssek, ad abszurdum mennek: műveik valóban abszurdumok. Az elv hajtja őket s nem a téma, nem a mű egyéni törvénye, nem az ösztön. Nagyobb formalisták a pedáns formaművészeknél is, ami azt jelenti, hogy irodalmunk irodalmiasabb irodalom a l'art pour l'artnál is, csak a manifestumaik és a stílusuk mond mást. Élettől és kollektív hatáslehetőségtől nem a dadaizmus áll legmesszebb? Aztán: tartalmi-

lag mily kevés, amit adnak! Kevés: vagy azért, mert, mint már mondtam, stíl-szimbolika az írásuk, vagy mert éretlen, puffogó, pubertásnívójú, öncélú forradalom mindben akaratuk, emberi-társadalmi szándékuk: forradalom a forradalomért: *nem l'art pour l'art* ez is? Világmegváltás a világmegnemértés miatt: nyafogás ez, nem férfiasság, csak éppen káromkodó nyafogás. Legszimpatikusabb, bár ez is természetlen, bennük az elkeseredett fintor, a tehetetlenség érzésének kétségbeesése, ami viszont arra vezet a legtöbbször, hogy terrorista legyen egyrészt, a fintoros gúnyt akarja a világra és esztétikára rászuggerálni, másrészt meg, hogy ne tanuljon, értvén most tanulás alatt úgy a kultúrát, mint a reális emberi megértés és tisztánlátás tőlünk telhető előmozdítását. Ezek a már nem is ifjú ifjak az élettől légmentesen elzárt dogmavilágban élnek, dekadens lázongásban, alapjaiban véve kultúrálatlan, de minden új csodabogarat legelőször megszerző és szemérmetlenül leutánozó, mindig csak a maga visszhangját halló eszméiségben, — óh, nagyon távol minden szabadságtól, képzelt szabadságok bajnokai! Pátzay Pál barátom, maga is forradalmár valaha s most is, a szobrászatban, ó-radikálisoknak nevezi őket, (mert megvannak a testvéreik a képzőművészetben is,) szemben az új-konzervativizmussal, amelynek még nincs meg a kifejtett esztétikája s nincs meg az esztétikusa, de amelyhez máris elég sokan közel érezzük magunkat. Értelmes forradalmiság, megkomolyodás, a forradalom kritikai megítélése: mintha ennek az ideje jött volna el, a próbálkozások után a megvalósítás kora. És sokkal szélesebb alapokon mindezt, mint a futurista, stb. elzárkózottság szeretné!

Ez a nagyobbacska kitérés abból indult ki, hogy maga esetleg túlbecsüli a nyereséget. Ne haragudjon rám: kissé, tudom, beleszaladtam a témába, amelyet tán el sem kezdtem volna, ha kéznél van a cikke. De, bár másokról beszéltem, visszafelé fordítva olyasmit is talál benne, ami azt mutatja, hogy én hogyan próbálom megítélni magamat s mit szeretnék megvalósítva látni. Persze ez a téma rengeteg nagy, — hosszú, intim beszélgetés kellene hozzá s a fenti pár sor nagyon is csak részlet. Azonkívül, az igazat megvallva, talán akkor sem tudnék teljesen precíz lenni szándékaimat illetően, ha szemtől-szemben beszélgetnénk, mert nekem, s bizonyára mindenkinek, csak a már lezárodott munkáimról van véleményem, a jövőről csak homályos sejtelmem: például egy-egy versem után el sem tudom képzelni, hogy mi lesz a következő, mit lehet még írni a világból. Igaz, hogy ez a bizonytalanságom újabban kissé tünedezik. Isten tud igazat ezen a téren. Legjobb engedni az ösztönnek, amely okosabban gondolkozik, mint az ember. Mióta ezt felismerem, sohasem adok programot, s az eddigieket mindig megbántam: egyik sem tudott teljes lenni.

A Sátán-hoz még megjegyzem, hogy van benne néhány darab, amely teljesen eszmei: ezeket csak a gondolatkör kiegyensúlyozása végett vettem be s mint verset nem szeretem. (Rablók kis cinkosa vagy, Három pillanat az Időben, s még néhány vers és pár vers-részlet.) Legjobban szeretem a következőket: Negyedóra..., Operába indul..., Grand Hotel Miramonti (tátrai és cortina d'ampezzói emlékek keverése), Térdre az elrabolt..., Az Antikrisztus..., Az isten nem tud..., Tárlat..., A bazilikában..., Gyermek..., Bérletjegy..., Ma még csak..., Az isten összevissza..., Amiért nemcsak templomokat... — elég sok, ugye? Hát még ha hozzáveszek részleteket! Mint látja, nem vagyok túlszerűen magammal szemben Ezt a könyve-

met nagyon erős és személyileg jótékony lecsapódásnak érzem, bár gyötrődéseim a téma körül ma sem szűntek meg. Irodalmilag — úgy hiszem — természetesen folytatódásai a Fény-nek, amely sokkal színesebb, érdekesebb, lírikusabb, de sokkal kevésbé egyszerű, sokkal fiatalosabb és sokkal metafizikusabb embert mutat meg, mint a Sátán. Hangban és formában, mint minden könyvem, visszanyúlik az előző kötetbe is, a Sátán. A legjobb-Sátánt én különbnék érzem a legjobb Fény-nél.

Szeretném már egyszer látni magamat; látom ugyan, s igyekszem objektív maradni, de a magam becsülésében valahogy mindig jelen van a jövőendő munkáknak előlegezett becsülés is, amit privátéletemben nem tudok kiküszöbölni s ami kissé büszkévé tett, különösen régebben. Húsz éves koromban, ezt utólag tudom csak, úgy jártam-keltem-beszéltem-ítéltem, mintha már mögöttem lett volna legalább annyi eredmény, amennyi most van. Ezt nem mondtam, nem hittem, nem vettem biztosra, el se gondoltam, — de úgy cselekedtem, ami sok rossz megítélésre adott alkalmat, pedig inkább csak naivság volt.

Nem tudok én semmit, nem érdekel az egész irodalom... csak úgy beleestem ebbe az írásba... mérnök akartam lenni, meg pap, és tanár: vicces, ugye? S most az a baj, hogy nincs állásom, nincs pénzem, nincs nyugalmam, csak rengeteg terhem és adósságom és idegességem. Isten magával! Jöjjön fel Pestre, addig is írjon egy kis beszámolót magáról, s amiye van, küldje el a Pandorának. Szeretettel üdvözlö

SZABÓ LŐRINC

A következő levél rövid, a Pandorában közlendő cikkekről van benne szó, könyvekről, recenziókról: nem fontosak. Érdekesebb a Párizsi Magyar Akadémia dolga, mert ma már aligha emlékezik rá valaki. Akkoriban sok magyar író és művész élt Párizsban, részint kényszerből, mint emigráns, részint az itthoninál szabadabb légköre vágyva, végül tapasztalat- és tanulásvágyból. Egy csoportjuk megalakította a Párizsi Magyar Akadémiát, és könyvsorozatot indított, az erdélyi Ajtay Miklós szerkesztésében, de itthoniak is csatlakoztak a munkához. Tudtommal egy tanulmánykötetük jelent meg Párizsban, 1927-ben, huszonnégy műmelléklettel; idehaza pedig megindították a *Híd* c. folyóiratot, az elszakított részek íróival való kapcsolat megteremtésére, végül *Forrás* címmel lírai antológiát adtak ki. Munkájukba, az ifjan meghalt Bányai Kornél és Féja Géza révén, némi részt engem is bevontak, s így közelebbről ismerve, felhívtam rá Szabó Lőrinc figyelmét; ismertetésem, emlékeztetem szerint, meg is jelent. Szabó válasza így szól:

Bpest, 1927. június 1.

Kedves Barátom,
végtelenül örültem „óriaskigyójának”. Most csak azért írok, hogy haladékat kérjek irandó levelemre, s egyúttal megkérjem, hogy írjon a Párizsi M. Akadémia könyvéről, belátása szerint. És okvetlenül írja meg — olvasta, mint mondja, a kefét — kritikáját a hármas angol egyetemi tanári műről is; az nagyon érdekes lesz és megelőzünk vele néhány helyet. Minden felvetett ideája tetszik, a Péguj-szemle-cikk, ha készen van, máris jöhet. De a Móricz is jó, s a többi is. Örülök, hogy magában ilyen komoly és erős támaszt találhat a „magyar” kritikai gondolat. — De nem akarok elébe vágni levelemnek, melyet nem hamar, de a lehető leghamarabb megírok. — Mije van készen?

— mindenestre írja meg ezt a két ismertetést-kritikát, és a többiről még beszélünk. A kéziratot jún. 10-éig kérem, legkésőbb; de nagyon jó volna, ha hamarabb juttatná el hozzám, hogy ezzel is apasszam e dátum körüli félelmes torlódást. Szeretettel üdvözli agyonstrapált híve és barátja

SZ. LŐRINC

(Folytatása következik)

Hernády Ferenc

Balogh Károly, az elfeledett baranyai irodalombarát

Egy szép, zöld selyemkötésű, aranyozott lapszélű könyvecskét őriz más értékei között a pécsi Állami Levéltár. A finom tapintású zsebkönyvnek már a külseje is a múlt század harmincas-negyvenes éveinek ízlését árulja el. A tartalma még inkább. Beszélyek, románcok, balladák, emlékkersek és novellák váltakoznak benne. Cím-lapján ez áll: *PÉCSI AURORA — 1843. Szerkeszté B — gh Károly. Weidinger Alajos tulajdona.* Egyetlen kép is, a címkép díszíti a kötetet, Kuthy Lajos mellképe, Barabás Miklós rajza után készült acélmetszetben.

Abban a korban jelent meg ez a ma már könyvészeti ritkaságnak számító irodalmi almanach, amikor a magyar irodalom erőteljesebb fejlődésnek indult, nyelvünk ügyén pedig írók és tudósok együttes erővel munkálkodtak. A nyelvi jogokért folytatott hosszú harc éppen a *Pécsi Aurora* megjelenésének évében tartott országgyűlésen érte el a régóta áhított célt: hivatalos nyelv lett a magyar.

A Dunántúl német ajkú vidékein, érthető módon, rosszabbul állt a magyar nyelv ügye, mint az ország más részeiben. Különösképpen így volt ez Pécsen. A városban csak az iparosságnak a kisebbik fele, a csizmadiák, szűcsök, kerékgyártók, kőműveslegények és még az iskolákba ideseregülő diákság beszélt magyarul a megyei tisztviselők rétegén kívül. A lakosság túlnyomó többsége a németet vallotta anyanyelvének. Igaz, hogy a harmadik rend, a zömében német polgárság, amely a pécsi ipari és gazdasági életben betelepülése után nyomban magához ragadta a vezetést, idővel, fokról-fokra mind jobban magyar kultúrával itatódott át, s ugyanakkor lassanként kisebbségbe szorult, ám ez a folyamat nem volt gyors. Körülbelül a múlt század nyolcvanas éveig tartott el. 1830—1940 körül magyar színtársulat Pécsen még csupán időszakonként adott elő az állandó német színház mellett. Magyar nyelvű sajtótermék kiadására pedig csak 1848-ban került sor, — akkor is átmenetileg, — éppen a *Pécsi Aurorát* kiadó Weidinger támogatásával.

Balogh Károly nagy fába vágta tehát fejszéjét, amikor magyar irodalmi zsebkönyv kiadását határozta el Pécsen. Lelkes, fiatal irodalombarát volt azonban, a régibb írónemzedék, elsősorban Batsányi rajongója, tervétől nem állt el egykönnyen.

Róla magáról csak annyit tudunk, amennyit a család különböző tagjainál fennmaradt dokumentumok őriztek meg adatszerűleg. Apja a Wattayak birtokán volt gazdatiszt a Pest megyei Pomázon, fiatalon elhunyt. Árván maradt fia 1836 őszén

Kecskemétre ment és ott novíciusnak állt be a piaristákhoz. Noha a vizsgákon kitűnő eredménnyel felelt meg, 1838 márciusában úgy döntött, hogy visszatér a világi életbe. Ekkor került Pécsre. Itt előbb középiskoláit fejezte be, majd 1840 őszén beiratkozott a jogra.

Irodalmi érdeklődése már a középiskolában jelentkezett. Tevékenyen részt vett a diákok irodalmi körének munkájában. Ekkortájt jelent meg első közzétett költeménye, egy *Gyászdal*, Szepesy Ignác halála alkalmából (1838). Joghallgató korában érdeklődése még jobban az újjáéledő irodalom ügye felé fordult. Ekkor született meg benne egy pécsi irodalmi zsebkönyv összeállításának gondolata. Lehetséges, hogy e terv létrejöttében közrejátszott a szintén joghallgató Baumholzerrel való ismeretsége, aki több pesti folyóiratnak volt pécsi levelezője, és utóbb, Bánffay Simon néven, számottevő közéleti és publicisztikai tevékenységet fejtett ki Pécsen és a fővárosban. A pécsi irodalmi almanach gondolata megnyerte a vállalkozó kedvű könyvkereskedő, Weidinger Alajos tetszését. Bizonyára támogatta a tervet Juranits László is, Batsányi János közismert, irodalompartoló barátja. E feltevés mellett szól az évkönyv elején lévő ajánlás Juranitsnak, aki anyagilag is sokat áldozott a magyar irodalom ügyéért és elsősorban a dunántúli írókat pártfogolta.

Hogy tervezett zsebkönyve számára anyagot szerezzen, Balogh felhívást tett közzé az újságokban, azonkívül levélben is felkérte a kor neves íróit, működjenek közre az új vállalkozásban. Czuczor Gergely, Kölcsey Ferenc, Kazinczy Gábor, Péczely József és mások, egyéb teendőkre hivatkozva, azt válaszolták a lelkes juránitsnak, hogy nem vehetnek részt a munkában. A legtöbbjük ugyanakkor megígérte, hogy a következő évi kötetben szerepelni szándékozik és majd küld anyagot időben. Kuthy Lajos, a negyvenes évek divatos írója, Nagy Ignác, az életkép műfajának meghonosítója irodalmunkban, a Petőfi által annyira tisztelt Vajda Péter és olyanok, mint Garay Alajos, János öccse, Pájer Antal és Tárkányi Béla, a két egri kispap, Petőfi későbbi vendéglátói azonban küldtek munkákat a pécsi szerkesztőnek. Ismeretes, hogy Szeberényi Lajos, barátjának, Petőfinek három versét szintén elküldte lemásolva a sajátjaival együtt Pozsonyból, de ezeket Balogh nem vette be az évkönyvbe. Még sokan mások is ajánlkoztak, akiknek írásait azonban Balogh félretette, vagy visszaküldte. A megfelelő kéziratokat lemásoltatva, 1841 augusztusában nyújtotta be a tervezett almanach kéziratát a Budán székelő cenzornak. Az 1842-es évkönyv kiadása kissé elhúzódott, s csak az év második felében, 1842 őszén jelent meg a *Pécsi Aurora*, címlapján az 1843-as évszámmal. A kiadás költségeit a már említett Weidinger Alajos fedezte.

A *Pécsi Aurora* a magyar almanach-irodalom jellegzetes terméke. Szerzői gárdája egyáltalában nem mondható provinciálisnak. A kisebbik Garayn és a szerkesztő Baloghon kívül, aki három verssel szerepel benne, más dél-dunántúli szerzőt nem nevezhetünk meg a munkatársak között. Inkább ugyanazokkal a nevekkal találkozunk a kötetben, amelyek az akkori pesti almanachokban is jól ismertek voltak. Kuthy Lajos, Nagy Ignác, Ney Ferenc, Vajda Péter, Kunoss Endre és a fiatalon elhunyt Bördögh István sűrűn szerepelt az *Életképekben*, *Emlényben*, *Honderűben* és a többi divatos pest-budai folyóiratban. A *Pécsi Aurorában* való közreműködésük Balogh Károly jó szervező munkájának eredménye.

A kor jeles kutatója, Zolnai Béla, a magyar biedermeierről szóló munkájában részletesen foglalkozik a múlt század harmincas-negyvenes éveinek lírájával. Kimutatja, hogy a Vörösmarty feledhetetlenül szép költeményéből ismert elmúlás-motívum, — „*Hervadása liliomhullás volt...*” — igen gyakran megtalálható a kor költészetében. Állítása igazolására egyebek között a *Pécsi Aurorából* is idéz. Ízelítőül

hadd álljon itt a zsebkönyvből Ney Ferencnek ez a valóban ízig-vérig biedermeier hangulatú pár sora:

*A leányszívnek virága
Csupán egyszer virul,
S örökre, — vagy ha hervad,
Örökre is lehull.*

Az egri kispap-költő, Tárkányi Béla, verse szintén a biedermeier nőeszmény egy jellemző vonását énekli meg: az eszményített lánynak nem szabad sejténie önnön szépségét, mert az öntudatlan báj emeli a többi fölé.

A szerkesztő Balogh Károly költeményei ugyancsak kora költészetének szelíd-borongós képzeletvirágaival vannak telítve. *Mathilde* című versében, — melynek alcíme is jellemző a kor költői stílusára: *Egy képrajz*, — ezt írja:

*Szép angyalarcod szenvedő vonásain,
Szemeidnek andalító búhomályán,
Nemes keserveid szelíd nyugalmán
Merengve elhalok szívem hullámain.*

Az ilyen és hozzá hasonló hangulatú lírai versek mellett még szép számmal találunk románcokat, egy-két balladát, és természetesen emlékverset az almanachban.

A prózai anyag legértékesebbje két elbeszélés. A híres nőhódító, a divat- és világfi Kuthy Lajos, — mellékesen szólva, korának állítólag legszebb férfia, akinek képe is talán nem minden reklám-célzat nélkül van a zsebkönyv elején, — és a páratlan termékenységu Nagy Ignác modern, társadalmi tárgyú írása bizvást megállta volna a helyét a divatos *Életképek*ben is. Kuthy egy rágalmazó pletyka hatását mutatja be elbeszélésében, míg Nagy Ignác egy léha, könnyűvérű asszony és szerencsétlen sorsú kislányának életét ábrázolja.

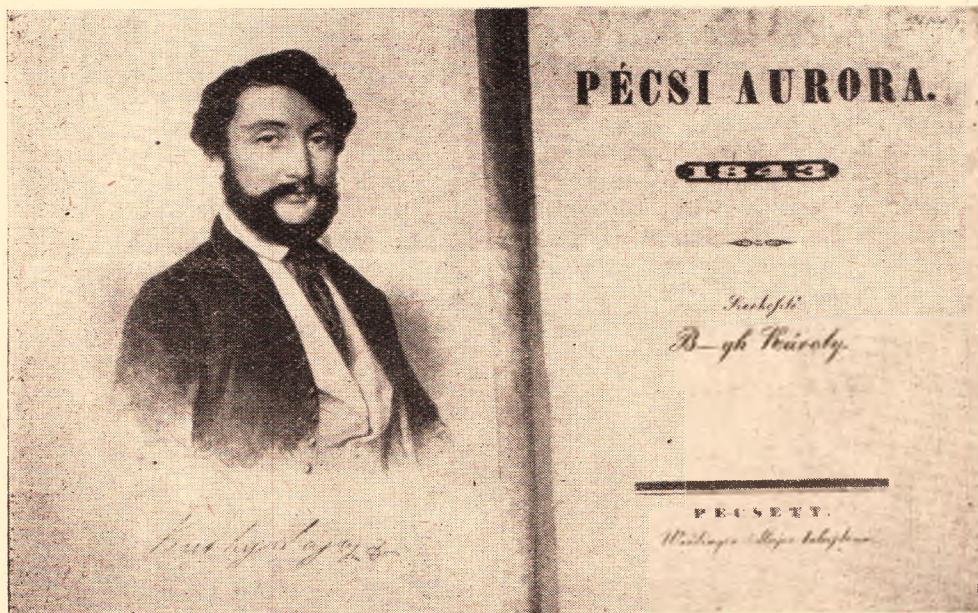
Hiába biztosította azonban Balogh Károly a *Pécsi Aurora* számára ezeknek az elismert íróknak közreműködését, vállalkozása nem járt a remélt sikerrel. A családott szerkesztő fiókjában nem egy kézirat várta a megjelentetést. Anyaga lett volna még Balognak, de közönsége nem volt elég népes. Folytatás nélküli bátor kezdeményezés maradt a pécsi irodalmi zsebkönyv. Másodízben már nem jelent meg. A magyar nyelv és irodalom ügye még nem állt elég erősen Baranyában, s úgy látszik, elmaradt a várt országos érdeklődés is. Talán ez a balsiker vette el a fiatal jogász kedvét az irodalomtól.

Jogi tanulmányai befejezése után házi nevelői állást vállalt a verőcei főispán, Siskovics József, Tamás nevű fia mellett Gödrén. 1844-ben megnősült. Házasságából az évek folyamán 12 gyermek származott, négy lány és nyolc fiú, de az utóbbiakból később négy öngyilkos lett. 1846-ban Balogh ügyvédi oklevelet szerzett kitűnő eredménnyel, s még ebben az évben bekerült a megyéhez közigazgatási jegyzőnek. Az 1848. március 28-án tartott megyei közgyűlésen, ahol Perczel István alispán elnöklésével a közgyűlés lelkes hangulatban vette tudomásul a független magyar minisztérium felállítását, Baloghot nyolcadmagával együtt közbírónak nevezték ki „*mindenemű polgári ügyekre*”. Az ugyanez év november 2-án, Pécsen tartott bizottmányi ülésen Balogh már mint nyáradi szolgabíró vett részt. Ilyen minőségében szoros kapcsolatban állt Batthyányi Kázmérral, Baranya megye 48-as főispánjával és kormány-

biztosával. Ugyancsak többször volt dolga Perczellel, aki igen megkedvelte a tevékeny szolgabíró.

A szabadságharc alatt Balogh az ellenféllel szemben is megtartotta az emberieség törvényeit. Erről tanúskodik 1849. augusztus 14-i keltű levelében gróf Nugent, a megszálló csapatok helyi parancsnoka, amikor megköszöni Balognak a 8. vadász-bataillon kolerásaival szemben tanúsított emberséges magatartását, és hálája kifejezése mellett megígéri, hogy „a legmagasabb helyen is beszámol róla.”

Talán ennek a jelentésnek köszönhetette Balogh, hogy a Bach-rendszer meghagyta közigazgatási tisztségében, sőt később főbírónak nevezték ki Mohácsra. A mohácsi városi tanács 1851. február 7-i keltű jegyzőkönyvének 68. pontja szerint Balogh Károly György mohácsi illetőségért folyamodott, mint a mohácsi járás főszolgabírája, mivel „a külső utczában a 24 ik házat megvette”. A tanács a következőképpen fogadta el a folyamodványt: „A tisztelt Kérelmesnek itteni letelepedése, s ezáltal a lakosság-nak egy érdemtellyes (!) egyénneli szaporodása szellemi nyereségnek tartatván, a folyamodó helybeli (!) lakosnak díjmentesen bevételik...” Az 1853-as nagy árvíz idején Balogh tettekkkel is mohácsi polgárrá lett. Az ötvenes évek derekán azonban már Sümegen találjuk, ugyancsak főszolgabírói minőségben. Itt nem tölthetett hosszú időt, minthogy 1861-ben már a Győr megyei tétí járás éléről helyezik át a pécsi kerületi

törvényszékhez. Az 1867-es ún. kiegyezés után Balogh kilépett az állami szolgálatból és Németbólyban nyitott ügyvédi irodát. Ezt azonban csakhamar Mohácsra helyezte át.

Mohácson jelentős szerepet vállalt a társadalmi és politikai életben. Megalapította a Jótékony Nőegyletet, majd ezután évekig vezére a mohácsi járási függetlenségi pártnak, az ún. balpártnak. 1875-ben, a szabadelvű párti Degenfeld Lajos gróffal, az akkori miniszterelnök, Tisza Kálmán sógorával szemben 32 szótöbbséggel kép-

viselővé is választották. 1878-ban azonban kisebbségben maradt dr. Dárday Sándorral szemben.

Ügyvédi pályáján Balogh szintén számottevő sikereket ért el. Szakmai felkészültsége és kiváló szónoki képességei egyaránt hozzájárultak hírneve elterjedéséhez. Főképpen a nehezebb ügyekben, különösen a bonyolultabb úrbéri porókben fordultak hozzá. Jogtudományi szaktudása mellett sokoldalú, tudományosan képzett, rendkívül széles ismeretkörrel rendelkezett. Ismerősei élő lexikonnak mondták. Több nyelven beszélt, tökéletesen otthon volt a latinban, németben és a délszlávban, de könyvei tanúsága szerint még más nyelveken is olvasott. Élete végéig nagy szeretettel fejlesztette és gondozta tekintélyes, mintegy kétezer kötetre rúgó könyvtárát, amely ma is híven tükrözi hajdani gazdája irodalomkedvelő és tudós hajlamait. A könyveket ma Balogh unokája, dr. Koncz Miklós őrzi féltő gondnal Szentlőrincen. Sajnálatos tény, hogy helyhiány miatt a gyűjtemény egy része méltatlan helyen van, például, ládákban porosodik.

Élete utolsó szakaszában a múlt, a történelem felé fordult érdeklődésének fő iránya. A nyolcvanas évek elején Zentára költözött Balogh Károly. Ott írta meg és adta ki *Történeti-politikai tanulmányok Eugén Savoya hercege* című munkáját. Szándékában volt, hogy megírja Magyarország összefoglaló történetét is a mohácsi vészig bezárólag, de csak Ulászlóig jutott el. E félbemaradt művének kézírata csak részben került elő a család különböző tagjaitól, a nagyobbik fele még ismeretlen helyen lapang. Egy másik, nagyobb lélegzetű tanulmánya ugyancsak töredékben maradt fenn. Ebben Balogh az állam és az egyház viszonyával foglalkozik, különös tekintettel II. Frigyes korára. E tanulmányának meglévő forrásjegyzéke azt bizonyítja, hogy alapos felkészültséggel dolgozta fel a guelf-ghibellin harcok korát.

Súlyos vesebaja miatt 1899-ben, 81 éves korában Balogh öngyilkosságot követett el. Halála alkalmából a pécsi és a mohácsi lapok hosszú megemlékezésben méltatták mint rendkívüli tehetségű, közszeretetlen és köztiszteletben álló polgárt.

Balogh Károly irodalmi, közéleti és tudományos munkássága miatt egyaránt megérdemli, hogy emlékét föllevenítsük. Életpályájának, amely a kispaposkodástól a függetlenségi párti képviselőségen keresztül a történelem buzgó kutatásáig ívelt, zömében Baranya volt a színtere. Nevét nem csupán a *Pécsi Aurora* őrzi, hanem egész életműve.*

* Köszönettel tartozom e helyről is Balogh Margit festőművésznőnek (Budapest), dr. Koncz Miklósnak (Szentlőrinc, Baranya m.), Balogh Károly unokáinak, özv. dr. Balogh Kornélnének (Budapest), a rendelkezésemre bocsátott kéziratok és okmányanyagért, végül, de nem utolsó sorban Ete Jánosnak, a mohácsi Kanizsay Dorottya Múzeum vezetőjének, szíves adataiért.

Pákolitz István

Szüret

Magvető Könyvkiadó, 1958

Kardos Lászlónak a „Valóság” c. folyóirat 1. számában megjelent, *Lira és értelem* c. tanulmánya egy lappangó, de nagyon időszerűen kimondásra váró problémának adott hangot. Nem akarom a józan mértéktartással megírt tanulmány tételeit ismételni, teljes mértékben egyetértek velük. Tüskés Tibornak e folyóirat 3. számában megjelent, Stetka Éva költészetével foglalkozó recenziójával sem akarok vitába szállni, hisz ő is óvatosan, kellő körültekintéssel fogalmazta meg véleményét az újabb, főképpen a nyugati lírában mindinkább eluralkodó érthetlenségről (vö.: *Mai francia költők*, Magvető Könyvkiadó, 1958.), csupán egy fokkal jobban szeretném hangsúlyozni az érthetemes vers jogosultságát az érthetetlen verssel szemben Pákolitz István nemrég megjelent, „Szüret” c. verseskötetének ismertetése közben.

Mielőtt a kötet elemzéséhez fognék, megjegyzem, hogy az érthetetlen vers átmeneti, fejlődéstörténeti szerepét és jelentőségét mereven nem tagadva, az érthetemes vers jogosultságát vallom, s ezt tartom a standard, par excellence költészetnek, annak a gyűjtőmedernek, amely felé az értelmetlenségek zavaros vízei is tartanak, hogy idővel letisztuljanak vagy felszívódjanak benne.

Az ízlésesen kiállított kis verseskötönyv 3 év lírai termését, az 1953–56 között írt verseket tartalmazza. Szerzőjük nem most

lép először a közönség elé: költeményei 1953 óta antológiákban, folyóiratokban, napilapok hasábjain jelennek meg, a rádióban is több alkalommal szerepel. Neve tehát országszerte, de különösen szűkebb hazájában, a Dunántúlon és Pécsen ismert. Mikor 6 évvel ezelőtt az országos értelemben vett nagyközönség előtt megjelenik, már érett férfi, s ez a kötet sem a költői pályakezdés dokumentuma, hanem kiforrott, letisztult költői alkotások gyűjteménye. Hogy honnan és milyen tájakon át vezetett el az út idáig, nem tudjuk nyomon követni: talán íróasztal mélyén őrzött kéziratok, vidéki lapok hasábjai tudnának a bizonyára nem göröngyök nélküli ösvénykeresésről vallani.

Mikor az ötven és egynéhány verset már elolvastuk, önkénytelenül is Schopenhauer szavai jutnak eszünkbe: „A helyett, hogy valaki másra azokért az érdekes esetekért irigykednénk, amelyek annak életében felmerültek, sokkal inkább kellene irigyelni az illető felfogásának azt az adományát, amellyel az eseteket oly jelentősekké tette, amilyeneknek azokat leírja. Valami együgyű olvasó irigyelni tudná benne a költőt azért a kedves eseményért, ahelyett, hogy irigyelné azt a hatalmas képzelő tehetséget, amely egy meglehetősen köznapi esetet ily nagyszerrűvé és széppé tudott feldolgozni.”

Jellemző Pákolitzra, hogy az ihlet nem a hétköznapi valóság fölé emeli, hanem

arra teszi képessé, hogy annak a sok apró, más számára talán jelentéktelennek látszó, szürke mozzanatát költőileg jelentőssé tegye. A *Szüret* szerzője számos ilyen szürke téma számára mondta ki az életre hívó varázsigét. Nem idézi fel tudatalatti világunk démonait, mint annyi kortársa, versei nem csábítanak a távoli horizont ködbe vesző jelenségei felé, ehelyett tudatos énünk lelki élményeit és a külső világ határozott körvonalú tényeit rögzíti pontosan, lelkiismeretesen. Témái között van egy csomó emlék a múltból, családjával, szülőföldjével kapcsolatos élményei, de ott vannak verseiben a jelen mozzanatait, élményei, alakjai is. Külön csoportot alkotnak komoly, férfias hangon feleségéhez írt versei. Alakrajzai közül külön is megemlíthetjük a kis falusi leányról, Végh Panniról szólót, ezt a vidámságtól, életkedvtől duzzadó kis pillanatfelvételt:

*Dombos melle lány halma:
ritmust lengő nyár-alma;
csipőcskéje ringató,
legényszívet fájditó.*

Melegsínű életképei közül a sokgyerekes Müller-családról szóló marad sokáig emlékezetünkben. Édesanyja emlékét megörökítő versei közül pedig a *Tekercs* című.

Igaz, hogy a témák egy része a költő egyéni világából való, s csak a versek kisebb csoportja foglalkozik mai életünk kérdéseivel (*Üttörők, Isten háta mögött, Irigy-sajnálkozás, Feleségemnek, Kétszólamú, Paks, Müllerék, Memento*), mindazonáltal igazságtalanok lennénk, ha a kötet (3–4 év termése!) alapján mondanánk ítéletet Pakolitz téma- és problémakörének *egészéről*. De a felsoroltakon kívül sem tartalmaz maga ez a kötet sem csupán önszemléletet. A *Rög* c. vers szülőföld-szeretetével, az *Autóból* a származás mellett tett hitvallásával, a *Jóság*, a *Biztató* erkölcsi mondanivalójával; a rőzszedő asszonyt megjelenítő, az édesanya alakját őrző, a hitvesi szeretetnek, a tisz-

ta családi élet eszményének hangot adó versek egytől egyig átlépig témájukban és mondanivalójukban egyaránt az egyéni vívódások körét. Igaz, hogy a kötet elejére az önmagával vívódó monológizálás nyomja rá bélyegét az *egész kötet* minden darabjának *figyelmes elolvasása* mégsem arról győz meg bennünket, hogy a „*Szüret*” alapvonása az önmarcangoló, lemondó vívódás. Természetesen nem állítjuk, hogy a kötet költőjének nem kell nagyobb mértékben arra törekednie, hogy szubjektív élményei nagyobb általánosításán keresztül emelkedjenek társadalmi jelentőségűekké, az önmagával való vívódás lírai tükrözését azonban semmiképpen sem merném elítélni, különösen nem akkor, amikor ez a költő pályája néhány, falun eltöltött évére vonatkozik, s csak az imént vázolt megszokásokkal.

Egy lírai költő versei még akkor is valamások a mögöttük álló emberről, ha az bizonyos fokú tartózkodással szereti is tárgyasítani, tájakba, alakokba és életképekbe ömlesztetni érzelm- és gondolatvilágát. Ez a közvetett, tárgyasított magamegmutatás Pakolitz kötetének jó néhány versére jellemző. Akár ezeket a verseit figyeljük, akár közvetlen lírai megnyilatkozásait olvassuk, következetesen és egységes képpé rendeződve bontakoznak ki az ember és művész egyéniségének vonásai. Pakolitz halkszavú, szerény, a jót, a szépet, az igazat szerető, harmóniára vágyódó ember. Aki az emberben a jóság erényét látja, az maga is csak jó ember lehet (*Jóság*). Ez az egyéniségére és költészetére annyira jellemző humanizmus is egyik olyan vonása, amely az emberméltóságot tagadó kaotikus zürzavart, értelmetlenséget és diszharmoniót látó és hirdető számos hazai és külföldi kortárs-költőtől megkülönbözteti. Jóságot tükröző és az olvasót is emberiessegre nevelő humanizmusa különösen alakrajzaiban és életképeiben kap hangot az ábrázolt iránt érzett szeretetében. (*Müllerék, Neni, Elvirágzott, a Miniatűrök* egyik-másik darabja, *Tekercs*).

S ez az emberek mellett állatokra, tárgyakra és tájakra is kiáradó lírai együttérzés tágitja ki Pákolitz költészetének horizontját. Ezt tükrözi, kicsit Illyés Gyulára emlékeztetően, ars poeticáját tartalmazó *Költő* c. verse is:

*... Az égbe lendülő falon
friss nóta zeng! Majd megtanít
még téged is, hogy miképp szödd a szót,
a versed ütemét,
s méltán dalold a munkásmilliók
örök dicséretét!*

Ez a magatartás bontakozik ki a *Biztató* c. versben is:
*ember vagy! formálója a világnak
életre-halálra szóló ütközetben!*

Ne gondoljuk azért, hogy harcra toborzó, a világ átalakítására törekvő, nyugtalanságot árasztó, dinamikus líra ez. Pákolitz csöndesen szemlélődő természet, aki inkább érzelmekkel, hangulatokkal és reflexiókkal válaszol a külső világ keltette impressziókra. Ezekben az impressziókban sűrűn változtatja egymást a fény és az árnyék. Maga írja erről:

Örök a fény és az árnyék

Ha az egész kötetre gondolunk vissza, úgy érezzük, mégis az életkedv az uralkodó tónust adó jellegzetesség. Erről győző meg bennünket az a vizsgálat is, amelyben Pákolitz impresszionizmusára és stílusára irányítjuk figyelmünket.

Előbb azonban egyik verséről külön is szeretnék megemlékezni. A *Vidéki* c. vers már címével is magára vonja a figyelmet. A legkevesbé sem szeretnénk belenyugodni abba a valamikor közhellyé vált megállapításba, hogy a „vidéki” elmaradottat, szűkebb horizontúságot, a kulturális élet lehetőségein kívülmaradottat jelent. Legalább a két első fogalmat zárnam ki Pákolitz „vidékiség”-éből. Mégis a fentiekkel kapcsolatos életérzésének ad hangot, mikor Tantalus hiányérzetéről szól, ki elől elfut a világ, s csak a semmit szorítja markában. A vidéki költő aggó-

dása ez a vers, ki attól fél, hogy „lőtávolon kívül marad a lehetőség boldog maradásától”. Ez a panasz a Pécsen élő s országosan is számontartott költőtől ma már aligha volna jogosult, de az volt jó pár évvel ezelőtt, amikor ezt a versét írta, amikor még valóban „vidéki” költő volt, Pakson élt. (Kár, hogy nem jelölte meg versei keletkezésének idejét és helyét!).

A „Szület” szerzőjéből hiányzik körünk egyik-másik lírikusát jellemző magatartás, amely iszonyodik mindattól, ami nem új, s nem egyszer minden különösebb indok nélkül messze elkerüli az irodalmi hagyománynak ma is járható útjait. Pákolitz költészete is bizonyíték arra, hogy a múlt irányzatainak nyelvén és formáival lehet szólni a ma emberéhez, a ma problémáiról is. Ez a vers-kötet is a magyar irodalom legszebb hagyományainak az útján jár, de talán leginkább szembeszökő vonása impresszionizmusa. Az impresszionizmusban rejlő életérzés lehet fájdalmas, hiszen az örök változásnak, mozgásnak alávetett létünk a tűnő, visszahozhatatlan pillanatok végtelen sorozata; de az ellenkezőjét is jelentheti: határtalan örömet a valóság színeinek, ízeinek, illatainak, hangjainak érzékelése közben. Amint már az imént említettük, Pákolitz impresszionizmusában rejlő életérzésére inkább az utóbbi vonás a jellemző. Hiába tűnik fel egy pillanatra a nyár képe mellett az őszi, hiába villantja meg az élet tobzódó, derűs színei közepett az elmúlás gondolatát: költészetének alaptónusa mégis derűs. Ez a derű árad pl. az életkedvtől duzzadó *Zamárdi* c. versből:

*Micsoda színek! Micsoda pompa!
Micsoda játék! ...
Piros nap, kék hab, smaragzöld bokrok.
Kis fehér csónak ...
Aranyos felhők úsznak az égen
egymásbafonva;
fehér kísértet hajlik a vízre ...
Egy margarétán barna bogárka, ...
(mely)*

*már el is rebben, s mint ez a percem,
sose tér vissza.*

Pompás kis impresszionista plein-air kép, szinte láttatja a levegő vibrálását! A kötet szerzőjének kiváló érzéke van az élet pillanatnyi impresszióinak kiválasztása, megragadása, majd lírai elmélyítése iránt (*Szeptember, Domb, Nyár, Dél, Bimbó* — jellemző címek!) Mint általában az impresszionista költők, ő is szinte a festő szemével válogatja ki a színeket, és ecsetjével festi a finom vonalú, meleg, tónusú képeket. Ezért oly gyakori a kötetben a tájleírás. E tájképek azonban lassanként, a vers vége fele átlényegülnek, az ember benső énjévé válnak, észrevétlenül átsiklanak az ember belső, a költő lelkivilága felé. „Ó ég, milyen emberi minden!” — szeretnénk felkiáltani Supervielle-el, amikor a *Szüret* verseit olvassuk. A szerelmes verseiben ábrázolt helyzetet vagy alakot is szívesen helyezi természeti miliőbe. A *Nélküled* címűben így jelenik meg — jellegzetesen impresszionista beállításban — az „orgiát ülő” színpompában szerelmese alakja:

*s e káprázatban lenge árnyadat látom
lebegni...*

Az impresszionista módszerrel megfestett táj nem egyszer csak ürügy, hogy a szerelemről énekelhessen, mint a kötet címadó, s egyben egyik legszebb versében, a *Szüret*-ben, amely a természet és ember szoros egységének tiszta, szép példája.

Természet- és életszeretete irányítja képteremtő képzeletét is. Gyakoriak stílusában az alábbihoz hasonló vibráló, tünékeny természeti képek:

*Vibráló apró csillagok
úsznak az ég tavába';
libegteti a házikót
a lilás esti pára.*

A tűnő pillanatok iramlását azért szívesen állítja meg, és gyönyörködik bennük önfeledten, vesztve a kedvteléssel szemléletüknél. (*Margaréta.*) Persze amikor Pákolitz frissességét árasztó impresszionista képeiről elismeréssel szólunk, nem hallgathatjuk el az irányzat fogyatékoságait sem: a valóságnak csupa pillanatképekben való ábrázolása azzal a veszéllyel járhat, hogy csak a felszínt ragadjuk meg, s nem hatolunk le a tárgyi valóság lényegéig, hogy a nagy összefüggések, az Egész helyett csak részleteket, apró mozzanatok látunk a világban. Pákolitz eredményesen aknáztta ki stílusával az impresszionista képalkotásnak finomságát, színességét, üdeségét, változatosságot jelentő lehetőségeit, a jövőben gyakrabban kell lehatolnia a valóságnak nagy összefüggéseket, egyetemesebb érvényűséget rejtő mélységéig is. Stílusát nem csupán a könnyed impresszionista képeket alkotó képzeleti tevékenység jellemzi, hanem egyszerűség, igénytelenség, tapintatos mértéktartás is. Itt-ott talán kissé túlságosan is igénytelenek képei, néha banálisnak, elkoptatottnak érezzük őket, mint pl. ezt:

*Érik a bölcsességem,
mint meggy a fán.*

Nem egyszer érezzük, tudna e téren is újat, szokatlant alkotni. Néha, mikor kilép tartózkodásából, merész asszociáció terméke a kép, mint az alábbi részletekben:

*Piszmogó eső halk függönyét
cibálja halk harangszó*

(Miniatűrök)

*A háztetőre lóg a kajla hold,
mint félrebillent kóválygó ladik.*

(Csend)

A kötet verseire a szabályos, arányos logikus építkezés, a hagyományos, jól bevált, zárt szerkezeti formák felhasználása jellemző. Nem mindenáron újat produ-

kálni akaró, kiagyalt, mesterségesen előidézett ihletű költészet ez, amely nem egyszerű értelmetlenséggel és formátlan-sággal leplezi a mondanivaló és a formaalkotó képesség — minden költői tehet-ség elemi követelményének — hiányát. Itt minden, a legapróbb rúgó, kis csa-var, tengely is a helyén van, minden ér-telmes, jelentéssel és jelentőséggel bíró. Logikus, értelmes világ a Pákolitzé, amelyben nyíltan, becsületesen mutatja meg magát: íme itt vagyok, lássatok, ér-tékeljetelek, ennyit érek, sem többet, sem kevesebbet.

A fenti megállapítások a kötet versfor-máira is érvényesek. A költő szereti a ha-gyományos, zárt, dalszerű formákat, ame-lyekben gondolat, nyelvtani szerkezet és ritmus pontosan fedi egymást. Ritkábban születik nála gondolat- és érzelmhullám-zás felől a forma, ehelyett úgy érezzük: a versforma úgy valósul meg, hogy a gondolat és értelem feltűnése hagyomá-nyos metrumokat asszociál, amelyek a vers további alakulása során már meg-szabják a kereteket, amelyek között az er-zelmek és gondolatok, továbbá az ábrá-zolt valóság élhet, mozoghat. Nem partta-lan áradás ez a költészet: a partok közel vannak, jól láthatók, azonban szép, üde, tarka virágok, finom-zöld színű pázsit sze-gélyezik őket. Kellemes, felüdítő érzés mentükben ballagni!

Mint újabb költészetünkre, Pákolitz kö-tetére is jellemző a nemzeti versidom for-máinak ritka használata. Ellenben nála is gyakori az újabbkori verselésünkben annyira általánossá vált szimultán ritmus (nemzeti és jövevény forma egyszerre hangzása), mint az alábbi versben is

*nyaralni jöttek. / Hej finom dolog!
A magyar tengert / egy se látta még,
szájtátva nézi, / milyen tiszta, kék.*

(Üttörők)

A középső sor egyúttal Pákolitz verse-lésének egyik alapvető vonását is tükrözi: a metszetek és proódia szerint inkább

magyarosan érezzük a formát, a hang-súlytalan kezdés azonban a jambus ér-zetét is szuggerálja. Itt mutatunk rá ver-selésének (jambusainak, hiszen ezzel a formával él leginkább) másik alapvoná-sára. Jambusai simán, helyenként már túlságosan is, kicsit iskolásan, némiképp önmagukat fitogtatva gördülnek. Hiány-zik belőlük a Vörösmartytól emlegetett „diszkrét báj”, az alig érvényesülő lükte-tés a felmondásban, továbbá a nagy köl-tőinket jellemző kicsit darabos, férfias ke-ménység. Ennek oka főképpen az, hogy a hosszú szótag (az arsis) gyakran hang-súlyos is egyúttal, mint ebben a részlet-ben:

A víz fölött négy-öt sirály lebeg ...

S a víz! Na nézd csak: épp kötésig ér!

Persze ez az erős lüktetés is indokolt, ha kifejezőfunkciót tölt be, mint az aláb-bi sorokban:

*Mint lányok melle, ring az alma
de fogja még az ág ...*

Pákolitz verseit a tartalom és a vers-forma harmonikus egysége jellemzi. A kö-tet legtöbb verse mondanivalójánál és jel-legénél fogva az erősen zenei dalformákat kívánja meg. Ezt a zeneiséget táplálják a sűrűn és közletről felszendülő rímek is (főképp páros- és keresztrímek, egészen ritkán félrímek). Igaz, hogy a rímek kel-tette pregnáns zeneiséget azzal ellensú-lyozza némileg, hogy rímei asszonáncok, s az egyik rímpár összecsengése többnyi-re diszkrétebb, általában úgy érezzük azonban, hogy Pákolitznak ezen a téren is tovább kell lépnie. Hogy képes erre, mutatják a kötet közepe és vége táján feltűnő nagyobb műformák széles medré, lassúbb, és imponálóbb sodrású versfor-májukkal (*Feleségemnek, Augusztus*). Hadd írjunk ide egy részletet az előbbi-ből, amely egyúttal a ritmus művészi ki-fejezőerejének is szép példája:

*Ó, drága ritmus! Élet! Csöpp kis ember,
Kit anyád méhe óva, féltve ringat!...
virágos fának drága termő ága ...*

Aki ilyen szép sorokat tud leírni (s mennyi hasonló részletet és egész verset idézhetnénk a kis kötetből!), azt nem merném a felszínesség vádjával illetni, s nem merném képeiről azt állítani, hogy „senkit sem győznek meg semmiről”, „senki-ben sem kelteneek élményt” — ahogy ezt a Kortársban megjelent bírálata teszi. Azt a „vidéki”, a provinciális jelzővel sem illetném (nyilván maga Pákolitz sem így gondolta), még akkor sem, ha a dunántúli couleur locale mélyen beleivódott is verseibe. Itt is előkedő irodalmi hagyomány útján jár. Mint dunántúli költőelődeit, őt sem érezzük ugyan jobban magunkénak, mint az Alföld vagy a Felvidék éneke-

seit, mégis megdobbán a szívünk, mikor A *Hazafelé* című versében a jólismert tájon utaztat végig bennünket:

*Szekszárd előtt kis tömzsi szőlőtőkék
kukucskálnak a félkörű hanyarba',
pár perc, már int a Sió zöld szalagja,
s a fák vigyázzba állnak, mint az őrség.*

S ki ne élte volna át azt, amit a vers végén, olvas:

*és büszke boldogság, szelíd alázat
csendül szivemben: újra hazajöttem.*

PÉCZELY LÁSZLÓ

Takáts Gyula

Rózsává lett róka

Móra Ferenc Könyvkiadó, 1958

Úgy tűnik, a gyermek és ifjúsági irodalom termékeivel nemcsak — az utóbbi időben egyre sűrűbben — könyvalakban is megjelenő kritikai írások foglalkoznak kevésbé, de mintha a vezető irodalmi folyóiratok recenzenseinek figyelmét is, enyhén szólva elkerülnék ezek az alkotások. Pedig a magyar irodalomnak aligha volt még egy olyan korszaka, mikor annyi jó és szép, fiatalokhoz szóló írás jelent volna meg, mint manapság. Az írókon kívül ezért elsősorban a Móra Kiadónak hála; az ifjúsági kiadványok körüli bábáskodása nélkül elképzelhetetlen lenne ez az eredmény. Az ifjúsági olvasmányokról még csak napvilágot lát néha egy-egy sommázó, több kötetet összefoglaló ismeretetés, de a legkisebb, az éppen most irodalomélvezővé érő kispajtások számára írt könyvekről igényesebb irodalmi-esztétikai bírálatot alig olvashatunk. Amit a tárgyról lényegeset eddig írtak, az inkább vagy pszichológiai és pedagógiai szem-

pontból vizsgálja a gyermekirodalmat, pl. hogy hogyan válik a gyermek tudatos olvasóvá (a Harsányi István szerkesztette Olvasó gyermekeink-re gondolok itt, Tan- könyvkiadó, 1957.), vagy csupán formai- ritmikai problémákat bogoz (mint Hajdu András dolgozata a Bóbita ritmikájáról, Csillag, 1956. 10.). A Móra Kiadónál megjelenő könyvek állandó és rendszeres irodalmi-esztétikai szempontú elemzése és értékelése mindmáig hiányzik a magyar kritikából.

Az ifjúsági irodalom jelentőségét. — azt, hogy tulajdonképp a mai gyermek- olvasó nő a holnap felnőtt olvasójává, azt, hogy az ember művészi ízlésének kialakulására az első indítást gyermekkorában kapja, s amilyen versen, képen vagy dalon megtanulja a szót: „csecse”, annak irányában fejlődhet egész későbbi esztétikai szemlélete, — azt hiszem, fölösleges itt bizonygatni. De az ifjúsági irodalom azért is az irodalomkritika falain belül

kívánczik, mert valójában nincs is külön ifjúsági és felnőtt irodalom. Legalábbis abban az értelemben, hogy a különbség a művészi színvonalban jelentkezik. Persze, nem minden olvasmány való gyermeknek, de ami rossz a felnőttnek, az rossz a gyermeknek is. Ami viszont a gyermeknek tetszik, az a felnőtt számára is élvezetes lehet. Sőt, mintha számos irodalmi alkotás nagyságának éppen az lenne mutatója, hogy a legkisebbek is gyönyörködnek benne. A világirodalom számos jelentős alkotója ismert és kedvelt ifjúsági író. *Cervantes* (Don Quijote), *Swift* (Gulliver), *Defoe* (Robinson), *Shakespeare* (Lamb-mesék), *Petőfi* (János vitéz), *Arany* (Toldi), *Gárdonyi* (Egri csillagok), *Molnár Ferenc* (A Pál utcai fiúk), *Móricz* (Légy jó mindhalálig), ezek a „halálisan komoly” és „felnőtt” írók egyben a legkeresettebb ifjúsági művek szerzői.

Igazán jó ifjúsági olvasmányt csak azok az írók tudnak írni, akik „felnőtt” íróknak is jelentősek. Hogy mondja Kosztolányi? — „Gyerme kirónak lenni — azt hiszem — vajmi nehéz. Olyan közönséget kell kiszolgálni, melynek képzelete szinte démoni, istenkísértően merész, eredeti. Vedd számba, hogy a gyermekek között még nincs annyi tökfilkó, mint a felnőttek között. Aki hozzájuk szól, az igazán költő legyen a talpán”. Ezt látszik igazolni a mai magyar irodalomnak is egy új és sajátos jelensége, az ti., hogy legtalentumosabb íróink közül számosan tudatosan alkotnak a legfiatalabb olvasók számára műveket. *Weöres Sándortól Füst Milánig*, *Tersánszky J. Jenőtől Pilinszky Jánosig*, *Takáts Gyulától Kassák Lajosig* sorolhatnánk a neveket. Ezek az írók vallják: ahhoz, hogy a jövő felnőtt közönsége megértse „nagy” műveiket, a mai legkisebbekből kell maguknak olvasókat nevelni. Nem valami másodlagos alkotás, írói melléktermék számukra a fiatalokhoz szóló írás, így életművük értékelésekor és elemzésekor a kritika sem szakíthatja el „felnőtt”, „komoly” műveiktől ifjúsági írásait.

*

Takáts Gyula, az ún. harmadik Nyugat-nemzedék jelentős írója, aki mögött immár tíz kötet vers és néhány prózai munka sorakozik, legutóbb a hat-tíz éves kispajtásoknak írt verses könyvvvel jelentkezett. Alighanem ugyanolyan tudatos megfontolásból gyűjtötte össze és adta ki gyermekverseit, mint előtte Weöres Sándor vagy Kassák Lajos. Mert azon túl, hogy a könyv általában verset szerető, a lírára is fogékony fülű olvasókat nevel, Takáts e versekkel „felnőtt” lírájának befogadását, egyéni kifejezőmódjának és szemléletének megértését segíti elő. Így, innét, e gyermekversek felől kap értelmet és megoldást Takáts „felnőtt” költészetének is több tartalmi, nyelvi és formai problémája.

Ezek a versek a gyermek életében az irodalommal való második találkozás korszakában válnak igazán élvezhetővé. Akkor, amikor már nemcsak a ritmus, a vers-zene érdekli, hanem a nyelvi képek, a szavak és mondatok jelentése, sőt a cselekményesség is megragadja. Ekkor a gyermeket a mese talán már a versnél is jobban vonzza, de hogy a verszeretet se aludjon el benne, nem mondhatunk le arról, hogy néha verset is ne halljon. Ebben az időben verstanulásra éppen a Takáts Gyula-féle versek a legalkalmasabbak. E költemények egy része ugyanis még nem annyira olvasmány, inkább arra való, hogy a felnőtt szájából hallja a gyermek; másik része viszont már olvasmányélménynek számít költemény, „igazi” vers. Így a kötetbe foglalt, s a tavasz-nyár-ősz-tél évszakok köré tematikailag csoportosított 38 vers „műfajilag” két csoportra bontható. Vannak köztük egyrészt rövidebb, általában egyetlen versszakos „mondókák” (*Pórlujárt medvetáncoltató, 5x5 az 25*), másrészt olyan alkotások, amelyek már nagyon közel állnak Takáts „komoly”, „nagy” verseihez (*Csacsifogat, Befagyott parton*). Az előbb említettekben a zene, a ritmus, a döntőbb, az utóbbiakban a nyelv, a stílus, a kifejezés. Közös, hogy mindkét verscsoportba tartozó műveken Takáts „felnőtt”

költészetének uralkodó ritmikai és kifejezésbeli sajátosságait figyelhetjük meg.

A gyermekversek felől tekintve, úgy tetszik, Takáts Gyula költészetének kezdeti „hibáját”, a „ritmustalanságot” és a „rossz” rímhasználatot „törvényerőre emelte” poézisében, s ott most már egy tudatosan vállalt és vallott költői program megvalósulásaként jelentkezik. Nincs „rossz füle” ennek a költőnek. Egy szándékos rím és ritmusbeli disszonancia-kereséséről lehet itt szó. A „bejáratott” ritmusformák és olajozott rímek helyett merész ritmusváltások és szinte már rímnek sem számító asszonancok bukkannak elő minduntalan Takáts gyermekverseiben. (A disszonancia behatolását figyelhetjük meg a modern zenében is, pl. Bartóknál.) A művészetben nélkülözhetetlen variáció gazdag lehetőségét teremti meg ez a „formátlan” forma. A magyar költészet egy olyan korszaka után (Babits, Kosztolányi), amikor a költői formára inkább az ismétlés volt jellemző, szinte szükségszerű, hogy olyan korszak következzen, amikor a formai változatosság az uralkodó.

Takáts — ez különösen mondóka-szerű verseiben látható — a magyaros verselést tágitja, lazítja. Az ütemegyenlőség törvénye alapján gazdagon variálja a sorokat. Strófái nem egyeznek meg szótagszámra. Versei általában kétüteműek, de egy-egy versen belül — a kétüteműség megtartása mellett — szabadon variálja a sorok szótagszámát, s egy-egy versszak ritmus- és rímképletét sem viszi végig következetesen az egész versen. Takáts olyan képleteket is alkalmaz, amikor háromféle (pl. 6, 5, 4) szótagszámú sorok váltakoznak — különböző kombinációban — ugyanabban a költeményben. Íme a Vadrózsa két strófájának szótagszám, ritmus- és rímképlete:

4/2	6	a	3/3	6	x
3/2	5	a	4/2	6	a
3/3	6	x	2/2	4	x
4/2	6	a	3/3	6	a

Így a költő hihetetlenül változatos és sokféle ritmusmegoldást ér el, s a kötetben szinte nincs két azonos versformát mutató költemény.

De Takáts versei nemcsak az ütemegyenlőség törvényének lehetőségét használják ki, hanem sokszor — a versritmus helyett — dallamritmust követnek. Hogy értelmezhetnénk különben az olyan költemény ritmusát (*Szunyoglábú János*), amelynek szótagszám-képlete: 3, 5, 5, 8, 8, 5, 5. A vers mögött óhatatlanul felrémlik előttünk a *Víz, víz, víz...* kezdetű népdal dallama. A népi játékdalok, mondókák, kiolvasók ritmusának hatását véljük felfedezni az olyan versekben is, mint az *Almatolvaj* vagy a *Cinege-binege*. A Takáts Gyula gyermekverseiben szereplő szótagszám és ritmusváltások azonosíthatók a népdalokban előforduló heterometrikus szerkezettel és aszimmetrikus ritmussal. Takáts „felnőtt” költészetének „ritmustalanságát” is a népdal és a gyermekjátékok ritmusa igazolja.

Itt említjük meg, hogy a népköltészet hatása e verseknek nemcsak ritmusában, hanem nyelvében, hangjában is megmutatkozik. Az *„Amíg virág voltam, — csak illatoztam”* kezdetű Takáts-vers a *„Hervad az a rózsza”* kezdetű népdalt idézi emlékezetünkbe; a *„Pásztor kell a tóba”* c. pedig nyelvi fordulataival a *„Házasodik a tücsök”* szövegét asszociálja. Ez az értelmi kapcsolat még csak jobban aláhúzza Takáts Gyula költészete és a népdal közti ritmikai rokonságot.

A disszonanciára való törekvés látszik Takáts rím-használatán is. A ravaszh-tavaszh-féle sima rímek mellett bőven találunk ilyen megoldásokat: füle — kétfele, körtefák — tanyáz, kis ágyú — konyháról stb. Ha nem is tudunk minden esetben egyetérteni ezekkel a megoldásokkal, többször, felismerhetően tudatos írói szándékból fakadnak. Kiáltó bizonyítéka ennek a *Befagyott parton* egyik rímpárja, amikor az egyébként végig simán pergő vers utolsó két sora így csikordul egymásra: *„hallom mit zeng a tücsök. — S ragyog*

a jég, mint a tükör". Olyan ez, mint egy zökkenő, ahol célba ért a vers. Csak írói tudatosság hagyhat ilyen rímet egy vers végén. — Persze, ennek a rímhasználatnak is megvan a maga veszélye, egy ponton ezek az asszonancok ugyanolyan keregettekké válhatnak, mint az azonos szófajok és ragok tiszta összerimeltetése. A disszonancia megszűnik ekkor zene lenni, s kellemetlen zaj, zörej lesz.

A *Rózsává lett róka* gyerekversei nemcsak a Takáts-i verszenére szoktatnak, hanem a gyermekolvasó szemét is rányitják a költő sajátos világára. Ennek a világnak alapja a költő mély ember- és természetszeretete. Madárdallal, virágillattal van tele a kötet. A „*lomb közt kakukk kakukkol*”, „*zeng a tál méz-tenge-rébe kóstolt szunyog*”, „*cinke röpköd a hozótba*”, „*szól a tücsök*”, „*surrog a villás villám: a fecske*”, „*a rigók kacskaringós füttyöket tekerve köszöntnek*”. Az erdőben „*gyöngyvirág illatoz*”, „*bükkfa lombosodik*”, „*a fészket tavi szellő hajtogatja*” stb. S az állat- és növényvilág mellett a versek legfőbb „szereplője” a természetben élő ember, az erdész, a pásztor, a vándorköszörűs, a cigány, a zselici kanász, a csősz, az edényfoltozó stb. Embereivel, növényeivel ugyanaz a világ van jelen — kicsinyben — ezekben a gyerekversekben, mint Takáts „nagy” költeményeiben. S képeivel, jelzőivel, hasonlataival is ugyanarra a természetlátásra tanítanak, mint Takáts „felnőtt” versei. Íme, néhány összetéveszthetetlenül Takáts-i nyelvi formula: „*A patakról zengő rigók — szállnak égre kelve*.” „*A nyomukban száll a füst — légbe porló kék ezüst*.” Egy egész versszak: „*Decemberben őszi nóta, — mintha préház mögött szólna. — Fönt a hegyen, holdas este — borunk mellé cseppentget-*

ve.” De teljes verseket is ideírhathatnánk, olyanokat, amelyek Takáts Gyula valamelyik „felnőtt” kötetében is megférnének; — s valóban — a *Rózsává lett róka* néhány darabját Takáts már megjelent verses kötetéből vette át.

A gyermeki értelem számára megemészthetetlen „mondanivaló” helyett derű és tisztaság, finom humor (*A bölcs szunyog*) és lágy érzelmesség (*Csacsifogat*) ragyogja be a verseket. S tanulságnak, tanításnak gyermekversekben ennyi is elég. Fontos, hogy egyszerű nyelvi eszközök: sok hasonlat, sorismétlés és gondolatritmus, párbeszéd, képzeletmozgató megszemélyesítés (*Árnyékocska, Köcsög*), szójáték és hangutánzó szavak („*dán, dik, dekere*”, „*tillió-lió*”) közvetítik a 6—10 éves gyermekaghoz mért eszmei tartalmat.

*

A *Rózsává lett róka* versei nem konyhai védőfalra himezhető, háziáldást mondogó rigmusok. A magyar gyermekirodalom immár nem költő-epigonok szabad vadászterülete. Versfaragók selypegő együgyűségeit igazi költői alkotások szorították ki. Ezek a gyermekversek amellet, hogy a kisgyermek lelkivilágához mért érdekes és szórakoztató formában szólnak a legfiatalabb közönséghez, kaput nyitnak egy-egy író „felnőtt” művészetének megismerése és megértése előtt. Takáts gyermekverseinek mikrokozmoszában is benne van egész költészetének makrokozmosza.

A kötetet díszítő Szántó Piroska rajzairól azt mondani, hogy szépek — a legkevesebb. A gyermekvers kötetek rajzai ugyanolyan részletes elemzést várnak a képzőművészeti bírálattól, mint a versek az irodalomkritikától.

TÜSKÉS TIBOR

Berze Nagy János

Égigérő fa

(Magyar mitológiai tanulmányok.)

A TIT Baranya megyei szervezetének kiadása. Pécs, 1958

„Nem áll az, amit Katona (Lajos) mondott, hogy az ősvallás elméleti »felvétel«. Mi nem képzeljük különszakadó képződménynek, csupán olyannak, amelynek egy része messze beláthatatlan régiségbe nyúlik vissza. Anyagának más része azonban a jelenben is összegyűjthető.” Így foglalja össze Korompay Bertalan, egyik kitűnő néprajzosunk „Ipolyi és Csengery” címmel tartott akadémiai felolvasásában álláspontját az ősvallás kérdésében.

Ugyanakkor a kimondottan ősvalláskérdésekkel foglalkozó Diószegi Vilmos „minden tudományos alapot nélkülöző planétaisten elméletnek” minősíti Berze Nagy Jánosnak, éppen az Égigérő fában kifejtett egyéni felfogását, még a mű megjelenése előtt!

Hic Rhodus, hic salta!

Valószínű tehát — sőt: remélhető! — hogy a könyv a céhbeli körében parázs viták gyűjtőpontjába kerül. Az volna rossz, ha nem kerülne!

Mindenesetre tény, hogy Berze Nagy Jánosnak, az 1946-ban elhunyt, s immár európai hírű néprajzkutatónak ez a most, tehát jóval a halála után megjelent, második poszthumusz műve a folyton haladó tudomány szempontjából bizonyos tempó-különbség hátrányát szenved. Már írása közben sem vehetett minden adatot, pl. a szovjet folklorisztika, a finnugor nyelvtudomány, a környező népek mesekutatásainak összehasonlító eredményeit — figyelembe.

De mindez a mű értékén alig változtat valamit. Módszerei és eredményei mint ha csak Korompay téziséét igazolnák. Ezt a „beláthatatlan régiséget” meg lehet szó-
laltatni, s a hangyaszorgalommal össze-

gyűjtött, újszerűen csoportosított adatok vallanak is! S amit mondanak, első pillanatra talán különös, s ha éppen az alapfeltevésben talán erősen vitatható is, mindenesetre érdekes és elképesztő távlatú világképet villantanak fel. Világképet, amelyben a régebben is ismert adatok új fényben ragyognak fel, eddig ismeretlen összefüggések emelkednek szemléletünkbe, s a felkutatott újabb leletek tovább tágítják az időben messze visszanyúló, térben túlságosan is kitágított láthatárt. De mondjuk el, a további észrevételek előtt, Dömötör Sándornak, a kötet gondozójának és szerkesztőjének lényegre szorító összefoglalása szerint, mik is Berze Nagy János felfogásának főbb állításai.

Berze Nagy feltételezi, hogy a sok nép-nél megjelölhető világfa képzete valamilyen ősi gondolatcsíra. Elő-Ázsia kultúrépeinek vallásos képzetei nyomán ebből az altáji és ugor népek felfogásában közös világkép alakult ki, amely szerint a népek képzeletét erősen foglalkoztató „világközepe” valamilyen szent hely, itt van a világoszlop, a világhegy és a világfa. Ezekből a csírákból két ősmítosz alakult ki, és pedig az asztrológiai megfigyelésen alapuló sorshatározó planéta-(égitest) isteneké, valamint a matriarchátus szokásaiban gyökerező életadó anyaistennő mítosza. Ez a fennmaradt hagyományokból külön-külön nem, de egybeforradva, keveredve kimutatható, s ezen a fejlődési fokon a planétaistenek már női alakot vesznek fel, az anyaistennő alakja megsokszorozódik. A történelmi fejlődés során aztán ezek a képzetek helyileg színeződnek, illetve funkciójukat veszítve kopnak, míg a különféle elemek mint

népmesék motívumai bukkannak fel a rétegek alól. Ilyen a mítoszi funkciójából kikopott elem pl. a mesék különféle réz-, ezüst-, aranyvára, amelyek az asztrológia által az állatöv planétái jelképesen „ház”-nak nevezett konstellációk szemléletesen felfogott megfelelői. Így süllyedt le és kapott új értelmezést a híres „szférák zenéje”, amely a népmesékben „zenélő világfa”, muzsikáló levelek stb. formájában élt tovább. Az ugor és az altáji népek mítoszaiban egyideig együtt szerepel a kettős főisten: a napanya és holdatya, illetőleg ezek istenasszony anyja. A további átalakulás során a matriarcha istennő öregasszony alakja Tündér Ilona személyében megifjodik, s megjelennek az istenfiak helyébe az istenlányok, a magyar mesék tündérei. Később, a kereszténység átvétele után az anyaistennő-kultusz még élő képzetei Szűz Máriára ruházódnak át, annyira, hogy a hét égben képzeltenek analógiájára hét boldogasszony képzete alakul ki, akik között, a legfőbb a Nagyboldogasszony.

„Berze Nagy János szerint — főként a népmesékben — foglalja össze Dömötör Sándor a lényegét — a történelmi emlékek alapján a magyar ősvallás lényegét is meg lehet határozni. Ezek az ősvallási elemek nagyjából ugyanazok, mint amelyek az altáji népek felfogásában ma is élnek, a magyar nép hagyományaiban legalább töredékesen fellelhetők. A »világközepe« az ég és föld köldöke. Ezen áll a főisten sasképével ellátott világoszlop, amely az eget tartja. Ennek a neve sasfa. Itt áll hasonló szereppel a világhegy és a világfa, amelyen székel a sas képében képzelten főisten az égistenek isteneivel, illetve az anyaistennő és a hét égben lakó hét istennő. Az anyaistennő neve Nagyboldogasszony. Ezek határozzák meg előre az emberek sorsát és azt a csillagok állásával jelzik. A földi életet a világfa gyümölcséből és az életvize forrásából biztosítják. Az istenek a földiekkel közvetlenül, vagy a sámán útján érintkeznek. A pogány magyarok hét törzsének a hetes istenrend-

szer egy-egy tagja volt a védőszelleme. Az alvilág a föld felett lévő világ után igazodik: hét ördög lakik hét földalatti rétegben.”

Hústalanítva, itt ott kénytelen-kelletlen kurtítva, íme az Égigérő fa mondanivalója.

S ezek a következtetések az adatok sokaságára épülnek, amelyek nagyobb részükben a tudós szerző önálló néprajzi kutatásának eredményei. Fialat diákkorától hordta össze tengernyi adatát Berze Nagy, s ez a tény, valamint korábbi műveinek elismert alapossága meghitelezi az *Égigérő fa* talán merészségnek tűnő, mindenestre figyelemreméltó következtetéseit is. A *Baranyai néphagyományok* című háromkötetes műve kiérdemelte nemcsak „a legnagyobb néphagyomány gyűjtemény” jelzőt, de munkamódszere, gondossága alapján „a mesekutatás magyar mestere” címet is. *Magyar népmesetípusok* című tipológiájának eddigi világviszhangja pedig arra vall, hogy az etnológia nemzetközi korifeusai „roppant tudományos műnek”, „a magyar és szomszédos nem magyar mesekincs kincsesbányájának” tartják két kötetes, pompás művét.

Természetesen mindezek csak valószínűsítik, de nem bizonyíthatják, hogy az *Égigérő fa* alaptézisei Berze Nagy János értelmezésében kritika nélkül teljesen megállnak. Amilyen alaposan átkutatta a magyar mesehagyományt s megállapította, hogy többek között azért is különböznek az európai meseanyagtól, mert az ősforráshoz közelebb vannak; annyira nem bizonyított az a feltételezése, hogy a planétaisten- és anyaistennő-mítoszok valóban azt a hatást tették-e a környező népek mesekincsére, ahogy azt Berze Nagy János feltételezi. Nem kellőképpen tisztázott az sem, ha a meseelemek általában funkciójukat veszített őshiedelem-töredékek, annyi kopás, egybeolvadás ellenére helyesen illeszthetők-e vissza a Berze Nagy János rekonstruálta világképbe; egymás mellett éltek még hiedelem-elemként s már mesemotívummá kopva?

Legtámadhatóbb pontja, amint Dömötör Sándor is megemlíti: a planétaistenek és anyaistennő mítoszok egymásbaolvadásának hipotézise, feltételezése. Valószínűleg túlértékeli a török—tatár analógiák jelentőségét is, s így csak a további kutatások részleteredményei szolgáltathatnak gyenge pontjaiban is igazságot, vagy korrigálhatják forrástanulmányainak kénytelen egyoldalúságából származó tévedéseit.

A csatározásokat a szakembereknek hagyva, az olvasó szemszögéből hadd emeljünk ki néhány, az *Égigérő fa* jelentőségét aláhúzó vonást. Emlékeztessünk először is arra, hogy „A magyarság őstörténetében” Gunda Béla még úgy tette fel a kérdést: „*van-e a IX. század előtti műveltségünknek valamilyen néprajzi maradványa, lecsapódása?*” Ime, a másik néprajztudós, Berze Nagy János egész könyvvel felel rá, s nemcsak *hiteles* adatokat, de egész világképeket fedez fel.

Igen figyelemreméltó, ahogyan történeti egymásutániségükben mutatja ki bizonyos vallási eszmék kialakulását, a megváltozott társadalmi rend keretei között való módosulásukat, majd azt, hogyan süllyednek — funkciójukat vesztvén korábbi kapcsolatuk elhomályosulásával egy másik alacsonyabb szintre. Hogyan lesznek hitelvből babonás szokássá, mese-motívummá. Valóban, az olvasó „az egész emberiség gondolkodásának problémáiba pillant be a vallás sok évezredes misztikumának, csodahitének történetén keresztül” Berze Nagy segítségével.

Őstörténetünk honfoglaláskori krónikáinak új, megvilágító értelmezéséhez is, homályos helyeinek nem tisztázott vonatkozásaihoz is másképp közeledhetünk az *Égigérő fa* felismeréseinek ismeretében.

No és mit kap az, aki minden tudományos problémától függetlenül, a könyv vonzó címétől indítva veti bele magát olvasásába? Izgalmas érdeklődéssel olvasuk, fejezetről fejezetre figyeljük, hogy

tágul egyre szélesebbé a kör, és nem tördölve jegyzetekkel, hivatkozásokkal, lapról-lapra mohón követjük a felfedezéseket, amelyek mindig újabb és újabb vonást húznak a lassan kialakuló képhez, s végül egész teljességében eléink áll egy csodálatos hiedelemvilág, amelynek igazságát homályos emlékképeinkben, szép-
anyáink meséinek visszarévedésével, agyunk alján homályosan lappangó képzetek felvillanásával mintegy magunk is igazolunk: ilyen lehetett, talán ilyen is volt!

Aki még többet szeretne megtudni a könyv érdemeiből, annak számára nem árt hangsúlyozni azt a precizitást, amelylyel a szerző rengeteg adata felett uralkodik Erdemes rámutatni arra is, hogy milyen világos rendszerező elv alapján halad fokról fokra, s építi fel alapjaitól azt a különös világot, amely végül egésszé áll össze előttünk. Mások is próbálkoztak a meseanyag alapján bizonyos szintézissel. Ipolyi Arnold nagy adathalmaznak maradó Mythológiájától Solymossy Sándor exakt elképzeléséig, azonban eddig Berze Nagy János kezében válik legelevenebbé adat és elmélet korrelációja; hol a népmesék részletei világítván meg a mítosz homályát, hol a mítoszból válván érthetővé a néphagyomány immár elszigetelten, magányosan, összefüggéséből kiragadott, le-süllyedt eleme.

Mivel a könyv megjelentetésének körülményei nem mindennapiak, le kell róni az elismerés adóját a szerző fiának, aki erkölcsi és anyagi áldozatokat vállalt, a kiadatás érdekében, továbbá a TIT Baranya megyei szervezetének s a szerkesztés gondos munkáját elvégző, Berze Nagy János intencióit mindenütt tiszteletben tartó, felfogását híven értelmező, jegyzeteit kiegészítő Dömötör Sándornak, akinek alapos bevezetője egyszersmind jó kalauz is a mű megértéséhez.

ZSIKÓ GYULA

A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára hirdetett irodalmi pályázat eredménye

A Baranya megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és a Jelenkor szerkesztőbizottsága a Tanácsköztársaság 40. évfordulója tiszteletére 1959. február 24-i határidővel irodalmi pályázatot hirdetett. A pályaművek elbírálására a pályázatot hirdető szervek a következő bizottságot kérték fel: Borsos József, Katona Ferenc, Kolta Ferenc (alelnök), Palkó Sándor (elnök), Tüskés Tibor, Vargha Károly.

A kitűzött határidőre 65 pályamű érkezett be. A jelíges műveket első fokon a Jelenkor lektorátusa bírálta el, és ennek alapján 20 mű került a bírálóbizottság elé végső értékelés céljából. Ezek közül a bizottság 7 művet kirekesztett a pályázatból, mert a közölt feltételeknek nem felelt meg (tematikai szempontból, vagy a mű már szerepelt más pályázaton s ott díjat nyert, vagy a színház már elbírálta s a szerző neve ismert, tehát a titkosság nincs biztosítva).

A bírálóbizottság örömmel állapítja meg, hogy a pályázat mennyiségi szempontból sikeres volt. A 65 munka csaknem kivétel nélkül a megadott témakörben tartalmaz harcos eszmei mondanivalót. Örvendetes, hogy ilyen sok szerző adott be nyílt állásfoglalást tartalmazó szépirodalmi művet. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy a pályamunkák művészi színvonala a vártnál gyengébb volt. A művek tekintélyes részénél a szocialista realizmus módszerbeli követelményei nem valósulnak meg. A bírálóbizottság a fennmaradó 13 pályamunkát gondosan megrostálta, s kiválogatta közülük azokat, amelyek mind eszmei tartalom, mind művészi színvonal szempontjából megfelelnek a követelményeknek s határozott írói tehetségre vallanak. Azokat a műveket, amelyekben megcsillan ugyan az írói készség, azonban még nem érett és jelentős alkotások, dicséretre méltónak tartja.

Ezek figyelembevételével a bírálóbizottság az 5.000 Ft-os első díjat nem adta ki. A 3.000 Ft-os második díjjal tünteti ki Thiery Árpád „Tűz és harag“ c. kisregényét, mely az 1956-os ellenforradalmi események hiteles és érdekfeszítő ábrázolása. A bírálóbizottság két 1.000—1.000 Ft-os harmadik díjjal jutalmazza Marsall László „Emlékünnep“ és Pákolitz István „Csertető“ c. verses alkotásait. A bizottság dicséretre érdemes, értékes alkotásoknak tartja az „Ország őrzője“, „A fegyverek árnyékában“, „A parádés lányok“, a „Károly“ és a „Gyógyulás útján“ c. pályaműveket.

A bizottság javasolja, hogy a kitűzött 10.000 Ft-ból fennmaradó 5.000 Ft-ot a megyei tanács és a Jelenkor szerkesztősége tehetségkutató pályázat meghirdetésére használja fel.

Pécs, 1959. március 18.

A BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG

A képzőművészeti pályázat eredménye

A Baranya megyei Tanács és a Jelenkor szerkesztő bizottsága által a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára hirdetett képzőművészeti pályázatra érkezett művek közül a bíráló bizottság 2 500 forintos pályadíjjal díjazta *Török János* „Zászlótartó” c. gipszszobrát, 2 000 forintos pályadíjjal *Kelle Sándornak* a Tanácsköztársaság harcosait megörökítő hat szénrajzát és *Erdősi András* „Kiragasztják Poór Bertalan plakátját” c. olajfestményét, 1 000 forintos díjat kapott *Tóka Vendel* „Aratósztrájk” c. terrakotta szoborcsoportjáért és *Buday Lajos* „Pécsi katonai lázadás” c. olajfestményéért, 1 500 forintos díjat kapott *Fekete János* „Rossz emlék” c. terrakotta szobráért.

A bíráló bizottság kiállítás rendezését javasolta a következő művekből: *Buday Lajos*: Pécsi katonai lázadás I. és II., *Erdősi András*: Kiragasztják Poór Bertalan

plakátját (olaj), *Simon Béla*: Felderítők (olaj), *Agronómuslány* (olaj), *Soltra Elemér*: Ünnepi tánc, Szőnyegterv, *Zágon Gyula*: Móricz Zsigmond szövetkezeti parasztok között (olaj), *Remecz Béla*: Otthon már elkezdtek (olaj), *Exner Lajos*: Munkásörök (olaj), *Érdi Győző*: Múlt és jelen I. és II. (tusrajz), *G. Szigeti Magda*: Kenyérvivők (olaj), *Platthy György*: Népművész (olaj), *Thury Nagy Sándor*: Hóesés (pasztell), *Exner Lajos*: Május 1-i felvonulás (pasztell), *Kelle Sándor*: A Tanácsköztársaság harcosai (6 db szénrajz), *Tóka Vendel*: Aratósztrájk (terrakotta), *Török János*: Zászlóvivő (gipsz), *Fekete János*: Rossz emlék (terrakotta), *Soltra E.*: A Tanácsköztársaság hősei (gipsz plakett).

A kiállítást március 21-én *Palkó Sándor*, a Baranya megyei Tanács elnöke nyitotta meg.

Készült 5000 példányban

Pécsi Szikra Nyomda 1876

Felélős vezető: Melles Rezső